

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет імені Івана Франка

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«АПОСТОЛ ПРАВДИ І НАУКИ»

До 200- ліття від дня народження Тараса Шевченка

15-16 травня 2014 року

ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СЕКЦІЯ

Львів-2014

Мельник Володимир (гол. редактор і упорядник). Апостол правди і науки / Матеріали міжнародної наукової конференції 15-16 травня 2014 року. – Львів: Малий видавничий центр філософського факультету ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 173 с.

*Рекомендовано до друку
Вченою радою філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
Протокол № 173/7 від 18.06.2014 р.*

ЗМІСТ

<i>Степан Вовканич.</i> Чи у час структуризації інформаційного суспільства чуємо шевченкове слово?	4
<i>Андрій Пашук.</i> Тарас Шевченко – провісник української національної ідеї	29
<i>Михайло Скринник.</i> Ідентичність у структурі українського світу за «Кобзарем»	49
<i>Ігор Захара.</i> Українське бароко як джерело творчості Тараса Шевченка	58
<i>Анатолій Яртись.</i> Романтична Україна у літературно-мистецькій спадщині Тараса Шевченка	71
<i>Юлія Грибкова, Марія Кашуба.</i> Романтична іронія у творчості Тараса Шевченка	83
<i>Людмила Рижак.</i> Українська ідея як проекція соціального капіталу в добу романтизму	91
<i>Уляна Хамар.</i> Тарас Шевченко і антична філософія	103
<i>Ольга Голубович.</i> Філософське осмислення свободи у творчій спадщині Тараса Шевченка	110
<i>Валерій Стеценко.</i> Релігійно-богословська проблематика в творчості Тараса Шевченка	116
<i>Ольга Ліщинська.</i> Шевченківські мотиви в сучасній українській візуальній культурі	130
<i>Галина Гучко.</i> Національна ідея у поглядах Тараса Шевченка як вияв кирило-мефодіївської традиції	141
<i>Оксана Сурмач.</i> Музейна шевченкіана – важливий чинник національного виховання студентської молоді	148
<i>Віктор Маринюк, Роман Галуйко.</i> Літературно-творча спадщина Т. Шевченка в контексті метаісторії	165

Степан Вовканич

ЧИ У ЧАС СТРУКТУРИЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ЧУЄМО ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО?

Передусім було Слово, а перед нами, українцями, – ще і Шевченкове, – поставлене на сторожі, аби не були отими рабами німими. Аби потужні процеси глобалізації, ренаціоналізації та регіоналізації, що паралельно і динамічно відбуваються в сучасному світі, перманентно формуючи великі інтеграційні економічні новоутворення, політичні союзи, військові блоки, постколоніально-тоталітарні світи, нас не позбавили українськості, соборності та національної гідності. Щоби ми як нація не асимілювалися, а стали рівноправними учасниками міждержавних мегаутворень, змогли успішно розв'язувати проблеми колективної оборони, системного захисту національних інтересів, зовнішніх і внутрішніх ринків, синергізму соціально-економічного розвитку та збереження людського капіталу, його конкурентоспроможності, етнічної, культурної, релігійної, промислової та іншої ідентичностей, соціальних цінностей, споконвічних традицій та модерних інновацій. Щоб Україна у перспективі була здатна змагатися на світовому рівні в освітньому, знаннево-фаховому, науково-технологічному, інформаційно-комунікаційному, інноваційно-інвестиційному, духовно-інтелектуальному та інших якісних ціннісних (аксіологічних) сутностях людського розвитку, а відтак на цивілізовано-партнерських засадах увійшла у систему міжнародного розподілу праці не в статусі постачальника дешевої робочої сили, а активного креативного **суб'єкта**. Щоби, ми не втратили свою суб'єктність і не були, за Франком, тяглом в поїздах їх бистроїздних. Нарешті, аби політика українського уряду, особливо щодо розвитку людського, в т.ч. духовно-інтелектуального потенціалу, суспільного прогресу, ґрунтувалася як на **загальнолюдських** вартостях, так і на засадах стратегічних складових **національної** ідеї – внутрішній **соборнізації** України, збереженні **самобутності** та **гідності** людини, її спільноти, їхньої адекватній зовнішній **інтеграції**.

Національні цінності в розбудові ефективної держави

У цьому розумінні минулий 2013 рік та Євромайдан, – як історична його подія, – хоча ще глибоко не осмислені, однак, вже продемонстрували, яке надзвичайно велике значення для України має **аксіологія** вибору вектора інтеграції. В умовах сьогоденного подвійного постімперсько-тоталітарного тиску на Україну колосальної соціогуманістичної ваги набуває саме **асиміляційний фактор інтеграції** в сенсі припинення наслідків багатовікової «інтеграції» до складу імперій (царської та більшовицької), насильних «міграцій» через виселення до Сибіру, переселення селян чи їх втечу від голодної

смерті в уже зросійщені міста, заселення опустілих територій байдужим, якщо не вороже заідеологізованим етносом, застосування інших важелів розмивання українськості. Знищенням, власне, нашої «іншості», засекречуванням та безкарністю геноцидних голодоморів та інших імперських злочинів, сьогоднішньою брехнею, що буцімто їх не було, реально зумовлені і лише так можуть бути вірогідно пояснені протистояння і жертви на Євромайдані. Прицільні постріли в мирних протестантів, журналістів – це сумарний «інтеграційно-міграційний» наслідок імперського багатовікового нищення національної ідентичності та моногенності українського народу. Поділ німецького чи корейського народів після Другої світової війни не йде в ніяке порівняння з цинічно-братнім зачищенням імперською і більшовицькою, царською і радянською, білою, червоною чи будь-якою іншою Росією українців як європейської нації.

Отже, євроінтеграція для українців – це не тільки економіка, торги, ринки чи фінансові кредити, а основа їхньої християнської громадянсько-гуманістичної сутності: не робити іншому – ненависне тобі. Нині будь-який серйозний і неупереджений комплексний **аналіз** стану суб'єктів господарювання, темпів розбудови української держави та її інтеграції не може обійтися без розгляду **неекономічних чинників**. Ба більше, коли держава не ефективна, то трансформаційні процеси, економічний лад і суспільний порядок передовсім залежать саме від неекономічних факторів: прем'єрів з чужими паспортами, суддів-хабарників, міліціонерів-гвалтівників, постімперських реваншистів, тітушок, беркутівців тощо. Проте, неекономічні чинники – це не тільки соціальні, гуманітарні, політичні, соціологічні чи соціально-психологічні; вони – ті й другі, і якісь треті, врешті, всі разом. Вони – громадські, громадянські і спільнотні; національні (етнічні) та загальнолюдські; духовні (інформаційні, ідеальні) та матеріальні; транскордонні і геополітичні; історичні та новітні, світоглядні та ментальні, медичні та екологічні; моральні та етичні, видимі і невидимі, асиміляційні та ідентифікаційні, де будь-який названий (і не згаданий) чинник наведеної **множини** може стати **мультиплікатором** суспільного розвитку і трансформації. У цьому контексті **актуалізується** проблема комплексності їх вивчення через призму аксіології як ціннісних і архіважливих для вибору **вектора інтеграції України, її екзистенції, суспільних трансформацій та збереження національної ідентичності за умов зодноріднюючої глобалізації**. Іншими словами, про які б трансформаційні суспільні зміни, процеси модернізації чи пріоритети структуризації економіки зараз не йшлося, їх розгляд повинен проводитися передусім в площині **соціогуманістичної** політики стосовно захисту людини та її нації, особливо щодо ексклюзивного і цивілізаційного розвитку кожного народу та вільної його інтеграції в світовий простір. За цих умов майже аксіоматично повинен утверджуватися моральний імператив: **національне і загальнолюдське** мають крокувати вперед **поруч**, аби

збереглося **розмаїття** мов, культур, врешті, **гармонію** слова, чину і прогресу Планети людей.

Шкода, але Україна на цьому шляху відчула значні перешкоди. Сьогодні інтеграція України потребує нової парадигми розвитку не лише щодо **майбуття, а і буття** української нації взагалі. У ХХІ сторіччі нібито вже зрозуміло: будь-які міжнародні союзи, якщо вони створені під знаком і в ім'я гуманізму, повинні насамперед утворюватися на **основі** культурних, духовно-моральних, освіто-інтелектуальних, гуманітарних та інших світоглядних національних цінностей, що наближають загальнолюдські смисли, а не імперському асимілюють самодостатні **автохтонні** народи. У цьому сенсі раптове відкладення Україною процедур підписання Угоди з Асоціацією європейських держав набуває важливого соціогуманістичного виміру. Це не просто тимчасове припинення євроінтеграційних намірів політиків, які можуть їх в черговий раз перед наступними виборами загострити або під впливом північного сусіда остаточно похоронити. Євромайдан показав, що нація з вибором європейського вектора інтеграції пов'язувала складний механізм довгострокової **модернізації** економіки і соціальної сфери, проведення структурних **змін** і підвищення **стандартів** життя, втілення геополітичних і оборонних **пріоритетів** України, залучення її до країн справжньої, а не керованої **демократії**, до впливу **правових** судових світових систем, опрацьованих людством у віках, зрештою, відновлення **історичної справедливості** в ставленні до української нації яко споконвічно **європейської**. У вік інформації слово Пророка допомогло ідентифікації українців і голосно проголосити світові свої цінності.

З огляду на це, якісно нового змісту набуває **аксіологічний** (ціннісний) підхід до вибору вектора інтеграції України як **новий тренд** модернізації її економіки та суспільних трансформацій, де економічні, соціальні, екологічні, політичні та інші нововведення пов'язані не тільки з традиційною **заміною** фізично зношених деталей, оновленням морально застарілого устаткування, а з удосконаленням **існуючого** стану нації на кращий – продуктивніший, більш справедливий, демократичний, органічний та цивілізований. Це, своєю чергою, вимагає цілого інноваційного **циклу** творчих ідей та дій (науково-пошукових, проектно-конструкторських, впроваджувальних, інституційних тощо) на шляху **перебудови** суспільства, зміцнення **довіри** до задекларованих чинним урядом **трансформацій**, їх провідників щодо реалізації перспектив національного і загальнолюдського поступу. Тут мова не тільки про реформи, бо реформування – це процес перегрупування окремих елементів системи задля підвищення її економічної ефективності. Йдеться про зміну сутності систем, потрібна їх **транзиція** (від лат. transitus – перехід), що означає перехід від однієї системи до іншої – більш **якісної** – від радянської, скажімо, індустріальної через перехідну до

постіндустріальної наукомісткої (інформаційної) економіки, від тоталітаризму управління - до демократії, від т. з. імперсько-радянської, безadresної - до національно свідомої, за Франком, цілої гуманної людини і т. ін. Тому мова не просто про модернізацію на кшталт – соціалістичної індустріалізації економіки, що проводилася в ім'я радянської людини за рахунок примусової колективізації селян, їх голодоморного упокорення чи використання дешевої сили ув'язнених чисельних ГУЛАГів; контингентів з нових, окупованих імперією територій, зрештою, коштом так і непогашених грошових позик, взятих у власного зубожілого та вкотре обдуреного народу.

Таким чином, нагальним є виокремлення проблем **суспільних змін** з акцентом на **екзистенційне і соціогуманістичне** значення вибору вектора інтеграції України для збереження, по-перше, ідентичності нації, самобутньої її культури, традицій, освіти тощо не заради екстенсивно-кількісних змін, а **якісно** кращого життя. По-друге, розв'язання у цьому плані регіональних проблем структурної політики як **невід'ємних** частин загальнодержавних викликів, тобто в координатах не тільки загальнонаціональних, державних детермінант, а досягнень **міжнародних** стандартів життя, з одного боку. З іншого, – добитися прийняття зобов'язань, особливо колишніми імперіями щодо припинення ними асиміляційних дій, економічного тиску на ослаблені ними ж країни, на їхні **перехідні (транзитивні)** економіки.

До таких належить і Україна. Для неї надважливим є соціогуманістичний захист людини, її розгляд не поза **«рамами нації»** (за Франком), а в контексті комплексного загальнодержавного розвитку шляхом соціально-економічної, науково-технологічної, політичних та інших **трансформацій** українського суспільства, які включатимуть модернізаційну, структурну чи будь-яку іншу політику, що сприятиме збільшенню можливостей народу в сенсі квітального національного і духовного відродження, зміцнення подальшої самостійності, тобто розбудови власного суспільного устрою, економічного укладу та збереження відрубності своєї традиційної культури, ментальності тощо. Профанацією буде розгляд навіть трудової бджоли поза сотовою рамкою, її сім'єю та вуликом, тобто поза безпосереднім середовищем і простором. Нація набирає сили (потенціалу) в її націогенезі, формуючись як в процесі, так і в результаті суспільних модернізацій, творення нового та поступу від примітивних засобів виробництва до сучасних нанотехнологій, від насилля, тоталітаризму до демократії, від ксенофобії до вільного вибору інтеграції у вільний світ. Отже, **трансформація** (від лат. *transformatio* – перетворення, видозміна) – це універсальний напрямок зміни соціально-економічного, національно-політичного та іншого розвитку суспільних (традиційних і перехідних) систем як революційним, так і еволюційним шляхом для спрямування взаємодії соціуму в загальноцивілізаційне русло. Трансформаційність спільноти виступає як **ціннісна** (аксіологічна) ознака інтеграції в якісно кращий,

більш гармонійний, збалансований світ. І значення тут має комплексна зміна і керівників, і самої системи. Цей **універсальний** напрямок змін поширюється на тверді (матеріальні, видимі) частини економічного **базису** суспільства (мінеральні, інтелектуальні та інші ресурси, фонди, активи тощо), а ще більше на його **невидимі** надбудовні інститути, інституції та організації, соціально-психологічні, духовно-моральні, світоглядні цінності, потреби, норми поведінки, орієнтації, суспільні правила гри тощо.

Введений нами в науковий обіг дискурс "соціогуманістичний" віддзеркалює **бінарну** парадигмальну сутність збереження автентичності українців, котра полягає в паритетному підході до **гармонізації** прав людини і нації; потребу їх захисту в адекватному, сприятливому для їх розвитку середовищі, а відтак – просторі; в його якнайширшому інформаційно-мовному, світоглядному, національно-патріотичному, державотворчому, врешті, геополітичному, геостратегічному вимірі. Ідеться, головно, про адекватний, якісно новий – **«подвійний захист»** українців. І не тільки їх, а всіх народів і народностей, що потерпіли та потерпають від постімперсько-тоталітарного і глобалізаційного тисків. Мова не про економічні видатки сильних світу цього на організацію резервацій для вимираючих автохтонів, а радше – про складну науку **каяття** та новий постколоніально-тоталітарний моральний **«план Маршала»** національного і духовного відродження народів, мозаїк їхніх культур, мов, традицій тощо. Масштабність такого виміру диктує якнайшвидше надати цій бінарності статусу **світового** морально-правового імперативу та відповідної **міжнародної** юрисдикції. Лише за такого широкого і комплексного розуміння запропонованого дискурсу можна широко соціалізувати **універсальність** принципу взаємодії стратегічно жорсткого інформаційно-мовного, культурно-етнічного ментального **каркасу** кожної нації (народності) з гнучким, мобільним і щоденним його **поповненням** цивілізаційними досягненнями без розмиття їх автентичності. Водночас уберегти від ушкодження та небезпек мультикультурних ризиків, постколоніальних асиміляційних експериментів та залишкових зловживань толерантністю автохтонів, постімперських (посттоталітарних) на них тисків і нових випробувань зодноріднуючою глобалізацією. Україні невідповідна формула «3+1», де асиміляція далі трансформуватиме націю в імперську одиницю. Натомість «1+1=3» – бажана, позаяк за допомогою ефекту синергії, співпраці, взаємодопомоги і рівнопартнерства купний доробок толокою у підсумку перевищуватиме результати, отримані простим додаванням зусиль учасників процесу, коли б вони працювали кожен окремо.

Правове забезпечення міжнародних соціогуманістичних взаємин конче потрібне – у світі відбувається не лише експлуатація людини людиною, а й **нації** (націй) **нацією**. Водночас, якщо світове співтовариство прийняло Декларацію прав людини, то Декларації прав

народів досі немає. Шкода, але панує змагання за лідерство сильних світу цього, а дехто прагне і в XXI віці стати всемогутнім диктатором керованої (?) демократії. Не все людське – людяне. Якщо поняття "соціальне" означає людське, суспільне, а "гуманне" – людяне, то їх синтез, власне, складе нову "соціогуманістичну" якість, вкрай нині потрібну. Не може бути вільною людина, коли – підневільна її нація. На цьому тлі українська стратегічна **ідея**: «Україна: соборна, українська, гідна людини і нації» несе важливі **соціогуманістичні** цінності та мотиви діянь, які **двовалентні** і до **людини**, і до **нації**. Вони творять духовно-ідеологічну платформу, на якій будується (мала б будуватися) система національної безпеки, правові основи самостійної держави, її суверенітету, збереження етнічної, мовно-культурної, релігійної ідентичності на «своєї – не нашій землі», себто в межах усіх компонент національного простору, структурної політики держави, її регіонів, окремих підприємств і особистостей.

З цих позицій урядову паузу в підготовці України до Вільнюського саміту та підписання з Асоціацією європейських держав Угоди слід розглядати як перехідний період в опрацюванні нової структурної політики щодо модернізації економіки, переорієнтації її ринків та визначення пріоритетів розвитку, джерел інформаційних, фінансових трансферів, а не як відхід від європейських і загальнолюдських цінностей та повернення до **смертельних** для українськості імперських рудиментів роз'єднання та асиміляційних процесів. Де основою є політика надання жертвам майбутньої асиміляції тимчасового бонусу як пряника, взамін – вільний доступ асиміляторів до поділу завойованих (приєднаних) територій, і батіг як робочий інструмент вічної братньої дружби у вічному володарюванні «старшого брата». Економічні домовленості з Росією щодо обіцяних бонусів не повинні затьмарити непроминальні **світоглядні** євроінтеграційні цінності. Проте, може видатися, що соціогуманістична парадигма з її демократичними принципами розвитку міжнародних і посттоталітарних відносин, більше схожа на мрію, яка ніколи не буде соціалізована. І в цього приводу передбачаю багато критики в мій бік. Очевидно, дехто вважатиме, що краще «добре вигострить сокиру», бо інакше не здобути правду, волю і права у своїй хаті. Звичайно, є грейдер провокатора, але є скальпель хірурга, різець скульптора, є молитва праведника, думка і слово мудреця, державника. Можна боротися виключно за булаву і проти Межигір'я, а можна за трансформації останнього в Кемп-Деві, використання інтелекту для творення суспільного блага і кращого майбуття, українського комп'ютера і колайдера, підвищення соціогуманістичного потенціалу країни і людства.

Думаю, що Євромайдан на це відповів достойно. Імперсько-совітським рудиментом виглядає пошук в його діях «происков западных спецслужб». А те, що професура разом зі студентами, і Церква на Майдані, і європейські (і не тільки) політики його

відвідують, свідчать: насилля не підтримує ніхто, мирну боротьбу за свободу і краще життя – всі. Проте, лідери Євромайдану, якщо такі є, не повинні обмежуватися політичним криком: «Юлі свободу!», а мати серйозну стратегічну ідею і перспективну програму реформування країни, модель соціально-економічних змін та залучення до модернізації суспільного життя широкої громадськості. Власне, Шевченко сьогодні не тільки б сказав: »Борітеся – поборите!», а й об'єднав би народ на боротьбу за волю України, за її сучасні національні цінності та ідеї. Може використання нині запропонованого аксіологічного підходу до пошуку низки неекономічних ресурсів підвищення ефективності економіки та розбудови національної держави не є тією універсальною панацеєю, що остаточно допоможе виділити такий вагомий об'єднуючий націю чинник як українська **Ідея**, однак, покаже навіть тим, які вважали владу своєї Партії регіонів вічною, що велич вічності не там вони шукають.

Немає чистої економіки, як немає рафінованих неекономічних фактори її ефективності, але є науковий їх пошук, який треба перманентно вести в системі **національних і загальнолюдських цінностей та ідей**, економічних **переваг** та соціогуманістичних **пріоритетів** для всіх рівнів структурної політики і суспільних процесів взагалі, починаючи від громад, підприємств і до країни назагал. Рівно ж, – формат модернізації економіки, що більше, в межах лише підприємств вугільної чи чорної металургії регіону – недостатній для широкого вивчення соціогуманістичних пріоритетів держави в системі стратегічних досліджень **всеукраїнських** проблем, які не виносяться за дужки макроекономічної, в т.ч. структурної політики України, суспільних трансформацій, сучасних глобалізаційних чи інтеграційних викликів щодо розбудови нових економічних укладів, міжнародних взаємин, їх духовно-інтелектуальних, культурологічних довготермінових супроводів. Орієнтація суб'єктів господарювання на доходи не повинна стати ні основною сутністю економічної діяльності країни, ні її головним мотивом. Скільки користі суспільству з багатств сімей олігархів?!

З цього погляду, взята буцімто коротка (аби вона тільки не затягнулася до 2015 року) пауза буде так ефективною, як її використають для виконання задекларованого чинним урядом євроінтеграційних намірів України, а не для чергового обману народу, амбітних торгів і повернення до деукраїнізації. Ще до Вільнюса я стверджував, що чим уряд швидше зрозуміє та доведе світові, що важливість міжнародних домовленостей та інтеграцій для нього, як і України, є, головне, в тому: наскільки вони соціогуманістичні для збереження українськості і не заважатимуть нації соборно дихати двома легенями, зберегти національну єдність та ідентичність, геополітику, розвиток питомої культури, мови, традицій тощо. Наскільки цей крок віддзеркалюватиме усвідомлення урядом небезпеку не тільки ходження по лезу, хиткість минулої його

шпагатної стійки на натягнутому канаті між двома системами різних держав, філософських світів, які творять та сповідують відмінні світоглядні цінності, а, найголовніше, проявить політичну волю не проміняти в майбутньому тимчасові економічні вигоди для окремих регіонів на **непроминальну** цінність нематеріальних чинників збереження українськості цілого народу як **соборного і націоцентричного**.

Отже, все це було б належним розумінням Уряду і всіх нас неекономічних факторів як запасу **міцності** нашої суспільної **свідомості, гідності та готовності** в статусі соборної європейської нації тимчасово пожертвувати сьогоднішнім, хоча не кращим, але більш-менш стабільним економічним (матеріальним) становищем, задля досягнень вічних **духовних смислів вільного, неколоніального майбутнього для нащадків**. В іншому випадку, може початися небажана структуризації за чинниками, що **роз'єднують**, а не зміцнюють соборність нації (держави) та далі затягуватимуть Україну в **постколоніальні інститути деукраїнізації**, – відтак у **темін** асиміляції, поглинання і неповернення.

Якби ми вчилися соборності...

Якби ми вчилися так, як треба, то і мудрість була б своя, заповідав нам духовний батько нашої нації – Тарас Шевченко. Якби ми вчилися соборності, на чужих помилках і не забували свої, то давно мали б не тільки свою національну державу, а й давно були б в ЄС. Якщо Україна на правду прийняла інноваційну модель свого розвитку, буде постіндустріальне інформаційне суспільство, де домінують знання, інновації, інтелект та наукомістка економіка, справді вибрала євроінтеграційний вектор зовнішньої політики, орієнтується на проведення **якісних** змін і досягнення високих стандартів добробуту, то без модернізації всіх сфер свого внутрішнього життя на соціогуманістичних засадах, особливо освіти, науки, інформаційних систем комунікації, структурної політики тощо – їй не обійтися. За цих умов, хоче вона того чи ні, має звернути увагу на важливість **трьох** основоположних складових новітньої науки інформатики: семантику (науку про зміст інформації), аксіологію (вивчає цінність інформації) і семіотику – вивчає призначення знакових систем для передавання (приймання) різних повідомлень. Причому поглянути на неї як вагому в творенні інформаційного суспільства, водночас, як на такий буцімто парадокс: чим більше під час творення такої спільноти, систем її програмного забезпечення заглиблюватимемося в соціальну інформатику, зокрема в когнітивну (пізнавальну), креативно-інноваційну її частину, тим дивовижнішими і напрочуд сучасно-інформаційними видаватимуться думки національного Пророка про націю як цілісну систему “живих, мертвих і не народжених”. Зокрема, розуміння і акумулювання ним української національної ідеї в Слові, віру в його силу, вагу та роль як духовно-інформаційної **першооснови тяглості** розвитку народу, доленосне значення при цьому

безперервності **вільного передавання** знань, досвіду, традицій з покоління в покоління для збереження мовної, етнічної та культурної ідентичності нації серед світового розмаїття, особливо за умов глобалізації. Рівно ж – тим виразніше бачитимемо, **як** нам насильно і злочинно переривали не лише трансляцію від покоління до покоління питомий український контент, а і **яка** надпотужна пропагандистська більшовицька машина жорстко і жорстоко пригнічувала творення нових знань, тримала українців в інформаційному ізоляціонізмі, аби ми не знали ні досягнень світової науки, освіти, культури, ні нерецenzованого слова Шевченка, за яким не було і «зерна неправди». І чим правдивіше морально, чим глибше історично черпатимемо знання, чим швидше та якісніше їх збагачуватимемо, тим вагомішим буде наш інтелектуальний трансфер нащадкам, тобто чим динамічніша духовно-інформаційна мобільність (ДІМ) нації, тим більша велич країни за критерієм купного внеску в майбутній розвиток людини, народів та людства.

За часів уярмлення не тільки поетові строго забороняли «писати і малювати», а і цілу націю жорстко «просвещали», що «малорусского языка нет, не было и быть не может». І якщо сьогодні міліціонер з Одеси зволить собі сказати, що він на «этой державной мови не будет общаться», то зайве запитувати: звідки і чому на Євромайдані «Беркут» цілиться у беззбройних? Адже при такій безкарності завжди буде замало навіть гігантського подвигу геніального Кобзаря та поставленого ним Слова, аби нація його не цуралася. Очевидно, ситуація ще не критична, але вчитися і учити треба, зокрема наполегливіше прищеплюючи чуже на своє дерево і ґрунт, аби не потрапити в небуття! В іншому випадку, довго, а, може, і марно сподіватися, що, не навчаючись, дочекаємося свого апостола Правди і Науки. Чи не з цих причин він так довго не йде – десь не загубився в пустелі наш Мойсей?! А, може, якщо навіть і прийде, то чи ми, не розвиваючись і не змінюючись на краще, в стані його побачити і зрозуміти? Адже, щоб українське любити, треба його розуміти; а щоб усвідомити (основа кореня, як і слова «совісний» – інформаційна: відомість, вість), слід на українському виховуватися, джерело інформації за змістом, цілями має бути адекватним суспільним потребам. А нині так звана національна еліта на українському не лише сама, а й дітей не виховує. «Взявши голову в руки», думаєш: невже нас так деукраїнізували, зловмисно перекривши підживлення спадковості мовно-культурних традицій, так перервали і знищили міжпоколіннєві духовно-інтелектуальні трансфери, що вже відновити інформаційний контакт – неможливо? І ніхто не покається за вчинений злочин. Чи не тому, Президент твоєї країни, звертаючись з Новорічним посланням до народу, «в притул» не бачить велику Євромайданну його частину? Очевидно, без Шевченкової любові до України-неньки, без Антоничевої ідентифікації себе хрущем на Шевченковій вишні, без Франкового самоусвідомлення, що лиш ти один повинен «дати одвіт»

за долі мільйонів, – лідера, як Провідника нації, немає. І годі його узріти серед канівських четвірок, євромайданівських трійок, тим більш, поміж різних шестірок на взір сучасних кочубеїв, адвокатів Стуса, зомбі «руського мира» тощо. Не буде загальнонаціональний діалог демократичним навіть з міжнародними посередниками, якщо він не відбуватиметься під **знаком** інтелекту та моралі провідників-державників української України.

На жаль, правда, що впродовж великого історичного періоду імперії не тільки нищили національну еліту, а і криваво викорінювали, і глибоко (ще далеко до Чечні) «зачищали» все українське. Правдою є і те, що для того, аби відбулися в суспільстві інформаційні процеси (передача традицій, нових знань, навичок тощо) розвитку, обов'язково потрібні складові елементи: джерело (продуцент) інформації (знань), відповідний канал її безперешкодного передавання та адекватний приймач (споживач), спроможний не тільки прийняти передане, а і його приростити для наступників. Тому нащадкам виконати заповіти нашого Пророка за умов окупації інформаційного простору України вкрай важко навіть тоді, коли в центрі Києва, біля головної його вулиці – Хрещатику – вже по-імперському гордо не розмахує руками вождь більшовицьких загарбників – відремонтований Ленін. Адже далі понад тисячу чотириста його двійників рясно окупували Україну, і числяться в списках імперської спадщини як об'єкти її культурного надбання. А імперські топоніми, гірники-свердловці, металурги-футболісти, що є іллівцями, аграріями-кіровцями і т. інше. Якби міністерство культури української держави належно займалося справді національним духовно-культурним відродженням, то під Харковом навряд чи відкрили б пам'ятник Олександрові III та мріяли б створити «магістраль руського світу». Чи у Львові мислили б встановити бюст хоча більш гуманному, але все ж імператору – Францу Йосифу? Очевидно, що ці т.з. пам'ятні знаки не тільки від несерйозного і непатріотичного підходу сучасників до вшанування історії України та подвижників її національної ідеї. Річ в неналежному ставленні українців до формування власної **національної семантики та семіотики як знакового засвідчення сенсу їхнього буття на своїй обітованій землі.**

Походження назви “семіотика” відносять до грецької мови, пов'язуючи її з тлумаченням широкої соціалізації слова “знак”. З огляду науки семіотики в збереженні та розвитку національної ідентичності важливу роль відіграють чинники як **матеріальні**, так і **нематеріальні** природи: духовно-інтелектуальні, інформаційно-мовні, ментальні тощо. Тобто ті, що впливають на мислення людини, її світосприйняття та інтелект. Інтелект людини має насамперед знаковий вираз – вербальний (усний), писемний (текстовий), графічний, що впливає на мисленнєву діяльність, її розум, поведінку і творення нових суспільних знакових конструкцій: політичних, правових, економічних, культурно-релігійних, моральних,

світоглядних тощо. Людина формує знаки, а знаки – її особистість, ім'я, образ, імідж держави у цілому. Аби людина відчувала гармонію, її **світ внутрішній**, світоглядний має бути збалансований, знаходити адекватність в зовнішньому, **видимому**, – уречевленому в зрозумілих знаках, пам'ятниках культури, предметах праці, а інформаційний простір держави – органічно-національний, себто таким, що не денационалізує і не вибиває її із питомо-звичної колії. До знакових систем відносяться природні і штучні мови, книги, газети, кінофільми, різна відео- та аудіопродукція. А, найголовніше, сюди зачисляють системи знань, засоби масової інформації (ЗМІ), інтелектуальну власність (патенти, ліцензії, алгоритми, програми, парадигми, різні ноу-хау тощо), фінансово-економічну атрибутику (грошові знаки, банки, ціни, тарифи на продукцію, торгові бренди тощо), побутово-релігійні обряди, громадські акти, військові символи, географічні назви, топоніми тощо. Взагалі, весь креативний доробок, що його здобуло людство, можна узагальнити і передати нащадкам за допомогою літери, цифри, ноти, кольорів, матеріальних взірців та їх зображень, фотографій тощо, але живе слово, безпосередня передача знань, навчання, виховання особистим прикладом, соціалізація нагромадженого власного нового досвіду – незамінні. Недарма загарбники насамперед ціляться у слово, а в правдиве – поготів. На Євромайдані прицільно стріляли в «барикадних» журналістів?

Отже, знак – надзвичайно широке поняття, і в семіотичному сенсі творить ряд інших синонімів (символ, образ, код, показник, норма, обряд, одиниця, топонім тощо). За час бездержавності України поряд з розстрілом слова розмивалася українська топонімія, їх постійно і цілеспрямовано підміняли іменами імперських царів, вождів, їхніх опричників, соратників, сексотів тощо. Сьогодні залишено великий постімперський спадок деукраїнізації. Його можна позбутися, поперше, повертаючи усьому народу його історичну пам'ять і щоденно вичавлюючи раба осібно кожному із своєї психології, а чужу постколоніальну семіотику і семантику – із українського оточення, середовища, простору. По-друге, повсякчас остерігатись грабелів як неконструктивного знаку, що неодноразово підступно розставлявся недоброзивцями на наших історичних шляхах. По-третє, твердо зятимити: несприятливі дії для української семантики і нашого етнодержавотворення інспіруються ззовні через внутрішні «українські» сили. До них насамперед належать: комуністи, які, як імперський осколок, осіли троянським конем в Україні, вивести якого можна лише за допомогою вуздечки «Нюрнберг-2»; «русскоязычные украинофобы», які ігнорують українську мову, виступають п'ятою колоною, вимагаючи надання російській мові статус другої державної, а по суті – навечно зберегти її панівний стан в українському інформпросторі. І, нарешті, так звана українська, а насправді російська православна церква Московського Патріархату, яка завжди була по-імперському одержавленою та асиміляційно-налаштованою щодо

України. Саме ці антиукраїнські сили не тільки присутньо семантично, а й семіотично заважають нашій вільній євроінтеграції, приймають у ВР диктаторські закони, переписують під себе Конституцію, замість її виконувати. І лише під тиском повсталого народу, світових лідерів та демократичних інституцій скасували їхнє прийняття, визнавши антидемократичну скерованість

Антиукраїнська семіотика

Проблематика антиукраїнської семіотики у зв'язку з аксіологією вибору вектора інтеграції – архіактуальна. Нині проти України бузять не тільки бузини і бузики. Хоча останні підтримують і навіть відвідали Євромайдан, але чи не вони виступили проти Ющенка, коли той посмертно нагородив борців за волю України? У нас не лише видимі п'ятиколонники, провокатори на стадіонах, а й глибоко законспіровані «старші» брати, яких Русь родила трішки пізніше, але апетити в них імперсько-реваншистські. Соборність в українському дискурсі не означає імперське «собирание земель». Життєвий статус українця виключно соціалізується з буттям соборної (націоцентричної), суверенної нації, ексклюзивного її права визначати своїх героїв трагічної і надзвичайно кривавої боротьби за волю своєї Батьківщини впродовж вельми тривалого історичного періоду, боротьби за екзистенцію титульного народу на своїй землі. Українці ніколи не зазіхали на чуже, завжди прагнули запанувати «в своїй сторонці», і не тільки на Волині чи Хусті. У нашій історії не було розділів «Присоединение Малороссии», «Завоевание Кавказа» і в наших галереях не висить картина «Покорення Сибіру Єрмаком». Ми нікого не «мочили в сортирі» і війною не примушували до миру. Вважаємо, що час закреслити вислів «сходні кресли», не фетишизувати знаком на перевалі Карпат про мадярський перехід. Перестати, розігруючи побожних на кістках Голодомору 1932-33 років, цинічно дискутуючи щодо мільйонів невинно убієнних, запитувати у байдужих: це був геноцид чи ні; ми гноблена і ослаблена загарбниками нація чи ні; українська мова є зіставною з відповідними мовами окупантів чи вимагає **червонокнижного** захисту, як зникаючі види фавни і флори. Тоді, очевидно, перед нами не стоятиме дилема: нам далі потрібна залишкова гуманітарна політика як секонхендівська допомога чи нова **соціогуманістична** парадигма бінарного захисту людини і нації. Тобто двовалентна до вільної людини і вільної нації, що інтегруються адекватну європейську співдружність, де не розмиватиметься їх ідентичність, не доросійщуватиметься інформпростір, не битимуть журналістів, не розбиватимуть пам'ятні дошки вченим-україністам світового рівня, не палитимуть авта активістів Євромайдану, не насаджуватимуть в регіоні антиукраїнську семіотику.

Україні потрібна рекультрегіоналізація як складний процес відродження українськості, особливо в тих регіонах, де наша мова, культура, традиції ледь животіють. Потрібні і Народні університети, і мобільні культ-просвітні групи, і вечірні школи, де дорослі навчалися

б української мови. Пора дивитися і на пам'ятники по-державницькому патріотично, як на засоби утвердження національної ідентичності, гордості, історичної пам'яті і традицій українців, а не як намагання реваншистів, п'ятої колони зберегти імперську присутність, інформаційний простір та бажання застовпити українську землю знаками і словом колишніх колонізаторів. Чи в Україні соціалізована національна семіотика як сегмент європейської, традиційно нашої культури, який не викликає зневіру до нашої древньої і новітньої історії? Зрозуміло, що постімперська семіотика танків, сорокап'яток, полуторок, катюш, себе вичерпала. Проте, нині даремне ще витрачаються так потрібні для України, в т.ч. її армії гроші на реконструкцію боїв Петра під Полтавою, на відтворення надто кровавого форсування Дніпра задля забаганки Сталіна за будь-яку ціну взяти Київ до роковин жовтневого перевороту, вчиненого більшовиками за німецькі гроші. Чи не розумніше протестувати проти спорудження не лише бюста Сталіну в Запоріжжі, а й пам'ятника Катерині II в Одесі, встановлення білбордів в Мелітополі з проською до Миколі II: "Прости нас, государь", спонсорування Затуліним фігури "вражої баби" в Дніпропетровську?

Вочевидь, такий протест вимагає політичної волі не лише Президента України, але і патріотичних зусиль всіх нас, наших конкретних жертвних і високо свідомих дій. Скажіть, якби кожен львів'янин пожертвував хоча б десять гривень, то хіба ми вже давно, на місці знаку напроти центральної алеї міського парку, не спорудили б концептуальний монумент борцям за волю України? Хіба не маразмом є одягати фігуру отця Фёдора перед залізничним вокзалом Харкова у вишиванку та видавати це, як велике досягнення опозиції? Чому досі опозиція не доб'ється, аби в Полтаві стояли пам'ятники не галушці, а й Мазепі, Петлюрі, давно за власними ініціативами створені скульпторами? Скажіть, будь-ласка, хіба в Україні добував вугілля чи руду Свердлов, плавив сталь і будував залізницю Дзержинський? Якщо ми проти цього не боремося, то це саме те, на що розрахована ідеологія компартійної пропаганди. А де ідеологія справді українських партій? Чому дивимося на націоналізм як ідеологію поневоленого народу, а не доктрину творення модерної національної держави на нових культурних, християнсько-етичних основах? Якби не були б байдужими, пасивними, то захистили б від знищення і Андріївський узвіз в Києві, і у Львові парк Богдана Хмельницького від депутата-регіонала із обласної ради. До речі, ще ніколи львівські парки, особливо центральна алея парку Хмельницького, не були так розриті нуворишами під фундаменти майбутніх вілл.

Це, звичайно, болить, бо з розумом і талантом центральну алею львівського парку культури можна було б перетворити у величну Алею Героїв України, де стояли б погруддя не лише гетьмана Богдана, а й Мазепи, Виговського, Сагайдачного, Петлюри, Коновальця та інших борців за національну ідею. Чому досі у Львові немає пам'ятника

борцям за волю України, який би віддзеркалював їхню боротьбу проти потрібної окупації – польської, сов'єтської і німецької. Не мислимо масштабно, широко, по-всеукраїнському, коли намагаємося у Львові поставити лише погруддя М. Вербицькому, а не піднімаємо націю на вирішення соборно-глобального завдання: у Києві на місці скинутого Леніна мають стояти слов'янські та українські Кирило і Мефодій – Павло Чубинський з текстом Гімну та поруч з скрипкою – Михайло Вербицький. Натомість в центрі Києва гордо стоїть ... Паніковський. Водночас, комусь дуже заважає фігура Малого Принца, але зовсім не коле у вічі варенична «Катюша» чи газета «Комсомольская правда в Украине», що навалом лежить в українських кіосках, переповнених жовтою російськомовною пресою. Але спробуйте тут придбати «Слово Просвіти», «Українське слово», «Кримську світлицю» чи журнали «Універсум», «Світогляд», «Всесвіт», «Схід»! А де часопис «Сучасність»? Який хаос в підручниках з історії України, з української мови, літератури? А хто відповідь за поламане коромисло і відірване в Наталки Полтавки відро, що його вчинили українофоби Кіровограда – місці, де їй поставлено пам'ятник в честь започаткування тут українськими корифеями професійного театру? Хто відповідь за деукраїнізацію України?!

На жаль, широкі панукраїнські семіотичні проекти не виношуються т. зв. національно вдаваною елітою. Звичайно, легше увіковічити в камені вареник, зношені черевики, передвибірчий білборд олігарха, аніж трагізм виселення до Сибіру чи розстрілів в Сандармосі. І не тільки через їхню кошторисність, а відсутність великого талану, широти світогляду і високої патріотичної вмотивованості. Тому більше турбуємося, аби заробити при спорудженні монумента на честь сторіччя Першої світової війни, аніж гідно відзначити двохсотлітній ювілей народження Тараса Шевченка. Бійки володарів імперій – це гейби дуже «важливо», адже світові війни, особливо Другу, Україні намагаються втокмачити, як Велику вітчизняну. Що більше, сором'язливо замовчується факт, що, власне, почалася ця справді велика трагедія для нас, українців, не з вини України, а з нападу сусідів угорців на Закарпатську республіку, яку очолював демократ отець Августин Волошин.

Шкода, але цей розбій було вчинено не лише зі згоди Гітлера, а при мовчанні гонорової Польщі, на прапорах якої голосно розгойдувалося тодішнє гасло «від можа до можа». Та й сьогодні Європа знову «в притул» не бачить політичну партію Румуне Марє (Велика Румунія), що відкрито задивляється на українську Буковину, Молдову. Вільнюський саміт показав, що Європа черговий раз прогнала Україну Росії! Але нам не треба прорубувати вікна в Європу, бо ми – на Євромайдані з гідністю довели світові: Україна – це Європа. І в цьому він вище і від урядів в Брюсселі, і в Києві. Головне, не втрати б ресурс Майдану, а перетворити його в потенціал та інтелектуальний капітал нації. Впевнено будуймо свій український дім, який би став

нашою фортецею з вікнами, відкритими для культури на всі сторони світу як неприминальної цінності нового ХХІ тисячоліття. Як знак того, що наша межовість не є більше нашою слабкістю, а силою інтелекту, духовності, свободи творчого спілкування і державотворення на засадах соборності та національності титульної (корінної) нації, українськості її інформаційного простору, вільного функціонування питомої мови і культури.

Ренаціоналізація інформаційного простору як неписане домашнє завдання євроінтеграції

Поставлене генієм Тараса перед нами Слово – первень та дороговказ всіх наших творчих пошуків і діянь на ниві національного та духовного відродження. Однак, історично так склалося, що імперське загарбницьке оточення не тільки завжди заважало українцям передавати від покоління до покоління рідне слово, культуру, традиції, а і цинічно замінювало їх своїм контентом, денаціоналізуючи корінний народ, перекриваючи життєво необхідні канали передачі, загарбуючи його землю, інформаційний (і не лише) простір, освіту, науку, церкву тощо. Не вникатимемо, як для цього царська і радянська імперії використовувалися силові структури, заборонні циркуляри і укази, насаджувалися школи з чужою мовою навчання та шовіністичні ідеології, а нині п'ятиколонники, спекулюючи на очах Європи захистом регіональної, буцімто зникаючої російської мови, імплементують псевдобратні «русские миры, мытные союзы», чужі тексти, ідеї, семіотику.

В Україні криза не тільки економічна, вона духовна – в головах і серцях. В умовах глобалізації, антиєвроінтеграційного оточення втрата національного інформаційного простору призводить і приведе до остаточного розмиття національної ідентичності і свідомості титульного народу, а відтак підірве незалежність та соборність країни, питомої мови і культури, свободи людини і суверенного майбутнього нації. Інформація як постімперсько-тоталітарний ідеологічний ресурс, – це той невидимий продукт, розроблений, на жаль, на науковій основі ще сталінськими технологіями «людських душ» та удосконалений нинішніми вірними імперії зла спецслужбами – який, проникаючи через кордони соборної України, несе дезінформацію в кожную українську сім'ю, далі працює на «декомпозиціонування України». Щоб це припинити, треба працювати не тільки над виконанням домашніх завдань ЄС щодо судочинства, звільнення політв'язнів, водночас, і **соборність** розуміти не як територіально-просторовий, а комплексний, стратегічний, соціально-психологічний і основоположний чинник; до того ж – взаємопов'язаний, аналогічно, як це є між складовими сучасної соціальної інформатики (семантикою, аксіологією та семіотикою). Вони підтверджують істину: ключем в Європу є слово, інтелект та високопродуктивна праця нації, духовно-креативний потенціал еліти та опрацьований нею державний формат української ідеї. Саме національна еліта (інтелігенція), головню,

творює духовно-соціальні цінності, змістовність (сенс) і вартісність яких, широко сприйнята суспільним загалом, – може створити опірність зловмисній дезінформації та стати точками опори українськості.

Соборність як стратегічна складова національної ідеї – це, передовсім, антиідея імперському розпорошенню сил і ресурсів корінного народу, розмиванню його національної свідомості, ідентичності та об'єднавчого потенціалу. В українському сенсі вона із площин територій, регіонів переходить в **якісно** інший вимір – безмежно-діяльний, відображаючи, по-перше, **здатність нації працювати і творити разом, синергійно** задля підвищення добробуту. Тобто це соціально-психологічні якісні риси, які віддавна стали притаманні українству як ментальні характеристики, що сформувалися на генетичному рівні впродовж тисячолітньої історії життя на пограниччі. По-друге, це індикатор внутрішньої і зовнішньої інтеграції соціуму як ствердний синергійний вияв його **націоцентричності**. Тобто рівень усвідомлення, який детермінується знанням, що власна оселя зводиться найшвидше, коли спільнота (громада) об'єднана, керована і співпрацює заодно, дружньою патріотичною толокою. По-третє, це всенародна **солідарність і довіра** до відроджуваної державності як до **своєї, віками вимріяної**. По-четверте, це прояв **консолідації народу в прискоренні** довгоочікуваних ренесансних процесів творення власної національної держави, на реалізацію ідеї самостійності якої, природного права вільно жити з вільними спільнотами, поневолювачі завжди цього позбавляли Україну. При цьому, стверджуючи: це можливо лише у єдиній родині великого загарбника, а без вічної дружби із великоросами про самостійну Україну не може бути і мови. Власне, за таку семантику соборності і незалежності виступило молоде покоління на Євромайдані.

Таким чином, зміцнення соборності – це не лише усунення ініційованого партіями регіонального, буцімто непереможного протиставлення, а насправді піарного протиборства як прояву постсовкового синдрому прислужливої хохляцької запопадливості. Це, головне, зміцнення традиційної толерантності українців у їх ставленні до різних культур, в т.ч. малих народів, прямих інформаційних контактів з далекою і ближньою діаспорою, збереження на пограниччі відрубності власної культури посеред розмаїття інших світів. Йдеться про життя з медіаторською місією між релігійним православ'ям і католицизмом, між європейською та азіатською культурою, нинішньою консенсусно-громадською і керованою демократією, інноваційним високотехнологічним та мобілізаційно-сировинним розвитком економіки, зрештою між СНД, Митним союз і ЄС, НАТО, між бажаною зоною вільної торгівлі та Асоціацією європейських держав тощо.

В Україні вибух Євромайдана не прогнозувалася ніким. Він був несподіваним і для уряду, і для опозиції, бо не досліджується соборність в комплексі зі життям нації "на межі", зміною поколінь, насамперед світогляду, зростанням відкритості суспільства, міграційних і комунікаційних процесів. Власне, це підсилює транзитність в контексті сучасних рухів, інтеграцій, медіаторства, водночас зростання цих феноменів в умовах глобалізації та насущною потребою зупинити подальшу девальвацію національних цінностей, створити власний духовно-інтелектуальний інформпростір, інтелектуалізувати спільноту, нарешті мати справді українського президента як гаранта національного відродження, рівних можливостей кожного, хто любить Україну, поважає її справедливі закони та соціальний лад. Без потужного інформаційного простору в умовах глобалізації не адаптувати нову соціогуманістичну парадигму **буття** української соборної нації як державоцентричну, де є бінарний захист і людині, і нації. Без власної духовно-інтелектуальної ідеології важко переконати соціум у тому, що будь-які міжнародні союзи повинні насамперед утворюватися на основі культурних, духовно-моральних, освітньо-інтелектуальних, гуманітарних та інших національних цінностей. **Державницький ідеологічний дизайн** має зміцнювати не лише традиційну толерантність українців у їх ставленні до різних культур, а і народи, що живуть в Україні, не повинні за інерцією імперської ідеології помагати дороросійщувати її інформаційний простір. Заважати пошуку прямих інформаційних зв'язків з далекою і ближньою діаспорою як українським Всесвітом, як універсумом збереження відрубності української мови, культури, споконвічних культурних традицій, як Хартією захисту людини і титульної нації на пограниччі розмаїття інших світів. Отже, йдеться про транзитність не тільки і не стільки як транспортно-просторову, прикордонну чи транснаціональну геополітичну складову, скільки **соціально-психологічну, духовно-інтелектуальну, ментальну, ідеологічно-світоглядну характеристику** життєдіяльності народу на "стику" різних навколишніх культур, тобто про толерантність на "межі" розмаїття звукових, інформаційних просторів, менталітетів і т. ін.

Проте, за таких обставин, як свідчить історія та реалії сьогодення, важливо виховувати толерантність не тільки серед корінного (титульного) народу, робити його країну перекидним «містком» між берегами різних культур, релігій, військових блоків, економічних і політичних союзів. Медіаторство «на межі» не можна прирівнювати до життя на мосту. Адже на мосту не живуть, а по ньому ходять, топчуться, а ще більше їздять, і навіть чужі танки. За умов ослабленості корінної нації виникає велика низка спокус агресивніших сусідів придумати ідеологію федералізації України, «відрізання» від позаблокової, далекої від потуги колективних форм

захисту, певної скиби чи морської коси. Тому українству вкрай важливо усвідомити, що **не одне покоління патріотів України платило життям саме за вибір вектора руху до державницького усамостійнення, досягнення національного ідеалу, орієнтуючись на європейські та загальнолюдські цінності.**

Не дивно, що без духовно-інтелектуальної ідеологемі державотворення навіть на двадцять третьому році незалежності не можемо визначити не лише стратегію, дерево цілей розвитку нації, наявні ресурси, пріоритети їх використання, а і оптимізувати вибір вектора інтеграції України, долучити ідеал мудрості (софійності) її народу в досягненні кращих життєвих стандартів. Годі всенациональною ідеєю вийти на позаекономічні (національно-ідеологічних, філософсько-світоглядних, соціально-правових, геополітичних, міграційних та ін.) смисли руху до вершин цивілізації; на розбудову інформаційно-просторової, інноваційної моделі національної держави, що ґрунтуватиметься на загальноукраїнських інтересах.

Економічний розгляд не може бути повним, якщо він здійснюватиметься поза інтерактивним діалогом не лише всередині країни, а і паралельно діючими потужними світовими процесами, рухома рівновага яких визначає сучасні тренди комплексного розвитку народів і народностей, сучасних укладів їхніх економік і культур. Перший – це **глобалізація світу**, широкоформатні прояви якої дедалі більше підвищують комунікаційність і транзитність країн, водночас спричиняють їхнє зодноріднення, стандартизацію управління, зменшення суверенітету. Другий, – **ренаціоналізація світу**, вектор котрої скерований на збереження національної ідентичності та ексклюзиву буття кожної людини в необхідно-комфортному для її розвитку національному середовищі, а відтак просторі. Визнаємо це чи ні, на жаль, дії цих процесів ділять країни на: глобалізаторів, які є більш розвиненими та продукують домінуючу частку різних новацій (соціальних, економічних, науково-технічних, інформаційних, освітньо-культурних, політичних тощо); і на глобалізованих, що з тих чи інших причин є ослабленими, розвиваються нині, шукаючи власний шлях поступу і свій інтеграційний вибір, намагаються наздогнати і приєднатися до перших.

Українську державу, котра лише нещодавно після багатовікової колонізації вступила на шлях самостійного розвитку, відносять до країн, що розвиваються. Проте, соціогуманістичного міжнародного ставлення вона потребує з причин **подвійного глобалізаційного впливу**, який підсилюється через певну специфіку тиску, що має відповідну подвійну природу. З одного боку, його природа **невідворотно-цивілізаційна**; з іншого, – **залишково-імперська**, додатково підсилена новою ностальгічно-колоніальною спрямованістю колишніх асиміляторів, їх бажанням творити конкурентоспроможну свою панівну економіку. Тому в стратегічному вимірі для нашої країни

вкрай важливо забезпечити не тільки сталість, а й тяглість розвитку, його спадкову безперервність; гарантувати людині буття та адекватне середовище, потрібне для ковітального відродження потолоченої нації, її духовно-культурних цінностей, розвитку мовно-етнічної, релігійної та іншої ідентичності, власного інформаційного простору, історичної пам'яті.

Нещастя українців в тому, що на їх **питомий інформаційно-мовний простір, на обітовану землю не перестає претендувати найбільша постімперська національна меншина**, впродовж віків насильно імплементована імперіями в український соціум, яка нині, як і її зовнішні підживлювачі, не може змиритися з державною незалежністю України. Соціогуманістичне костюмарівське виокремлення двох самостійних руських народностей, двох їх культур і світів не припинило процеси деукраїнізації ні царською, ні радянською імперіями, ні сьогоднішньою «п'ятою колоною», ні одержавленою православною Церквою Московського патріархату. Шевченкову рефлексію, що в нас, українців, своя мова і культура, а них – своя, ні шовіністична Росія, ні байдужа і захищена Європа не хочуть, а, може, і не в стані зрозуміти. Далі маємо факт доросійщення інформаційного простору України. Натомість, світ тішиться і щедро тішить українців концепцією сталого розвитку (Ріо+20). Коли корінна нація ослаблена етно-лінгво-інтелектоцидом, імперсько-загарбницькою політикою сусіда, то залишати це явище **сталим**, значить прирікати титульний) народ, що дав назву державі, на вічну **відсталість**.

Чи стала соціогуманістична парадигма розвитку дискурсом лідерів нації?

Навидовижу прогностично далекосяжним у просторі та часі виявилася тривога Шевченка за майбутнє України, коли її, недоброзичливці присплять – «в огні, окрадену, збудять». Глибину цих застережень дедалі більше усвідомлюємо нацією зі зростанням зовнішніх боргів обкраденої України, «патріотичною» діяльністю прем'єрів з панамськими паспортами та укладеними провальними для нас газовими домовленостями, Харківськими угодами, зі збільшенням постійних сусідських загроз нашій суверенності, соборності, національній гідності, цинічних намагань затягнути нас в асиміляційні митні союзи і «русские миры» за допомогою економічних тисків, інформаційних, газових та інших війн, провокацій на Євромайдані і поза ним. Якщо у весільному кортежі рахуватимемо машини, щоб їх не було більше п'яти, то дедалі більше відчуватимемо: **Україні потрібна нова візія буття нації, випереджального розвитку її освіти, науки, культури та їх рекультрегіоналізація на тих територіях, де ще не все традиційно-українське витоптано**. Україні слід повернути українськість, підтримувати письменників, вчителів, інженерів, підприємців, бізнесменів, книговидавців, журналістів та інших патріотично-креативних людей, які творять український

науковий, інтелектуальний, культурний продукт яко суспільне благо; думають про майбуття нації, а не зосереджуються виключно на здобутті влади. Загрози втрати суверенітету не зняті. Що більше, насувні проблеми екзистенції України надто важливі, аби ними нехтувати при виборі вектора інтеграції, особливо, коли інтеграційні процеси інспіруються так, що вони входять в суперечність з природним намаганнями українського народу зберегти українськість і ствердити історичну справедливість – повернутися в європейське співтовариство вільних народів.

Шекспірівське «бути чи не бути» для українців набуває статусу **буття чи небуття нації**. За цих умов вельми важливе значення має виокремлення семантики понять національного «середовища» і «простору», «ресурсу» і «потенціалу», зон впливу на них антиукраїнських чинників, зокрема безперервності і темпів передач знань, досвіду, традицій. Якщо перше переважно пов'язане з окремою людиною, трудовим колективом (сімейне середовище, бізнес-середовище тощо), то друге, – з конкурентоспроможністю нації, зі збереженням українськості за допомогою національного інформаційного простору, реалізацію інтересів, ідей і пріоритетів розвитку цілої країни не лише на сьогодні, а і ближнє та далеке майбутнє. Самообманом є твердження, що тиражують мас-медіа, що Україна, мовляв, має великий економічний потенціал. Заради правди слід сказати: вона поки що має достатні ресурси – земельні, лісові, водні, мінеральні тощо, які можуть за умов ефективної діяльності, застосування передових технологій трансформуватися у належний потенціал розвитку країни, збільшити **середовищеспроможність** нації, рівень її життя. У Росії не має жодної української школи, а в інформаційному просторі України засилля проросійсько-антиукраїнських організацій, російського радіо-телемовлення, пропаганда економічних переваг Митного Союзу, продукту російського кінематографу, попси, політтехнологів тощо.

Зрозуміймо: в основі справжнього українського вибору – не «медведчуківська» регіонально-ринкова **ціна**, а загальнонаціональна **цінність** в загальнолюдському вимірі. Саме євроінтеграційний вектор доленосний для буття і майбуття народу, що дав назву державі та буде її нащадків як свою національну. Допоки соціогуманізм не увійде в дискурс опозиції і уряду України при їхніх перемовинах з Євросоюзом, доти злочинно і непатріотично українськість, 46-ти мільйонний народ, його інформаційно-життєвий простір будуть заручниками маніакальних президентських амбіцій однієї пані чи пана та їхніх радників. Дивує ситуація, з одного боку, Захід так впевнений в невинності щодо «безкорисливості» газового договору, який доколонізовує націю, категорично диктує імператив – звільнити від покарання його вкладників! З іншого, – так невпевнено нагадує комуно-більшовицькі злочини щодо денационалізації України, адже в домашніх завданнях і натяку немає на нагальні вимозі позбутися

ідеологічних рудиментів злочинної постімперської семіотики, давно приєднаної Європою до нацистської і засудженої цивілізованим світом.

Водночас, на ідеологічному фундаменті державотворення модерної України – порожньо. Хоча дедалі стає очевиднішим, що візія майбуття України не в ентропії (невизначеності спільноти, хаосі, безпорядку, маргіналізації та її креолізації), а в негентропії, тобто в **гармонізації**: а) національних інтересів та загальнонаціональних фундаментальних принципів свободи, соціального і економічного добробуту, захисту прав і людини, і нації; б) неоліберальної (в центрі – людина, вільна ринкова економіка) і націоналістичної (акцент на розвиток нації, патріотичної любові до неї) ідеологій. Шлях досягнення мети один: на основі гармонійного поєднання цих чи дотичних до них ідеологій створити нову парадигму суспільного розвитку – **соціогуманістичну**, яка комплексно і паритетно захищала б людину і націю як когнітивно необхідне мовно-інформаційне, звукове, візуальне, водночас природно-ексклюзивне середовище (гло, а відтак простір). Де можна було б зберегти та розвивати свою національну ідентичність, ментальність, культуру, промисловість, народні промисли, торгівлю і та інші сфери трудової діяльності в умовах глобалізації. Де можна підвищувати духовність України через її інтелектуалізацію, елітарізацію, гуманізацію та трансформацію всіх суспільних верств і процесів, зрештою підвищувати суб'єктність України, конкурентоспроможність не тільки економічну. Україні потрібен націоналізм не як **ідеологія поневоленого** народу, а платформа творення власної модерної національної держави для громадянської української нації. Зараз вкрай важливо, аби нам не тикали у вічі радикалізмом і ксенофобією. Але ще вагомніше, щоби ринкові перетворення, якщо вони навіть імітуються, не набули суто технічних, регіональних домінант та ухилів, а відповідали загальнонаціональним цінностям, соціогуманістичним потребам духовного відродження нації, захищали її людину від подальшого національного **знеособлення**, нищення інтелекту, питомої мови як Логосу. Водночас захистили корінний (титкульний) український народ від **знедержавлення**, адже його свідомість, історичну пам'ять впродовж тривалого періоду окупанти жорстоко "зачистили" від бажань стати Державною Нацією. Тому питання далі відкрите (і не лише для України): встануть та, головне, чи витримають реформаторський курс новонароджені держави без **нової філософії** допомоги **ослабленим**, без підтримки Заходу живильної сили ренесансу їх середовища та національного простору буття, відтворення знищених еліт, культурних традицій? Адже освіта, культура, мова – це не лише основні ознаки нації, а в поєднанні з сучасними інноваційними технологіями, економікою знань – життєво необхідний атрибут її буття та майбуття, збереження ідентичності, конкурентності,

врешті-решт, ковітальності, колективного державного мислення; це філософія «серця» в епоху розвитку інформаційних спільнот.

У компоненті боротьби ЄС (якщо вона була?) за Україну, свідомо чи несвідомо, але програв Росії. Якщо на кону доля нації, а ЄС, замість того, аби допомогти їй пережити перехідний (транзитивний) період, жорстко детермінує залежність: Асоціація або помилювання колишнього прем'єр-міністра України, то чи це мотивує вибір європейських цінностей? Кому не ясно, що не йдеться про семантику ідей мислителя, діянь громадського діяча чи великого гуманіста, а лише про небезкорисливі вчинки одного із типових піарників інтелектуального клану дніпропетровських мажорів, які не цінили і не цінять український ренесанс? Хіба Європа досі не зрозуміла: євроінтеграція – це унікальний історичний шанс, якого у нас, сучасників Відродження, може більше і не бути. Його втрату нащадки можуть нам не пробачити. Саме Євромайдан треба розуміти як вияв внутрішньої інтеграції – соборнізації України та бажань зовнішньої, – євроінтеграції.

На землі, особливо в глобалізованому світі, як вже згадувалося, не все людське є людяним. Українці завжди страждали не від дефіциту власної толерантності чи людяності, а від профіциту загарбницьких дій сусідів і зрад. Досі навколо нас імперське, антиукраїнське оточення, яке не мислить себе без України, свого постімперського впливу на неї. Ми повинні жити не тільки виборами 2015 року, в сенсі хто і ким буде командувати та кого грабувати, зациклюватися на звільненні одних псевдополітв'язнів і засудженні других злодіїв. Зміна одних злодіїв на інші – не міняє гуманного капіталу системи. «Пора для України жити», альтруїстично турбуючись про Неньку на далеку історичну перспективу, перманентно підвищувати людяність, національну свідомість і здобуту незалежність, як це чинили герої боротьби за її волю. Шкода, але ми всі – ні всередині крани, ні ззовні, – не проявилися подвижниками ні української Ідеї, ні світового соціогуманізму. З одного боку, не відразу опозиція, влада і громадські організації, в т.ч. студентська молодь, стати активними лобістами євроінтеграції. З іншого, – уряди Європи, особливо Старої, – на жаль, навіть в ХХІ сторіччі, не потягнути Україні руку належної допомоги. Здавалось б, стратегічним і спільним має стати, нарешті, гасло взаємодопомоги і синергізму: «Вільна Україна – вільному світові, а демократична світова співдружність – самостійній українській соборній державі, гідній людини та нації». Шкода, але ні цей концепт, ні гасло «За вашу і нашу свободу!», під яким українці підтримували маляр у 1956 та чехів в 1968 році, а пізніше поляків і народи Прибалтики в 80-их роках – ще не стали основою програми наших спільних дій, дорожньої карти ні нашого поступу, ні вступу в ЄС.

Очевидно, що за такої ситуації українству конче потрібно задуматися не тільки над привабливістю ринку Європейського союзу, що в 12 разів більший від Митного, а і над економічною етикою,

суспільною мораллю та державотворчою філософією **двох світів** – європейського та азійського; над кліматом, що там домінує, над цінностями, що там панують, над добробутом життя-буття, який досягли в цих союзах. Що в них зі захистом людини і нації, міліція обороняє права громадянина чи розстрілює їх демонстрантів; що з якістю освіти, науки і високотехнологічного виробництва, з викоріненням корупції, який рівень незалежності і демократичності судової системи; що з правами соціального захисту, збереженням національної ідентичності, відновленням правдивої історичної пам'яті, генофонду нації, демографічними і міграційними процесами. Аналіз позитивів і негативів потрібен, аби, нарешті, визначитися з майбутнім вільним розвитком українського народу в справді вільному світовому співтоваристві, аби зрозуміти маніпулювання свідомістю і неправду про відмінний світ загальнолюдських цінностей; аби усвідомити, що логічне повернення України в Європу є процесом природним, адекватним історичній справедливості. І цю справедливість шукаймо **не в регіональному, а в загальнонаціональному державницькому і світовому вимірах.**

Ренаціоналізація, українізація інформаційного простору в Україні важке, довгострокове, але наше домашнє завдання, що вимагає нагального нашого вирішення. Слово, інформація, знання завжди були перед усім. Не можемо далі програвати інформаційний простір і знову встати перед світом, незважаючи на давні Франкові застереження, як *«малі і неприготовані»*. Він нас вчив бути українцями: не буковинськими чи галичанськими, додам – не харківськими чи донецькими, а соборними. Науковці не повинні поза рамками соборності, націоцентричності та державності підтримувати ні регіональних князьків, ні олігархів, ні метрополісну роль Львова, Харкова, Одеси чи Дніпропетровська. Невже забули, що сталося з Україною після втрати Київською церквою метрополії чи Переяславських домовленостей з Московією? Функціонує єдина столиця Київ – живе Україна як самостійна європейська держава. Не «одонеччування» України, а «онаучування» (сеєнтифікація) національної економіки, план Маршала-2 та пріоритет чотирьох «і» (інформація, інтелект, інновації, інвестиції) перетворять у віртуальність сепаратизм северодонецьких зборів, заяв Кушнірьова про недопущення «в Харьков власти ни львовской, ни донецкой», його наступника Добкіна, який в Євромайдані бачить тільки західно-український слід пакту «Молотова-Рібентропа», а не зговір нацистсько-більшовицьких загарбників проти людяності; лукавства Табачника про неукраїнську породу галичан, їхній менталітет, «тонкую прослойку украиноязычной интеллигенции», різні спекуляції регіоналізмом, брехнею про «наколоти апельсини» Майдану чи антисанітарію Євромайдану. На жаль, додаються епатажі про Галицьку республіку від Андруховича, необачно озвучений український федералізм від Чорновола, заяву Кучми про не спрацювання

національної ідеї, цинізм про добровільне накладення студентами на себе рук у відділках міліції, знакове, показово-урочисте вистоювання високими чинами святкових літургій в храмах лише певних конфесій тощо.

Все це не інформація, що об'єднує націю, а зловмисний шум, спеціально (чи емоційно) занесений в інформаційні канали, аби протиставити, роз'єднати, відділити, посварити. Можна сприймати його як брак знань правдивої історії України, Шевченкового слова, сучасних викликів нації, ваги її внутрішньої консолідації, без якої немає зовнішньої євроінтеграції, єдиного національного інформаційного, масмедійного просторів, мобілізації ресурсів, синергійності дій соціуму, врешті, духу і темпів прогресу. Проте, шануймо тих, хто думає глобально, діє соборно, високопрофесійно, а не піариться, маючи на оці лиш наступні вибори і турботи, як поєднати владу, гроші та офшори. На наш погляд, немає більш практичного та патріотичного інструментарію, аніж всеукраїнські круглі столи, національні діалоги (однак, не монологічні), творення уряду народної довіри та самоуправління громадянських спільнот, де було б почуте та пошановане мудре поетове благання: «Обніміться, брати мої!». Головне, консолідація нації та праця на **Україну: соборну, українсько-європейську, гідну людини і нації**. Все інше – коментарі від лукавого.

Самовіддана праця патріотів-професіоналів вкрай потрібна, коли незалежності України загрожують війни не тільки економічні, газові, м'ясо-молочні, шоколадні тощо, тобто **видимі**, а й духовно-інтелектуальні (інформаційні), **невидимі**, за яких «злії люди» таки вкрали наше ім'я, анексували метрополію Київської церкви, не раз переписували нашу історію, врешті, приспали бідну сиротину. Немає нічого більш небезпечного, аніж невидимі загрози, що призводять до протистоянь і несподіваних втрат, особливо кровавих, пов'язаних з відстоюванням «жаданої волі», національної ідентичності, духовно-культурних традицій, мовних цінностей, євроінтеграційних намірів. Надзвичайно боляче, коли вірменин, білорус, українець чи будь-хто гинуть за Україну від куль її окупанта. З іншого боку, немає нічого страшнішого для розбудови державності, як активний неук. Історія і реалії України ними переповнені. І годі сподіватися, що все скоро спливе і дасть ся видіти, хто голий та агресор, а хто садист, котрий на морозі догола роздягає інших?! Невипадково ми виокремлюємо заклик: **"Знання, інформація і рух (чин, дія)"** як робочий інструментарій вирішення завдань державотворення, як поточне, часто – тактичне гасло. Воно – частина Великої стратегічної національної ідеї, що спрямовує сьогодні продуцентів лідерської інтелектуальної власності, творчу енергію **наукової молоді** на: інтенсивне використання нових знань, досягнень науки, інтелектуально-інноваційних чинників створення модерної національної держави, економіки знань, збільшення інвестицій у розвиток людини – її освіти, культури, інтелектуального

капіталу; побудову інформаційного, громадянського й правового суспільства, збереження генофонду українського народу.

Для збереження тяглості розвитку, підвищення **імунітету** (опірності) української нації постімперському асиміляційному тиску велике значення має створення не тільки економіки знань на основі своєї інтелектуальної власності, а і справді національного інформаційного простору, самосвідомості соціуму. Не варто протиставляти економізацію людського життя його людській ідеї та духовним цінностям. Дезінформацію злих, олжу уст одурених може витіснити тільки правда слів мудрих, моральних авторитетів, насамперед – Шевченкова правда! Тут потрібні не тільки фінансові кошти, а, перед усього, бути розумною, небайдужою, достатньо організованою нацією, щоб зберегти українськість, власну ідентичність за будь-яких світових трендах, стандартах та підступних сусідських форматах інтеграції, водночас оптимально орієнтуючись у різних векторах та обманливо-хитрих формулах на кшталт «3+1». Історія, Майдан вчать мудрих. Якщо не вчитимемося, то може настати час – «і немудрі мудрих обдурять» чи ще пак гірше – повстане брат супроти брата і потечуть ріки крові. Пильнуймо, аби Народні ради не ставали більше Чорними. Власне, вибір найоптимальнішого – це не лише раціональний вибір майбутнього, а і мистецтво реалізації можливого, яке, сподіваюся, стане згодом притаманним **молодим** та їх політиці, врешті, активному **ядру** інтелектуалів і **самоуправлінню** свідомих громадян. Коли їх **критична маса** буде достатньою, аби вона, а не перст регіонального вождя, створеної ним партії, самовладно скеровував вибір в 2015 році кандидата в Президенти України, – покаже час. Але про це авторитетніше можуть судити, вочевидь, вже наступні покоління. А нам, суцям, слід думати про Хрещатик, хто тут урядуює і стріляє, хто вчиться, працює і бореться за Україну; про стан, умови життя та ідеї, які їм залишимо. У гармонії сталості та стратегії тяглості розвитку України, власне, адекватність наших сьогоднішніх дій щодо реалізації соціогуманістичних імперативів буття нації, її державницької ідеї та раціональності вибору вектора інтеграції. Лиш інтелект, патріотизм і самовіддана праця можуть нас вивести із рабства. А без цього знову пануватимуть «желудкові», за Франком, ідеї, і все українське життя, як пророчив ще Грушевський, буде «вивернене з своїх нормальних умов, історично і географічно сформованої колії й викинено на великоруський ґрунт, на потік і розграблення» замість збереження «тяглості при вічному поступі вперед». **Хай 2014 Шевченків рік стане для України поступом до себе, водночас до цивілізаційних здобутків людства!**

Андрій Пашук

ТАРАС ШЕВЧЕНКО – ПРОВІСНИК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Українська національна ідея – це основоположний духовний чинник, який в ідеальному визначенні інтегрує в єдину цілість доленосні вимоги в дану історичну добу національної незалежності та національного державотворення, національної свідомості, захисту української мови та національної духовної культури тощо. Це ті вимоги, які історично породила багатоміліардна підприємлива неволя українського народу і які постали перед ним в епоху його усамостійнення після розвалу московської комуністичної імперії.

Як показує подальший розвиток подій, ці вимоги набрали гострого звучання у світлі заяв і дій сучасних імперомосковських можновладців, які не забули свого безконтрольного панування на Україні як на своїй віковичній колонії і роблять все можливе, щоб за всяку ціну Україну знову втягнути в московську імперію зла. Зайнявши пост президента, В. Путін з великим жалем заявив: “Самая большая трагедия XX столетия – распад великой державы – Советского Союза”. Захворівши манією відновлення московської імперії, В. Путін і його однодумці, заражені імперською ностальгією і засвоївши загарбницьку методологію московських царів і радянських вождів, не без власних винаходів діє агресивно, підступно, напавши на Україну. Щастя у тому, що цивілізований світ зрозумів імперські наміри і дії сучасних московських агресорів і зреагував на ці брутальні агресивні зазіхання Москви на Україну, що ламають міжнародні відносини і світовий правовий порядок. Нещастя України в тому, що має під боком такого сусіда, який за своїм золотоординським менталітетом, з азійською агресивністю протягом віків панував над українським народом і не покидає цієї надії приборати до своїх загарбницьких рук Україну, яка досягнула свою свободу, незалежність після закономірного розвалу СРСР – цього імперського зліпкамонстра.

У цій ситуації український народ мусить проїнятися ідеалом української національної ідеї як духовним дороговказом збереження, захисту і зміцнення української держави та свого власного самостійного існування незалежно від Москви.

В історії українського народу було багато світочів українського національного духу, які приносили своє творче життя на вітар визволення українського народу, його державної незалежності, освічували його ідеалами високої національної свідомості. Одним із таких могутніх жертвних борців і є Т. Шевченко, який своєю нескореною боротьбою провістив засади української національної ідеї, які мають визначальне значення для захисту та утвердження

національної та державної незалежності українського народу в епоху нашого сьогодення.

Звичайно, Т. Шевченко не творив якихось дефініцій української національної ідеї, але виділяв і висвітлював ті ідеї національного буття українського народу, які як реальні духовні принципи розкривають умови соціального, політичного, національного, духовного становища українського народу, збуджував піднесення його духа до висот національної свідомості, визначав шляхи національно-визвольної боротьби. Тому треба розглянути ці ідеї окремо в контексті аналізу самого конкретного матеріалу висвітлення творчого процесу поета.

Насамперед, Т. Шевченко в своїй творчості викриває всю підступність, цинізм, фарисейство, брехливість московських поневолювачів українського народу. Україна стала жертвою московських загарбників і сотні років пропадала в московській неволі.

“Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндровано
За що,мамо, гинеш?” [1, с. 200]
Все знищено, а народ перетворено в московського раба-кріпака
“Бють пороги, місяць сходить
Як перше сходив...
Нема Січі, пропав і той,
Хто всім верховодив” [2, с. 59]

І вже не вернеться колишня ні слава, ні воля, не вернеться запорожці, “не вернуться гетьмани”, а Україна обідрана стоїть сиротою, “понад Дніпром плаче”, “а ніхто не бачить”.

Тільки ворог, що сміється...
Смійся, лютий враже!
Ті не дуже, бо все гине, –
Слава не поляже;
Не поляже, розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда
І чиї ми діти.[2, с. 59-60]

А тим часом Мати-Україна оплакує свою недолу, велику московську неволю.

Степи мої запродані
Жидові, німоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі. [3, с. 201]

А загарбник грабує, вже взявся за могили, шукають там багатства, якогось достатку, що Мати-Україна тяжко переживає.

І могили мої милі
Москаль розриває...
Нехай риє, розкопує,
Не своє шукає.[3, с. 201]

Т. Шевченко відзначає, що історія України знає криваву боротьбу українського народу з ворогами за свою свободу, а все це закінчилося неволею.

За що ж боролись ми з ляхами?
За що ж ми різались з ордами?
За що скородили списами
Московські ребра?? Засівали,
І рудою поливали...
І шаблями скородили.
Що ж на ниві уродилось??!
Уродила рута... рута...
Волі нашої отрута. [4, с. 202]

Т. Шевченко як поет констатує поневолення України і боротьбу українського народу за свою свободу, яку він втратив, ставши рабом московської імперії. А хіба це є лише констатація поневолення українського народу, констатація фактів з невірливої історії України? Річ у тому, що Т. Шевченко, констатує неволю українського народу і сам являючись жертвним борцем проти московського поневолення і за визволення України, нагадує народу-невільнику, що був час, коли і він був вільним, і Мати-Україна колись панувала на широкому світі і з великим сумом згадує своє поневолення. У цьому викладі колишніх звичаїв українського народу і його наступної неволі Т. Шевченко закладає всенародну ідею боротьби українського народу проти московського поневолення, за свою національну свободу. Т. Шевченко вчить, що неволя сама собою не зникне, а свобода не з'явиться: свободу слід здобути через подолання [знищення] неволі. Звідси виростає ідеал в "Заповіті" в 1845р.:

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте. [5, с. 326]

До цієї ідеї Шевченко ще раз у 1858 р. у творі "Я не нездужаю нівроку" звертається:

Лихої, тяжкої години,
Мабуть, ти ждеш?
Добра не жди,
Не жди сподіваної волі —
Вона заснула: цар Микола її приспав.
А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить;
Та добре вигострить сокиру —
Та й заходитьсь вже будить.
А то проспить собі небога
До суду божого страшного! [6, с. 596]

Ідея рішучої революційної боротьби за визволення українського народу з московського ярма сама собою є дуже вразлива і протягом усієї історії була кісткою попереку горла московських загарбників, а вірнопіддані малороси з великим страхом боялися і ще й тепер бояться її згадувати як таку, що викликає незадоволення і гнів кремлівських господарів, хоч московські поневолювачі проливали кров українського народу з допомогою підсланих диверсантів та найманців, що є відоме у всьому цивілізованому світі.

Отож ідея боротьби проти московського поневолення і за державно-політичну національну незалежність України, яка звучить у творчості Т. Шевченка, мала не лише актуальне значення в добу поета, але не втратила свого всенародного революційного пафосу, а навіть ще більшою мірою звучить в час української державної незалежності великою пересторогою, будить і закликає український народ до єднання і безкомпромісної боротьби проти московської агресії, всяких підступних московських маніпуляцій.

Ця всенародна ідея національного визволення і боротьби проти московського поневолення і є принциповим компонентом української національної ідеї.

Україна мала свою державно-політичну незалежність, але існували такі історичні події, в яких вона поступово загинула як внаслідок дії зовнішніх зловорожих сил, що намагалися її покорити та поглинути, так і завдяки недалекоглядності та слабкості національної свідомості українських діячів. Експансія шляхетської Польщі, полонізація шляхом латинізації української шляхти, всякого роду утиски української православної церкви та інші насильства у сфері соціального життя викликали велике й справедливе занепокоєння та обурення, що призвело до великого повстання під проводом Б. Хмельницького. Не маючи ще достатніх сил втриматися на самостійних ногах, а польському королю довіряти не було підстав, бо було багато зради з боку польської влади, Хмельницький шукав підтримки в інших державах і дійшов аж до московського царя, який все ж таки був православним, а тому гетьман сподівався на його підтримку, не помічаючи того, що під прикриттям православ'я приховувався хитрий, підступний хижий загарбник, який керується не дуже то засадами християнської віри, скільки золотоординською ментальністю, яка крім усього іншого, не знала меж експансіонізму, а тут ніби сам гетьман лізе в руки. Хмельницький шукав приятеля, а знайшов ворога для України, в чому досить швидко сам гірко переконався. Ось тому Шевченко як поет і патріот, схоплюючи вже плачевні наслідки значно пізніше – вже у XIX ст., доволі критично оцінює цей політичний крок гетьмана:

Ой Богдане!
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,

Що, колишучи, співала
Про свою недолю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю.
Ой Богдане, Богданочку,
Якби була знала,
У колиці б задушила,
Під серцем приспала.[3, с. 200-201]

Хоч гетьман розумів складну ситуацію і почав розгортати свою діяльність, щоб виправити становище і вирвати Україну із загарбницьких рук московського православного царя, проте здійснити свої плани не зміг у зв'язку з досить загадковою смертю.

Т. Шевченко підкреслює, що залишився лише свідок добрих сподівань гетьмана – його церква у Суботіві.

Стоїть в Суботіві
На горі високій
Домовина України,
Широка, глибока.
Ото церков Богданова.
Там-то він молився,
Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився. [7, с. 281]

А що ж вийшло? Москаль ділився з козаком, але не добром, а лихом.

Мир душі твоїй, Богдане!
Не так воно стало;
Москалики, що заздріли,
То все очухрали.[7, с. 282]

Москаль не тільки не ділиться добром з козаком, а грабує, могили розкопує, грошей шукає.

Отаке-то, Зіновію,
Олексіїв друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже. [7, с. 282]

Проте річ не лише в тому, що їм байдуже, але вони почули себе господарями України, трактуючи її як свою “споконвічну” землю, розпоряджаючись нею на свій розсуд.

Кажуть, бачиш, що все то те
Таки й було наше,
Що вони тільки наймали
Татарам на пашу
Та полякам... Може, й справді!
Нехай і так буде!
Так сміються ж з України
Сторонні люди! [7, с. 282]

Ось і вийшло, що пошуки Хмельницького у московського православного царя підтримки обернулися об'єктивно для українського народу великим довготривалим нещастям.

Отак-то, Богдане!

Занапастив еси вбогу

Сироту Україну!

За те ж тобі така й дяка. [7, с. 282]

Бо річ не тільки у тому, що гетьману “така й дяка”, а в поневоленні українського народу, в пануванні чужинця на Україні...

На тій Україні,

На тій самій, що з тобою

Ляха задавила!

Байстрюки Єкатерины

Сараною сіли. [7, с. 282]

Ситуація склалася так, що Україну перетворили в Малоросію, в московську колонію, московська імперія із своїм золотоординським менталітетом покликана фактично не творити, а поглинати кимось створене, не допомагати, а хоч би елементарно толерувати український народ як людей, Богом даних.

Навіть і близько такого розуміння не було та й, зрештою, не могло бути, бо московська імперія у всі часи свого існування все робила для того, щоб шляхом змосковщення українського народу ліквідувати його як український етнос і доповнити відсутність слов'янського елемента в імперії.

Яка ж мова могла бути про українську державу, це трактувалося як злочинний сепаратизм. Україна давно втратила свою державність і найгірша доля спіткала, як відомо, у московському царстві, яке взагалі не допускала існування українського народу, трактуючи його як малоросійське плем'я. Ідею державності українського народу Т. Шевченко підносить тоді, коли Україна була поневолена, коли “свої діти” її розпинають.

Доборолась Україна

До самого краю.

Гірше ляха свої діти

Її розпинають. [8, с. 310]

У цій тяжкій ситуації Т. Шевченко заявляє сакральну ідею державності України:

Коли

Ми діждемося Вашингтона

З новим і праведним законом?

А діждемось-таки колись. [9, с. 572]

Ця ідея має глибокий соціально-політичний, державо-творчий та національно-визвольний зміст з далекосяжною перспективою. Т. Шевченко орієнтує український народ не просто на будь-якого державного діяча, проводиря-месника, а на історичну постать Вашингтона, який своєю діяльністю утвердив свободу народу,

торжество “праведного закону”, демократичного ладу, в якому людина як громадянин є вільною і захищеною законом. Це є великої історичної ваги ідея, яка відповідає вимогам цивілізованого світу і розумінню тих нових політичних, державотворчих і свободолюбних прагнень, якими жили народи в XIX ст. Цією ідеєю Т. Шевченко справді став на рівні тогочасного європейського світобачення і прагнув підняти український народ до усвідомлення та здійснення тих ідеалів свободи, які просвічували шляхи розвитку народів світу. Але тому для Т. Шевченка Вашингтон став як категорична протилежність до московської самодержави і згодом як великий ідеал українського державотворення.

Т. Шевченко чітко відзначає, що московський царизм виявився для України не як приятель та захисник і навіть не як добрий сусід, а як грубий експансіоніст, безпардонний узурпатор, який використав добру нагоду, коли Б. Хмельницький по суті сам, не підозрюючи цього нещастя, зловився на московські гачки, вирватися від яких він не встиг. З історичної перспективи це був прояв імперської екзальтації москальських володарів, яка поступово наростала і стала принципом державної політики, що особливо себе розкрила у сфері відносин з Україною і тягнеться до нашого сьогодення, коли нарешті, Україна стала незалежною державою, бо й сучасні московські володарі, пройняті манією відновлення імперії, дивляться на Україну як на колонію, без якої, річ ясна, не може бути повновартісної імперії. Ось тому ідеї Т. Шевченка є не лише відбитком подій, історичної правди московського трактування України, але життєвою пересторогою та великим духовним дороговказом для сучасних поколінь українського народу в захисті своєї державної та національної незалежності, у викритті імперських зазіхань екзальтованих московських можновладців щодо України. Історія вчить, що сусід, який підносить до рівня державної політики імперську ностальгію, викликає до себе недовіру і постійну настороженість у народі можливої жертви. Ідея державності України Т. Шевченка і є одним із компонентів української національної ідеї.

У трактуванні Т. Шевченка становище українського народу в московській імперії на першу позицію висувається змосковщення та служіння “землячків” московській владі. Це були ті “землячки”, які ставши перевертнями увійшли в московський спосіб життя, перейнявши всі його специфічні риси. У своїй поемі “Сон” Т. Шевченко дуже добре показав усю тогочасну Росію і в тому комплексі місце і роль “землячків”-перевертнів. Отож ж поет уявно з’являється в царських палатах:

Штовхаюсь я; аж землячок,
Спасибі, признався,
З циновими гудзиками:
“Де ты здесь узялся?”
“З України”. – “Так як же ти
Й говорить не вмієш

По-здешньому?” – “Ба ні, – кажу, –
 Говорить умію,
 Та не хочу”. — Экой чудак!
 Я всі входи знаю,
 Я тут служу, коли хочеш,
 В дворец попытаюсь
 Ввести тебе. Только, знаєш,
 Мы, брат, просвищенны, —
 Не поскупись полтинкою...
 Цур тобі, мерзенний
 Каламарю... [10, с. 220-221]

З глибоким жалем переживаючи та оплакуючи важку долю українського народу, Т. Шевченко засуджує тих земляків, які служать московським гнобителям та їй, зрештою, нічим не поступаються зайдам у гнобленні народу. Т. Шевченко розкриває страшну правду про московський царизм як про того вампіра, що панує над загарбованими народами і висисає з них останні краплини життєдайної крові, а разом з цим і землячки, вислугуючись перед московським хазяїном, не забувають і про свої збагачення.

Кайданами міняються,
 Правдою торгують.
 І Господа зневажають,
 Людей запрягають
 В тяжкі ярма. Орють лихо,
 Лихом засівають,
 А що вродить? побачите,
 Які будуть жнива! [8, с. 306]

Т. Шевченко звертається до цих перевертнів, московських служак, щоб вони повернулися до свого знедоленого народу, хоч би трохи чимось йому прислужитися, а не бути нелюдами та слугами його ворогів.

Схаменіться, недолюди,
 Діти юродиві!
 Подивиться на рай тихий,
 На свою країну,
 Полюбіте щирим серцем
 Велику руїну,
 Розкуйтеся, братайтеся! [8, с. 306]

Поет звертається до земляків – “дітей юродивих” – не кидати свою країну, це шукати щастя на чужині – в Московії.

У чужому краю
 Не шукайте, не питайте
 Того, що немає
 І на небі, а не тільки
 На чужому полі. [8, с. 306]

Отож чужину треба знати, щоб зрозуміти своє місце, але чужина щастя не принесе, бо спрямована на те, щоб поглинути інший народ – інородців.

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра,
А ви претесея на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого. Воли! воли! [8, с. 307]
Щастя, добро, волю, правду треба мати в своїй країні:
В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля. [8, с. 306]

“Свою хату” – свою Україну треба любити, її не треба зрікатися, а тим хто пішов у “чужу” хату, слід повертатися до своєї хати, для неї жити і працювати. Звісно, це була нелегка справа в московській імперії.

Звернення Т. Шевченка до “землячків”, “дітей юродивих”, перевертнів, московських служак мало в ті часи велике морально-політичне, національно-духовне, патріотичне значення, бо історично склалося для України за часів іноземного підданства, особливо у московській неволі, дуже складні умови політичної та національної деморалізації української верхівки, а також і простого люду.

Почуття патріотизму, ідеї державної незалежності, історичну правду переслідували з наліпленням різного роду ярликів [мазепинство і т. ін.], популяризувалися переваги московського вірнопідданства з певним матеріальним та посадовим винагородженням і т. д. Привабливість таких “спокус” полонила землячків, які з легкої руки ставали перевертнями, “дітьми юродивими”, а навіть запроданцями українського народу, яких не бракує і сьогодні в житті українського народу. Засудження Шевченком цих суспільних парадоксів не тільки мало важливе значення для оздоровлення тогочасного суспільного життя сучасної України, в якій “юродиві діти” і перевертні діють відкрито як “п’ята колона” на службі московської держави. Але окрім того, Т. Шевченко звертається до “дітей юродивих” з закликом повернутися до свого народу. Ці осуди і заклики Шевченка мали і мають вагу цієї сили, що служило і служить сьогодні оздоровчим чинником українського суспільства від такої аномалії як перевертні, “юродиві діти”, “п’ята колона” і т. д.

Це і є вагомий елемент української національної ідеї, яку розвиває Т. Шевченко.

У творчості Т. Шевченка велике місце займає питання національної свідомості, без якої неможливе не тільки визволення народу, але його існування. Українські аристократи їздять за кордон, студіюють науки, набираються знання та культури, але все це далеке від народу, служить не Україні, а Росії, як і самі аристократи.

Якби ви вчилися так, як треба,
То й мудрість би була своя.

А то залізете на небо:

“І ми не ми, і я не я,

І все те бачив, і все знаю,

Нема ні пекла, ані раю,

Немає й Бога, тільки я!

Та куций німець узловатий,

А більш нікого!..” – “Добре, брате,

Що ж ти такеє?” [8, с. 308]

Т. Шевченко показує той примітивний рівень, на якому тримається свідомість взагалі “освічених” земляків.

Адже яка їх національна свідомість: чи вони хоч розуміють те, що вони українці? Чи вони розуміють, що народ, з якого вони вийшли, народ український?

“Нехай скаже

Німець. Ми не знаєм”.

Отак-то ви навчаєтесь

У чужому краю!

Німець скаже: “Ви моголи”.

“Моголи! моголи!”

Золотого Тамерлана

Онучата голі.

Німець скаже: “Ви слав'яне”.

“Слав'яне! слав'яне!”

Славних прадідів великих

Правнуки погані! [8, с. 308]

Української національної свідомості у них ще не було, все було узалежнено від чужоземних віянь, зокрема московських, де історію писали німці [Шлецер, Міллер і т. д.], які нав'язували німецькі схеми історії Росії.

Читаючи чеських учених Шафарика, Коллара і Ганка, але не зрозуміли того, що ці поети і вчені працювали для чеського народу, за об'єднання чехів і словаків, а що ж наші “патріоти” роблять для свого українського народу. А головне те, що вони ще в слов'янофіли пруться, які обожнювали ідею об'єднання слав'янських народів в єдину федерацію під зверхністю московського царя і звичайно за зміцнення царського престолу. Вчилися і читали, але не для того, щоб зрозуміти всю правду в своїй історії, зрозуміти всі здобутки, які принесли славу, і ті помилки, які завдали болючі рани для українського народу.

Не дуріте самі себе,

Учітесь, читайте,

І чужому навчаєтесь,

Й свого не цурайтесь.

Бо хто матір забуває,

Того бог карає,

Того діти цураються,

В хату не пускають.
Чужі люди проганяють,
І немає злomu
На всій землі безконечній
Веселого дому. [8, с. 311]

Т. Шевченко закликає вивчати свою історію не за іноземними шаблонами та “по німецькому порядку”, що вносять фальш та перекручення її змісту на догоду панування московського режиму, а добиратися до основ правди про славу і поразки наших дідів та батьків, щоб самим добре розбиратися в суспільно-політичному житті і діяти праведно.

Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми,
Все розберіть... та й спитайте
Тойді себе: що ми?..
Чиї сини? яких батьків?
Ким? за що закуті?.. [8, с. 309]

Тільки об'єктивне, глибоке і ґрунтовне вивчення історії свого народу дає змогу осягнення національного самопізнання, очищає свідомість від зради, фальші і спотворення, стає духовною основою зрозуміння свого історичного завдання – служіння своєму народові. Тільки знання історії оздоровить духовний стан людини.

Розпадеться луда
На очах ваших неситих,
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих. [8, с. 311]

Історія вчить синів України віри і правди, показує і славу, і поразки “батьків лукавих”, що Польщі і Москві служили.

Так от як кров свою лили
Батьки за Москву і Варшаву,
І вам, синам, передали
Свої кайдани, свою славу! [8, с. 310]

Знання своєї історії в її об'єктивній і правдивій основі вчить і наставляє людину й народ на усвідомлення свого буття, своєї національної етнічної визначеності, своєї історичної пам'яті. “Historia est magistra vitae”, – але історія є вчителькою життя тоді, коли є добрі учні, які хочуть її вивчити і знати.

Загально відомо, що Москва руками своїх істориків фальшувала свою історію, з метою приписування того, що їй не належалося і чого вона ніколи не мала, а тим більше фальсифікувала історію українського народу, зухвало привласнюючи те, до чого вона ніколи не мала жодного відношення і ніякої етнічної підстави, і разом з тим вся політика змосковщення України, власне, здійснювалося шляхом

відкритого фальшування і замовчування невігідних історичних фактів і подій, нищення історичної пам'яті та національної свідомості українського народу, що триває до цього дня. Московські денационалізатори насильно заборонили назву "Україна" і "українець", нав'язавши назву "Малоросія" і "малоросіянин", намагаючись штучно прив'язати Україну до Москви, а у XVIII ст. вели для себе назву Росія, замінивши Московія, яка природно походить від міста Москва і відтак ріки Москва, а в тім само царство Москва ніколи не мало назви московська Русь. Це є справжня безпардонна московська фальш, ...

Не обійшлося тут і без допомоги наших земляків, які перебували на високих посадах в московській імперії і послухно виконували "поручення" царів та зміцнювали московську імперію. А були й такі, що в Україні жили і служили чужинцям і, зокрема, Москві. Всі нищили Україну та український народ, але Т. Шевченко з великою надією і вірою наголошує, що народ не знищити і він підніметься до своєї свободи.

Бували війни й військовій свари:
Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нагаї
Було добра того чимало.
Минуло все, та не пропало,
Остались шашелі: гризуть,
Жеруть і тлять старого дуба...
А од коріння тихо, любо
Зелені парості ростуть. [10, с. 671]

Поет наголошує, що вчить і доводить до свідомості народу, що його боротьба за свободу не пропадає, історична пам'ять живе і передається від покоління до покоління, з'являються нові борці і продовжують цю боротьбу з новою силою. Т. Шевченко і робить рішучий наголос на феномені історичної пам'яті, а далі на національній свідомості як духовній запорозці визволення народу і здобуття державної незалежності, що має історичне значення для існування українського народу в добу його самостійності. Це ж і є вагомий елемент української національної ідеї, яку розвиває Т. Шевченко.

Т. Шевченко розвиває ідею національної єдності українського народу. Річ у тому, що протягом віків загарбники завжди намагалися ділити український народ, протиставляти його окремі частини, московські "теоретики" домовилися до того, що українського народу як такого немає, бо український народ і українська мова це німецький і польський витвір. То вже така московська побрехенька, яка не вкладається у ніякі рамки здорового глузду.

Т. Шевченко дуже добре бачив як Україну нищать, плюндрують, як український народ загнаний в кріпацтво – московський варіант сучасного рабства.

Мій краю прекрасний, розкішний, багатий!
Хто тебе не мучив? Якби розказать

Про якого-небудь одного магната
Історію-правду, то перелякать
Саме б пекло можна. А Данта старого
Полупанком нашим можна здивувать.
І все то те лихо, все, кажуть, од Бога!
Чи вже ж йому любо людей мордувать?
А надто сердешну мою Україну.
Що вона зробила? За що вона гине?
За що її діти в кайданах мовчать? [12, с. 371]

Ось тут то Т. Шевченко звертається до доморощених служак,
які служать московському царю і разом з ним нищать Україну.

Німії, подлії раби!
Підніжки царській, лакеї
Капрала п'яного! Не вам,
Не вам, в мережаній лівреї,
Донощики і фарисеї,
За правду пресвятую стать
І за свободу! Розпинать,
А не любить ви вчилися брата!
О роде суетний, проклятий,
Коли ти видохнеш?... [9, 572]

Царським рабом, підніжком, лакеєм, що гноблять Україну, Т.
Шевченко протиставляє могутню і нездолану силу любові до України
й українського народу.

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю! [10, с. 366]

Незважаючи на метафоричну форму вияву почуття, любов поета
до України справді є найвищим принципом буття українця, є його
сакральною сутністю. Любові до України – відчуття якого бракує
багатьом представникам української знаті, які є гнобителями свого
народу. До них Т. Шевченко звертається:

Смиріться, молітьесь Богу
І згадуйте один другого.
Свою Україну любіть.
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую мінуту
За неї господа моліть. [13, с. 345]

Любов до України є тією морально-духовною силою, що
об'єднує українців в один народ, в одну націю, в єдину визвольну
потугу. Шевченко не випадково підкреслює об'єднання, а ще сильніше
обнімання, що є почуттям щиросердечності, відданості, незрадливості.

Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата, –
Нехай мати усміхнеться,

Заплакана мати. [8, с. 311-312]

І нарешті заклик Т. Шевченка переростає в благання українців до єднання.

Обніміться ж, брати мої,

Молю вас, благаю! [8, с. 312]

Т. Шевченко звертається до “дітей юродивих”, до “перевертнів”, щоб ті схаменулися і повернулися до свого народу, до своєї України.

Подивіться на рай тихий,

На свою країну,

Полюбіте щирим серцем

Велику руїну,

Розкуйтеся, братайтеся! [8, с. 306]

Єднання, братання українського народу було й є принципово важливим чинником його виживання та існування в умовах московської неволі.

Чи є що краще, лучче в світі,

Як укупі жити,

З братом добрим добро певне

Познать, не ділити? [14, с. 319]

У всій щирості найсміліших почуттів звертається Шевченко до братів:

Любіться, брати мої,

Україну любіте

І за неї, безталанну,

Господа моліте. [15, с.334]

Т. Шевченко наголошує, що любов до України є незламною силою об'єднання українського народу в національну спільноту, а тому за Україну треба боротися, але треба за неї водночас молитися, що є свого роду духовно-божественною запорукою реалізації визвольних змагань українського народу.

Свою Україну любіть.

Любіть її... во врем'я люте,

В остатню, тяжкую мінуту

За неї Господа моліть. [14, с. 345]

В умовах московського панування на Україні питання єднання українського народу, як поневоленого мало принципове значення в його боротьбі за свободу, за національну незалежність. Питання єдності українського народу є не менш важливе, як раніше, в сьогоднішню історичну добу, коли московські агресивні сили використовують всі можливі відкриті та приховані засоби, “п'яту колону”, включно до грубого великого втручання під приводом захисту “русскоязычного населення” з метою ліквідувати українську державу, національну незалежність українського народу, в шовіністичному прагненні знову його загнати до московської імперії. Дуже небезпечним є штучне провокування протистояння між

українцями і “русскоязычними”, яких в Україні витворили протягом століть московські денаціоналізатори і цю політику денаціоналізації українського народу ведуть і сучасні московські можновладці через свою промосковську агентуру в Україні, які захворіли манією відновити московську імперію. Ось тому проблема єднання українського народу, яку підняв Т. Шевченко, мала вирішальне значення упродовж всього невірного життя українського народу у його боротьбі за свою свободу, але є не менш важливим чинником в нашому історичному сьогоденні, коли московські ординці грубо втручаються в Україну, щоб її знищити. На всі часи пересторогою звучать слова Т. Шевченка –

Кохайтеся, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люде,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине... [16, с.21]

Так-то і є, москаль йде в свою Московщину, а дівчина в Україні гине.

Т. Шевченко сформулював ще один надзвичайно важливий принцип української національної ідеї: любіть Україну, єднаймося в один український народ. Ця вимога породжена самою історією боротьби українського народу за своє національне визволення, воно завжди мало і буде мати незаперечне актуальне значення.

Москва, яка протягом кількох століть поневолювала Україну, намагалася свою жертву не тільки експлуатувати та грабувати, перетворивши її в кріпака-раба, але і духовно нищити та денаціоналізувати, як самостійний народ, всякою брехнею, неймовірними фальшами, дикими заборонами, жорстокими переслідуваннями національного розвитку, а особливо української мови, яка власне в московській імперії була заборонена і відповідно насильно нав'язували українському народові “русский язык”. Знищення української мови означало ліквідацію українського народу як самостійної національної визначеності, а відповідне утвердження московської мови в задумах московських імперіалістів означало створення “єдиного” московського етносу в рамках “единой и неделимой”. Притому московські шовіністи пускали вхід ще дешевенькі фальшивки про те, що українська мова це німецька і польська вигадка, а як самостійного феномену її нібито ніколи не було, замовчуючи принципову прогалину в питанні про походження етнічної основи “русского языка” і про його лінгвістичні коріння.

Ця шовіністична злива московської агресії проти української мови в московській імперії звалилася важким тягарем на плечі Т.

Шевченка, який рішуче виступив проти насильного змосковщення українського народу, нещадно засуджуючи “землячків”, які ради кар’єри “прагнули” забути свою рідну українську мову і змосковитися.

У поемі “Сон” Т. Шевченко вимальовує сцену, в якій показує як то між московськими можновладцями, які сипнули в сенат писати “і землячки де-де не де проглядають” веселі та задоволенні.

По-московській так і ріжуть,
Сміються та лають
Батьків своїх, що змалечку
Цвенькать не навчили
По-німецькій,— а то тепер
І кисни в чорнилах!
П'явки! п'явки! може, батько
Остатню корову
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови.
Україно! Україно!
Оце твої діти,
Твої квіти молодії,
Чорнилом політі,
Московською блекотою
В німецьких теплицях
Заглушені!.. Плач, Україно!
Бездітна вдовице! [10, с. 226]

“По-московській так і ріжуть” та ще нахваляються, що знають “всі мови слав’янського люду”, а в тім свою мову забули, змосковщилася. То що ж від цих змосковщених земляків можна чекати для України та українського народу.

Колись будем
І по-своєму глаголять,
Як німець покаже
Та до того й історію
Нашу нам розкаже, –
Отойді ми заходимось!.. [8, с. 309]

У трактуванні Т. Шевченка мова має сакральне значення, бо вона дана людині Богом і сам Бог звертається до людей – свої створінь – своїм Словом. У своєму творі “Подраженіє 11 псалму” показує зухвалих лицемірів, які наважуються себе самовпевнено вихвалити, говорять, що “возвеличимо на диво і розум наш, і наш язик...” і де є та сила, що може це заборонити, “та й де той пан, що нам закаже і думать так і говорить?”. Проте гірко помиляються ці самовпенені лицеміри і лиходії, бо такий пан є. Т. Шевченко відповідає їм словами цього пана:

“Воскресну я! – той пан вам скаже, –
Воскресну нині! Ради їх,
Людей закованих моїх,
Убогих, нищих... Возвеличу

Малих отих рабов німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово. І пониче,
Неначе стоптана трава,
І думка ваша і слова” [17, с. 596-597]

Слово – божественна мудрість і те слово дане людині для її добра і спасіння.

Неначе срібло куте, бите
І семикрати перелите
Огнем в горнилі, словеса
Твої, о Господи, такії.
Розкинь же їх, твої святіє,
По всій землі. І чудесам
Твоїм увірюють на світі
Твої малі убогі діти! [17, с. 597]

Неволя України поета мучить, гнобить і серце розриває. У цьому важкому морально-психологічному стані він покладає велику надію на слово, яке є незбагненою силою, піднімає всенародний порив до боротьби за свободу, є могутнім носієм національного духа. Т. Шевченко пише, що тяжкі думи “рвуться душу запалити, серце розірвати”, але все таки є надія на слово.

Не рвіть, думи, не паліте!
Може, верну знову
Мою правду безталанну,
Моє тихе слово [4, с. 203]

“Тихе слово” акумулює в собі велику духовну енергію. Адже божественне слово творить, а людське слово як божий дар одухотворює людину, бо несе в собі правду: спрямовує її до досягнення цієї правди.

У вірші “Гоголю” Т. Шевченко знову повертається до питання про мову, про слово, до яких байдужіє закутий в кайдани люд.

Кому ж її покажу я,
І хто тую мову
Привітає, угадає
Великеє слово?
Всі оглухли — похилились
В кайданах... байдуже...
Ти смієшся, а я плачу,
Великий мій друже. [17, с. 232]

Т. Шевченко вірив, що не зможе вража сила скувати і знищити українську думу, українську мову.

Не скує душі живої
І слова живого.
Не понесе слави Бога,
Великого Бога. [18, с. 300]

Мова є вираженням душі українського народу, його національного, духовного ества, є природною силою захисту та утвердження його національного буття. Знищення мови є знищенням буття українського народу. Московські загарбники, добре це розуміючи, власне, прагнули змосковшити український народ за допомогою знищення української мови. Деякі частини земляків з різних причин дали себе спокусити на московський “пряник”, боячись “кнути”, а ще деякі в силу своєї байдужості просто попливши за московською течією.

Т. Шевченко і став на захист української мови, рятуючи український народ від національної загибелі. Боротьба Т. Шевченка проти денационалізації українського народу московськими насильниками і захист української мови від її знищення є основоположним принципом української національної ідеї, яку поет розвивав, захищав і втілював у життя українського народу, у його боротьбу за свою свободу і незалежність.

Національна ідея як синтез духовних, національних, державотворчих, політичних, визвольних ідей українського народу на різних етапах його розвитку набуває своєрідного трактування, як ідея поневолення народу, якщо протягом віків терпіти гнів, національно-духовне нищення. Найменший прояв національної свідомості, змагання до державно-національного самовизначення, пробудження національно-історичної пам'яті московські окупанти трактували як злочин і зраду, бо малоросійський слуга повинен покійно служити московському загарбнику. Як і в усьому, так і в цьому випадку московські шовіністи послідовно, протягом віків свого панування на Україні дотримувалися фальші, бо український народ не міг себе зраджувати, а щодо Росії, то також не зраджував, а боровся проти її неволі, за свою свободу, за своє визволення, а це вже природне право важкого поневолення народу.

Т. Шевченко, як і інші діячі, виступив на захист українського народу, рішуче засуджував московське поневолення, викривав і своїх земляків, які служили московським загарбникам і допомагали гнобити свій же народ. Але поет як глибокий мислитель і жертвний борець керувався незламними принципами національно-визвольної боротьби, які в своїй єдності становлять засновок української національної ідеї, яка мала основоположне значення не тільки для поглядів та діяльності Т. Шевченка в його історичну добу, а й не в меншій мірі служить ідеологічним дороговказом для сучасних поколінь українського народу в складний час наступу сучасних московських шовіністично-імперських сил на суверену Україну, які захворіли манією відновлення російської імперії, а без України це не може бути. Такий хворий сусід дуже небезпечний, але на превелике щастя Т. Шевченко пророче підготував український народ для боротьби за захист незалежності України та й сама історія вже навчила, що московське царство – пекельна безодня для України та

українського народу, в якій він вже сотні років терпів муки та страждання, а головне пережив фізичне та духовно-національне нищення.

Звичайно, Т. Шевченко не створив якоїсь дефініції української національної ідеї, бо, зрештою, таку дефініцію створити не так то просто, оскільки кожне визначення пов'язане з певною історичною епохою. Т. Шевченко охопив усі підставові напрями боротьби, які впливали із самої основи буття у московському ярмі українського народу, із суті визначення його етно-генетичної природи, маючи перед собою такого монстра як московська імперія, яка розчавлювала все інородне, що заважало її існуванню, переплавлювала в горнилі змосковщення поневолені племена з метою збільшити “русское население”. Чимало українців змосковщилися ще з часів Петра I, але поглинути таку велику масу українського народу було не під силу московській імперії, яка потішала себе тим, що тимчасово обходила заборону назви “Україна” і “українці”, принизили українців до “хохла” і “малоросів” [відповідно “Малоросія”] сподіваючись, що в майбутньому час своє зробить за відповідних русифікаційних зусиль московської влади.

Т. Шевченко, який дуже добре розумів всю небезпеку загарбницької політики Москви щодо України, виступає не просто як борець проти московського панування, а в силу свого бачення та розуміння історичної перспективи існування поневоленого народу визначив основні ідейні напрями боротьби проти московського поневолення, які у свої сукупності і являють собою засновки української національної ідеї, що є актуальним для нашого сьогодення в боротьбі проти московських зловорожих дій проти України.

Література:

1. Шевченко Т. Розрита могила // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
2. Шевченко Т. До Основ'яненка // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
3. Шевченко Т. Розрита могила // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
4. Шевченко Т. Чигирине, Чигирине! // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
5. Шевченко Т. Заповіт // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
6. Шевченко Т. Я не нездужаю нівроку // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
7. Шевченко Т. Стоїть у селі Суботіві // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
8. Шевченко Т. І мертвим, і живим, і ненародженим // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
9. Шевченко Т. Юродивий // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
10. Шевченко Т. Сон // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.

11. Шевченко Т. Бували воїни і військові свари // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
12. Шевченко Т. Іржавець // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
13. Шевченко Т. Чи ми ще зійдемося знову? // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
14. Шевченко Т. Чи є що краще, лучче в світі // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
15. Шевченко Т. В казематі // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
16. Шевченко Т. Катерина // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
17. Шевченко Т. Подрожання 11 псалму // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
18. Шевченко Т. Гоголю // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.
19. Шевченко Т. Кавказ // Кобзар / Т. Г. Шевченко – К.: Державне видавництво України, 1963.

Михайло Скринник

ІДЕНТИЧНІСТЬ У СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКОГО СВІТУ ЗА «КОБЗАРЕМ»

Філософський аналіз ідентичності в Шевченковому «Кобзарі» виявляє наявність тісного взаємозв'язку філософії та поезії. Крилаті слова Л. Вітгенштайна про те, що філософія має право на існування лише в поетичному творі, повною мірою стосуються Шевченка, для якого поезія є філософією, а філософія – поезією. Джордж Сантаяна справжній смисл філософії вбачає у поезії і релігії. Сутність філософії, стверджує філософ, полягає в «незатмареному баченні всіх речей у їх впорядкованості й цінності. Таким є бачення уяви... Філософ, який спромагається на це, – поет, а поет, який спрямовує досвідчену й пристрасну уяву до всезагального порядку речей, – філософ» [9, с. 12]. Якщо філософ розглядає світ як ціле, що існує на основі універсальних взаємозв'язків, то так само поетика «Кобзаря» розкриває в світі предметностей взаємопереходи одного в інше, де кожне явище, річ, є елементом цілісної структури буття, вказує на певне місце і значення в українському життєвому світі.

Українська ідентичність в «Кобзарі» вплетена в художньо-образний фольклорний космос, що базується на пантеїстичному світосприйнятті української людини, вираженому її національною мовою. Поетика «Кобзаря» в її семантичному вимірі є симбіозом архаїчного язичницького і нового християнського світобачення, в якому анімістичне й антропоморфне сприйняття предметностей світу пройняте духовною силою християнського Бога. Для Т. Шевченка смисло-образи й символи народної культури, завдяки їх глибинній вкоріненості в первісне сприйняття світу, стали джерелом філософського осмислення життєвого світу нації за допомогою поетичних засобів. Підневільна українська дійсність, з одного боку, вчуттєвлення в народну душу через смислове поле народної думи, пісні, звичаїв, обрядів, передань – з другого, дозволило поетові досягнути субстанційне прагнення нації до самодостатності і свободи. Ці основоположні життєві смисли українського світу й актуалізували в «Кобзарі» питання національної ідентичності, адже кожний індивід, а так само нація, своїм найпершим прагненням має ствердження життя як найвищої цінності. І не дивно, що категорія «життя» є вихідною універсалією кожної культури.

Д. Сантаяна в одному з листів висловив цікаву думку щодо місця цієї універсалії в архаїчному світосприйнятті: «Я приймаю християнство лише як форму язичництва, бо вважаю язичництво єдиною релігією, котра прагне до цілковитого виправдання життя і водночас зберігає усвідомлення його поетичності» [9, с. 10]. Універсалія «життя» стверджує життя як процес, що повертається в свою протилежність – «смерть». Поет переживає кожну мить його

невпинного плину: «І день, не день, і йде не йде / А літа стрілою / Пролітають, забирають / Все добро з собою» [8, с. 128]. Знаменно, що ця невідворотна плинність життя і містить в собі момент істини у формі тожсамості як людської одиниці, так і нації. Два протилежні бігуни життя виражені в тексті «Кобзаря» бінарною парою «життя – смерть», яка конституїрована на особистісному і національному рівнях.

Зауважимо, що підхід до самототожності життя в архаїчно-міфологічному сприйнятті світу на основі змикання крайніх точок циклічного процесу «життя – смерть» експлікований через метаморфозу, перехід в інший стан, у результаті чого смерть обертається ствердженням життя. Міфологічне світосприйняття, зауважує К. Леві-Строс, трактує життя за аналогією з рослиною, яка виходить із землі, в землю повертається, щоб знову відродитися й самоствердитися.

Для розкриття змісту української ідентичності Т. Шевченко бере за матрицю семантично-символічного космосу (як це є в архаїчному світосприйнятті) повторюваний троїстий цикл буття: «життя – смерть – народження (воскресіння)», при цьому народження прибирає нову іпостась існування у порівнянні з вихідною. Для прикладу візьмемо балади «Лілея» і «Тополя». Так, у баладі «Тополя» дівчина з горя та самотності випиває чар-зілля: «Зілля дива наробило – / Тополею стала... / Тонка – тонка та висока – / До самої хмари» [8, с. 55]. Зазначаючи поліваріантність символів поезики Шевченка, принагідно вкажемо на одне зі значень, що несе в собі «тополя» – це символ гордої самотньої душі, що поривається до вищого, небесного світу вічних цінностей. Адже поєднання людської душі з космічним цілим, Універсумом в європейських романтиків через природу, рослину чи поцілунок жінки є переживанням його цілості й складає собою сутність релігії. Бог – це Всеєдине, стверджує Ф. Шляєрмахер. Важливо, що сутність Шевченкової поезії полягає у витворі такого художнього образу, який є на часі в українській спільноті і який мовою символу доводить до нації її найпотаємніші сподівання, прагнення і будить у неї віру в їх здійснення. «Найглибші твори людської душі завжди є символами» [1, с. 72], – стверджував С. Балей.

Щоб виявити смисли української ідентичності, Шевченко своїм завданням ставить проникнення в структуру української спільноті як певної *цілості*. Для цього символічно-образні аналогії життя з рослиною, що після смерті відроджується, виводять його на прадавній символ-образ Світового Дерева, який по-суті є означником соціальної структури. На наявність в поезиці «Кобзаря» Світового Дерева звертають увагу деякі дослідники, наприклад, О. Забужко в роботі «Шевченків міф України».

У семіотично-знаковій системі українського життєбачення Світове дерево посідає центральне місце в ставленні людини до цілості світу та його структурованості. Смысловое навантаження смысло-образу «Світове дерево» виражає прагнення бачити світ організованим і

впорядкованим. Його зміст співставний з поняттям «Космос» у давніх греків як упорядкованість, організація світу в протилежність «Хаосу». Саме з «Космосом» як «Світовим деревом» усна народна творчість пов'язує початок і *структурування* усього сутнього: «Коли не було з нащада світа, / Тогди не було неба, ні землі, / А лем було синєє море, / А серед моря зелений явір...» [3, с. 48]. Світове Дерево асоціюється в народній міфотворчості з прадеревом (прадубом), що росте в Ірії, краї вищих сил і предків. (Так само в «Кобзарі» образ дерева є основним означником українського «Дерева життя»). Як кожен дуб виражає свою спорідненість з прадубом, так кожен світ окремої людини чи спільноти наперед визначений Світовим деревом, його *троїстою* структурною впорядкованістю. Тому кожне наступне життя в силу своєї організації вращене в троїсту структуру прасвіту.

Для того, щоб з'ясувати структуру українського світу у Шевченка, звернемося до структури світового дерева, як вона постала в народній уяві. Зауважимо, що в уяві народу вона поєднує в собі три основи. У слов'янському архаїчному світосприйнятті *перша* («Яв») як образ явного, видимого світу виражена стовбуром дерева й означає земне існування всякої пліді. Як було зазначено вище, уподібненням Світового дерева був дуб. У «Кобзарі» дуб постає священним деревом, уособленням могутності. Проте так само, як у народній культурі, в творчості Шевченка місце дуба посідають також явір, тополя тощо. *Другу* основу народна уява називає «Нав», вона є образом невидимого, потойбічного світу предків, його уособлює коріння дерева. Ця основа стверджує переконання, що цілість світу неможлива без присутності в ньому невидимої сили предків. Третя основа – «Прав» постає в образі крони дерева – місця перебування Богів, від неї сходять правила земного життя людей, що втілені в звичаях, традиціях, обрядовості.

Як у архаїчному світосприйнятті, так і в «Кобзарі» особливе значення набуває число *«три»* – насамперед це троїстість повторюваного циклу життя – «життя – смерть – народження (оновлення, воскресіння)». Число *«три»* окрім того є смисло-образом, який вказує на майбутню вертикально-троїсту *структуру* світу. Тобто організація українського життєвого світу вже наперед задана в формі його трисутності. До смисло-образу «три» Шевченко звертається досить часто: «три літа», «три рушніці-гаківниці», «три самопали», «три дні», «три чайки». «треті півні», «три шляхи», «три дні», «тричі причащались» тощо. Особливого містично-магічного смислу це уроче «три» набуває у містерії «Великий льох» в образі «трьох душ», «трьох воронів», «трьох лірників» та у вірші «За байраком байрак»: «Із могили козак / Встає сивий, похилий. / Встає сам уночі, / Іде в степ, а йдучи / Співа, сумно співає: / ...Нас тут *триста* як скло! / Товариства лягло! / І земля не приймає...» [8, с. 138]. Дослідник творчості поета з позиції психоаналізу С. Балей зазначав, що в Шевченка повторення цього слова не випадкове, воно «несе незвичайність, таємничість, магічність» [2, с. 400]. «Три» в «Кобзарі» є символ і художньо-поетичний образ,

який водночас проявляє себе як архетипна структура. «Ідея Трійці, зазначає С. Кримський, проходить крізь весь масив культури не лише в формах міфологічно-магічного числа 3 і християнсько-релігійної концепції триєдності божистого початку, але й у річищі формування центрального принципу гегелівської діалектики: троїстої природи суперечності» [5, с. 72]. Взагалі поезія Шевченка – це світ символів, що виражають культурні архетипи.

У «Кобзарі» тричленність суспільної структури українського світу набуває такого вигляду: *верхній* ярус українського дерева життя уособлює козацька верхівка, *середній* – низове козацтво й поспільство, *корені* – діти – збірний образ усіх попередніх та наступних поколінь, усієї національної спадщини й майбутнього. *Порядок* в українському світі закладений відвіку як закони, що базуються на справедливості, вони дані народу Богом у формі його (народу) *Правди*.

Зазначимо, що інтерпретація романтиками вертикальної структури українського світу неоднозначна. Так, М. Гоголь в українських повістях вертикальну структуру українського світу передає через протилежності «верх – низ», що виражені опозиціями «лицарський стан (козацтво) – хліборобський стан (гречкосії) та «чоловічий світ» – «жіночий світ», і третій ярус українського дерева вособлюють діти зі смисловим навантаженням: смерть дитини – це смерть самої України.

Стрижневий елемент структури життєвого світу української спільноти в «Кобзарі» Шевченка є її *цілість* у формі «національної єдності»: «Обніміться ж, брати мої. / Молю вас, благаю!» [8, с. 123].

Проте цей елемент у структурі української спільноти існує в парі з протилежністю – «розбратом». Таким чином стрижнем структури українського життєвого світу постає опозиція «*єдність – розбрат*», яка виявна як на національному, так і на особистісному рівнях: «Нарадила мати, / Як пшениченьку пожати, / Полтаву достати. / Ой пожали б, якби були / одностайне стали / Та з фатовським полковником / Гетьмана єднали» [8, с. 150].

Суспільну структуру в «Кобзарі» своєрідно трактує український дослідник з діаспори Г. Грабович. Він розглядає «Кобзар» як авторський міф у фрагментах. На його підхід, «Кобзар» з боку міфології не є цілісною оповіддю – це міф у фрагментах. Варто пам'ятати, що Грабович розуміє під міфом не його традиційне витлумачення, а «форму існування універсальних і позачасових істин» таких як Абсолютне Добро, Справедливість, Правда тощо. Своє завдання як дослідника він вбачав у тому, щоб зібрати Шевченків міф у єдине ціле: «У випадку Шевченка маємо міфологічне мислення й міфологічні структури, але аж ніяк не міф у значенні впорядкованої послідовності подій чи реконструкції єдиної оповіді, як це зроблено, скажімо, у «Калевалі» [4, с. 64]. *Соціальна структура* української спільноти виконує, на його погляд, виключно руйнівну функцію. В основі глибинної структури української спільноти, вважає Грабович,

Шевченко поклав *конфлікт* у формі непримиренної суперечності «чоловічої та жіночої сторін». У цьому полягає, на його думку, прокляття українського світу. Із цих двох світів чоловічий «самодостатній», а жіночий, що символізує Україну (як жертву жіночого роду), знищується. В опозиції «чоловічий світ – жіночий світ» момент жертвовності елемента «жіночий світ» потрактовується через архетип «Великої матері» на трьох рівнях: на рівні жінки як матері (Катерина, наймичка, рідна мати); на рівні батьківщини-матері (Україна – «безталанна вдова»: «Сама розіпнешся. Во злобі / Сини твої тебе уб'ють» [8, с. 248]); на рівні Матінки Божої («І вінчали / Як ту царицю... Розп'яли / Й тебе як сина. Наплювали / На тебе чистую, кати» [8, с. 247]. МАТИ на всіх трьох рівнях уособлює *Правду*, яка може існувати лише в соціальній організації, влаштованій за принципом материнського права – це *ідеальна спільність*, де всі, як діти однієї матері – рівні.

Таким чином, непримиренна суперечність чоловічої і жіночої сторін виражають, за Грабовичем, суть соціальної структури, яка виявна у формі *влади*. Чоловічому світові відповідає соціальна організація, заснована на батьківському праві, що конституційована соціальною диференціацією та ієрархією. Ця соціальна структура, на підхід Г. Грабовича, завжди супроводжується *неправдою*, яку уособлює владна верхівка структури. Таким чином, у тексті «Кобзаря», згідно з дослідником, в основі всіх конфліктів і лихоліть України (на рівні індивіда, родини та суспільства) лежить опозиція «ідеальна спільнота – суспільна структура»: При цьому будь-яка влада як своя, так і чужа, несумісна з «ідеальною спільністю», яка не структурується – там панує *абсолютна рівність*. Саме це й виражає, на думку Грабовича, ідеальна трансцендентна *«правда»*.

Згідно з логікою міфу, «ідеальну спільність» можна потрактувати як сталу, незмінну позачасову сакральну цінність, присутню це «абсолютне минуле», «золоті часи». Тоді як в емпіричній дійсності (а це є «втрачений рай») «ідеальну спільність» уособлюють, за Г. Грабовичем, покривдені і знедолені – вона позбавлена структури.

На наш підхід, у Шевченка опозиція «єдність – розбрат» як стрижень українського світу визначає собою низку похідних: «золоті часи – втрачений рай», «Україна – імперія», «правда – кривда», «козак – москаль», «козак – лях», «свобода (воля) – неволя», «честь – безчестя», «слава – неслава», «добро – зло», «доля – недоля» тощо. Справді, за Шевченком, Україна мала свої «золоті часи» – це часи Гетьманщини: «Ще як були ми козаками, / А унії не чуть було, / Отам-то весело жилось! / Братались з вольними ляхами, / Пишались вольними степами, / В садах кохалися, цвіли, / Неначе лілії дівчата» [8, с. 151]. Проте, згідно з Шевченком, козацьке братерство як соціальна структура козацької республіки в «золоті часи» все ж мала *свою владну* структуру. Програмний твір Кирило-Методіївського братства,

членом якого був Шевченко, «Книга буття українського народу...» є тому доказом. Питання полягає в тому, чи народ живе за *своєю*, чи за *чужою* правдою, бо тільки «в своїй хаті своя правда». Чужа правда для України постала неправдою, кривдою. У такий спосіб Шевченко виходить на горизонтальну структуру українського світу, виражену опозиційною парою «свій – чужий», яка відчутна вже в баладі «Катерина»: «Кохайтесь, чорнобриві, / Та не з москалями, / Бо москалі – чужі люде, / Роблять, лихо з вами» [8, 15].

Отож, причиною усіх бід України, за «Кобзарем», стали привнесенні в українську спільноту елементи *чужої* соціальної структури, *чужа правда*, яка породила *розбрат* і виявляє себе у формі конфлікту на рівні індивіда, родини, країни. У такий спосіб український світ відійшов від даної йому Богом *правди*, змістом якої є традиційні природно властиві нації закони облаштування. «Втрачений рай» може поновитися, якщо Україна пройметься «*святою правдою*» власної історії, коли люди досягнуть її й зрозуміють нарешті: «...що ми?.. / чії сини? Яких батьків? / Ким? За що закуті? ...» [7, с. 246].

Без укорінення українця у свою *Правду* його життя всихає, його підточує соціальна неправда, як стихія занапащає дерево: «Дніпро берег рие, рие / Яворові корінь мие. / Стоїть старий похилився, / Мов козак той зажурився» [7, с. 252]. Так само чужа правда у формі привнесених не властивих українському світові законів облаштування власного життя підмивають основи (коріння) соціально-культурного буття нації. У вірші «Бували війни й військові свари...» старий дуб символізує напівзруйновану, дезорганізовану українську спільноту, причиною занепаду якої є зрада національних інтересів чільними речниками української владної і духовної еліти, їхнє запроданство у формі служіння *чужій* державі. Для Шевченка вони національний шашель, що тлить стовбур дерева життя України: «Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нагаї, / Було добра того чимало. / Минуло все, та не пропало, / Остались шашелі: гризуть, / Жеруть і тлять старого дуба...». Все ж найістотнішою складовою дерева життя є корені. Корені народу для Шевченка – це нове покоління, що виростає на основі національної мови, звичаїв, культурних, моральних, господарських традицій народу. Так відродиться нова, духовно здорова генерація й життя народу *оновиться*: «А од коріння тихо, любо / Зелені парості ростуть. / І виростуть; і без сокири / Аж зареве та загуде, / Козак безверхий упаде, / Розтрощить трон, порве порфиру. / Роздавить вашого кумира, / Людській шашелі, Няньки, / Дядьки отечества чужого!» [8, с. 256].

У «золоті часи», тобто в часи Гетьманщини, її горішній структурний елемент, «верхи», був позбавлений *шашелі*, перевертнів, «поганої крові» і Україна не була запліднена «вражою, злою кров'ю». У цьому плані варто звернути увагу на образ «козак безверхий», що асоціюється з деревом без крони. Образ «безверхий козак» дослідники інтерпретують неоднозначно. Наприклад, як той, що не має «свого власного кута, своєї власної хати» (С. Смаль-Стоцький), також як

народ (козацтво) «без проводу» (Л. Білецький, В. Пахаренко). Друге тлумачення, на наш погляд, адекватно виражає зміст цього образу в Шевченковій поезії. Виходячи з тексту вірша «Бували воїни й військовій свари», можна стверджувати, що йдеться про козацтво, яке втратило верхівку, бо вона зрадила його інтереси, перевернувшись на «няньків», «дядьків», «отечества чужого». Знаменно те, що всі інтерпретації цього вірша містять зв'язок між образами дерева («старого дуба») та «безверхого козака».

У вірші «У Бога за дверима лежала сокира...» Т. Шевченко, виражаючи зміст суспільної структури, звертається до міфо-образу Дерева життя, що «огнем не палиме» стоїть «Одним єдине при долині, / В степу край дороги» [8, с. 162]. Лише воно й уціліло в знищеному краю, отож, якщо вцілили його корені, то тоді воно пустить паростки. Цим дерево символізує силу і живучість нації, (якщо вона вкорінена у власну історично-культурну самобутність). Нація, як і дерево, пустить нові свіжі «парості» і тоді рідний край і його слава «не вмере, не загине».

На рівні опозицій «чоловік – жінка», «імперія – Україна» Шевченко звертається до суспільної структури через відомий нам символ «тополі» як одного з означників Дерева життя. Смісло-образ «тополя» через опозицію «доля – недоля» виражає філософію межовості існування: їй призначено рости «край дороги», бути на межі між життям та смертю. Ця межовість стосується як української дівчини, жінки, так і самої України. Тобто *бути «при дорозі»*, «край дороги», як дерево в вірші «У Бога за дверима лежала сокира», є геополітичною долею України – бути на межі між Сходом і Заходом. Цю «долю – недолю», яку філософсько-поетично виразив Шевченко, Україна несе на собі й у XXI ст.

Таким чином у «Кобзарі» втрата народом «раю» є результатом його відступу, насамперед в особі провідної верстви, від наданої Богом *правди*, яка виражає одну єдину істину – бути самим собою, *бути самодостатнім народом*. Україна, за Шевченком, стала «втраченим раєм», передусім, не внаслідок наявності в ній суспільної структури як такої, що стверджує Г. Грабович, а внаслідок відходу провідної верстви від заданого Богом буттєвого шляху, що призвело до втрати *єдності* і національної самодостатності: «П'явки! п'явки! може, батько, / Остатню корову / Жидам продав, поки вивчив / Московської мови. / Україно! Україно! / Оце твої діти, Твої квіти молодії, / Чорнилом політі. Московською блекотою / В німецьких теплицих / Заглушені!.. Плач, Україно! / Бездітна вдовице» [8, с. 92].

У соціальній структурі життєвого світу саме елемент «розбрат» предистенує опозицію «свій – чужий», через призму якої Шевченко розглядає батьківщину, мову, людину, весь український світ, і навіть переносить її на домовину. Вона так само може бути як своєю, так і чужою: козакові «І сором тут, і сором там – / Вставать з чужої домовини, / На суд твій праведний прийти» [8, с. 76].

Звернення до образу «домовини» як змертвілого дерева означає руйнування вертикальної структури українського світу, що є його життєвим стрижнем. Дерево-домовина втратило як крону, так і коріння, і слугує схроном, домівкою для небіжчика. Цей образ поет використовує як на особистісному, так і на національному рівнях. У нього ця нежиттєздатна частина дерева має функцію ховати в собі життя, змртвляти його. Так, дівчину Титарівну заживо положили в домовину за злочин, який вона не вчиняла. Україна також напівжива лежить в домовині, яка водночас є *чужою* церквою, тобто є означником чужого порядку життя. Символом домовини України в «Кобзарі» є «змертвіла» церква в Суботові, де Богдан молився, «щоб москаль добром і лихом / З козаком ділився». Згідно з давніми міфологічними уявленнями, віко домовини слід привалити каменем, щоб, бува, небіжчик не вийшов і не налякав людей. Таким каменем на могилі ще живої України стало московське панування: «Байстрюки Єкатерины / Сараною сіли». Класти ж у домовину живих, які достоту є невинними, – це гріх і злочин, за який на винного впаде відплата. Алегорією відплати, «*правди-мсти*» є смисло-образ «сокира», яка лежить «за порогом у Бога». Україну заживо покладено в домовину, бо її зверхник молився в церкві за несправедне діло – він у віроломному «іншому» не розгледів «чужого», його підступних намірів (згадаймо українську народну казку про те, як чеснотливий брат пересадив через поріг у власну оселю бородатого курдуплика, а той несподівано перетворився у потужного велетня-загарбника). Проте, згідно з народним світосприйняттям і «Кобзарем», «святую правду» остаточно не може здолати «кривда», (бо правда йде від Бога), тому має настати час, коли «Церков – домовина / Розвалиться... і з-під неї / Встане Україна. / І розвіє тьму неволі, / Світ правди засвітить» [8, с. 113].

В заключення додамо, що одвічне оновлення життя у формі матриці «життя – смерть – життя (народження, оновлення, воскресіння)» Шевченко переносить з природи, людини на хід національної історії. У «Давидових псалмах» її хід він трактує як рух від початкової ідеальної справедливості («золотий вік») через устійнення зла в теперішньому профанному світі («втрачений рай»), і далі через актуалізацію Правди і Свободи здійснюється очищення від зла і йде повернення «золотого віку». Цінності правдивого християнства знову набувають у спільноті свого первісного значення, й у результаті утвердиться між українцями єдність, не буде розбрату, а буде справжня братерська любов: «Чи є що краще, лучче в світі, / Як у купі жити, / З братом добрим добро певне / Познать не ділити?» [7, с. 254, пс. 132].

Література

- 1.Балей С. З психології творчості Шевченка. – Черкаси: Брама, 2001. – 79 с.
- 2.Балей С. Зібрання праць у п'яти томах. Том 1. – Львів – Одеса:ІФЛІС ЛФС «Cogito». – 487 с.

-
- 3.Войтович В. Українська міфологія. – Київ: Либідь, 2002. – 663с.
 - 4.Грабович Г. Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка. – К.: Часопис, 1998. – 206 с.
 - 5.Крымский С. Б. Культурные архетипы, или знание до познания // Природа, 1991. № 11. – С. 70 – 75.
 - 6.Сантаяна Джордж . Витлумачення поезії та релігії. – Львів: Ініціатива, 2003. – 288 с.
 - 7.Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1971 – Пс. 132. – 582 с.
 - 8.Шевченко Т. Усі твори в одному томі. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 824 с.
 - 9.Santajana G. Three philosophical Poets. – New York: Charles Scribner's Sons. – р. 11. – Цит за: Плотніков С. Між Дон Кіхотом і Санчо Пансою // Сантаяна Джордж. Витлумачення поезії та релігії. – С. 7 – 25.

Ігор Захара

УКРАЇНСЬКЕ БАРОКО ЯК ДЖЕРЕЛО ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Джерелами творчості письменників називають культурно–історичні епохи, в яких дають про себе знати художні стилі, які відображали специфіку написання літературних творів. Це – передусім монументальний стиль любомудрів Давньої України, література XIV – XV сторіччя, Ренесансу та Реформації, Бароко та Романтизму, критичного реалізму, модернізму та постмодернізму. Всі ці епохи та їх стилі дійсно були джерелами творчості українських майстрів слова. Але літературознавці переконані, що, власне, свідомість сучасної української людини сформована під вирішальним впливом саме двох стилів – бароко та романтизму [11, с. 91]. Літературу романтизму можна схарактеризувати як своєрідний розвиток барочного стилю мислення. Якщо український романтизм досліджений більш менш повно і має не малу історію вивчення та аналізу, то українське бароко почало досліджуватись порівняно недавно. Стилеві бароко та романтизму були присвячені праці таких сучасних вчених як Ю. Барабаш, Р. Радишевський, М. Сулима, В. Шевчук, Б. Криса, І. Іваньо, В. Кречотень.

На сьогоднішній день відомими є цікаві дослідження романтизму як джерела творчості Шевченка. Серед них – роботи Є.Сверстюка, В.Шевчука, А.Скоця та інших. А досліджень бароко як джерела творчості Шевченка є дуже мало. Про ці джерела писали Л. Ушкалов, О. Кулікова, І. Захара. Однак українське бароко як джерело творчості Т.Шевченка вивчено ще недостатньо. У пропонованій статті робиться ще одна спроба поглибленого розгляду цієї проблеми.

Звичайно, ставлення Шевченка до стилю бароко не однозначне і, навіть, суперечливе. Воно чітко проглядається у його оцінці до такого барокового філософа та поета Григорія Сковороди. З одного боку він, ще будучи малим хлопцем у “буряні списував Сковороду”, високо оцінював барокову поетику мандрівного філософа, навіть порівнював його з англійським поетом Робертом Бернсом, а з другого – негативно відгукувався про барокові філософські діалоги Сковороди. На це звернув увагу М.Попович. Він, зокрема, пише: «А в повісті ”Близнець”, зображуючи Сковороду іронічно поблажливо, він урешті зривається на різкий осуд, зіставляючи Сковороду з “хохляцькими комедіями” князя Шаховського: “Мне кажется никто так внимательно не изучал бестолковых произведений Сковороды, как князь Шеховской. В малороссийских произведениях почтеннейшего князя со всеми подробностями отразился идиот Сковорода. А почтеннейшая публика видит в этих калеках настоящих малороссиян. Бедные земляки мои” [7, с. 13]. Незважаючи на те, у поемах, віршах,

повістях Шевченка чітко проявляються саме барокові джерела його творчості.

Барокко, як відомо, було динамічним, афективним стилем. Йому притаманні театральність, ілюзійність, зіткнення фантастики і реальності, йому характерні пристрасть до антитез, гіпербол, складного метафоризму, до сенсації. Цей стиль допускав змішання мотивів античної міфології з християнською символікою, культивував алегоричну і емблематичну. Для нього було характерним внутрішнє суперечливе відображення світу, здатність поєднувати те, що не поєднується: умовність і натуралізм, простоту і складність. Воно створювало чуттєву та інтелектуальну напруженість [6, с. 45–46].

Якщо подивитися на творчість Шевченка під кутом зору складових бароко, то його творчість виразно заховає цей стиль. Візьмо для прикладу “поєднання непокданого”, а саме античності з християнством. Шевченко був досить добре обізнаний з духовною культурою Стародавньої Греції і Риму. Звичайно, не має рації М. Драгоманов, який у своїй праці “Шевченко, українофіли і соціалізм” писав: “...але ніякого плану праці й життя не бачимо ми в тому, що розказують близькі приятелі Шевченка про ліпшу пору його віку, бо не було в нього ніякого систематичного погляду на життя і працю, який дає тільки систематична наука. ...А Шевченкові треба було обривання чоловіка взагалі й письменника зокрема. Ні того, ні другого доля не дала йому здобути за часи молоді. Ні того, ні другого не вміли дати йому його приятелі в середні часи” [2, с. 38]. Однак вся творча спадщина Шевченка засвідчує протилежне. Досить глянути на два томи “Шевченківського словника”, або, принаймі, на іменний покажчик його творів, то можна відчутти високу освіченість і ерудицію поета та художника. Тепер кілька слів Драгоманова про знання Шевченком античних реалій. Ось що говорить цей академічний вчений з цього приводу: “Хто перечитає найлюбиміші вірші Шевченка, власне ті, де він виступає письменником із думками громадськими, той побачить, що він усього менше думав писати для мужиків. Інакше навіщо б він наносив туди не тільки “конфедератів”, а й аполонів, ченців, есеїв, колізеїв, яких іноді так безбожно переплутував, так мало знаючи й історію, й саму міфологію, якої нахапавсь у академії”. [2, с. 42]. Щось не хочеться вірити Драгоманову, який твердить, що Шевченко “нахапався” старожитності в Академії. Адже цей навчальний заклад не міг не дати молодому художникові достатніх знань про античний світ. Тим паче благодійник і вчитель Шевченка Карл Брюллов не вибачив би своєму учневі незнання античних реалій, учневі, котрий міг би “нахапатись” чи знати їх поверхнево. Так, у повісті «Художник», яка, по суті, є автобіографічною Шевченко пише. Що Брюллов: “... мене стражайше заперити брать сюжеты из чего бы то нибыло, кроме Библии, древнегреческой и римской истории”. Не варто говорити, що Шевченко “нахапався” знань про античний світ лише в Академії мистецтв. Саме Античність у фокусі, правда, бароко

супроводжувала поета протягом всього життя, починаючи ще з дитячих років.

В автобіографії, написаній у першій половині лютого 1860 року, Шевченко з гіркотою та іронією згадує дяка–маляра, який не прийняв його до себе, заявивши, що той не має жодного хисту не те, що до малювання, але взагалі до будь-чого путнього. При цьому два рази цього дяка названо Апеллесом. Важко сказати, чому цей дяк отримав таке прізвисько. Може бути, що не старий, але змучений життям сорокашестирічний поет у власноручній біографії, згадуючи важкі дитячі роки, просто без всякого умислу вжив перше, що припало йому на думку, ім'я цього давньогрецького художника. Дивно, що тим іменем була названа людина, яка, по суті, позбавила сільського хлопчину можливості займатися улюбленою справою. Не виключено, що ім'я цього художника запам'яталося Тарасові ще з дитинства. Адже дяк ставив за приклад своїм учням цього давнього митця, відомого своєю працелюбністю. Ім'я Апеллеса стало вже давно часто вживаним для позначення доброго художника. У своїй “Природничій історії” Пліній Старший розповідає про цього знаменитого придворного живописця Олександра Македонського. Цей художник мав звичку щодня вправлятися у своєму мистецтві. І як би він не був зайнятий, щоденно мусів провести бодай одну риску на своєму малюнку. Звідси і маємо часто вживану поговорку “*nulla dies sine linea*” (жодного дня без риси). Ім'я Апеллес і дана поговорка були практично в кожному підручнику з латинської мови, яку вивчали в братських школах та в Києво–Могилянській академії, де яскраво були виражені тенденції європейського і українського бароко.

Якщо про дяка–маляра з села Тарасівки, про його освіту ми знаємо дуже мало, то про “навчання” Шевченка в інших дяків і про вірогідність першої зустрічі з античністю саме там можна сказати значно більше. Наше уявлення про тодішніх дяків не завжди є правильними, оскільки склався вже певний стереотип: дяк – п'яничка, розпусник, як у Гоголя в “Ночі перед Різдвом”, бездушна особа. Зрештою, сам Шевченко сприяв створенню такого стереотипу. Дяк для нього завжди був прикрою особою. Шевченкова доля веде маленького хлопця “до дяка п'яного в науку”. А той, будучи “суворим вчителем–спартанцем” весь час знущається над сиротою. Про дяка Богорського Шевченко, зокрема, пише: “Это был первый деспот, на которого я наткнулся в моей жизни, поселил во мне на всю жизнь глубокое отвращение и презрение ко всякому насилью одного человека над другим”. Але попри це не слід забувати того, що дяк Богорський таки навчив чогось Тараса. Саме про нього у своїй автобіографії Шевченко пише таке: “По многотяжком двухлетнем испытании прошел он грамматику, часословец и, наконец, псалтир”. Не будемо вже говорити про Біблію, яку Тарас знав достеменно, чи Акафісти до Христа чи Богоматері. В останніх чітко виражені барокові тенденції. А все це

дало Тарасові можливість у стилі бароко «поєднати непоєднуване», тобто античність з християнством.

В народі кажуть, що дяк – це недовчений священник. Якщо вже говорити про дяка Богорського, то відомо, що він навчався в Києво–Могилянській академії і закінчив там клас риторики. Отже, щоб дійти до класу риторики він мусів на той час, як мінімум, навчатися в академії три–чотири роки і добре оволодіти латинською і грецькою мовами. Знаючи ці давні мови, Богорський не міг не знати і античних реалій, тобто він мусів мати певні знання з античної міфології, літератури та філософії і, безумовно, якимсь чином ділитися цими знаннями зі своїми учнями. Крім того відомо, що з Києва Богорський привіз декілька книжок і давав читати їх своїм учням. Серед тих книг могли бути деякі на античну тематику. Окрім того Тарас був у наймах у попа Г.Кошиця. Той також навчався в Києві, мав непогану бібліотеку, якою Тарас міг користуватися.

Можна говорити і про це один факт отримання гуманітарної освіти ще з юнацьких років Шевченка. Значну роль у його житті відіграв управитель маєтку пана Енгельгарда поляк Ян Димовський. Поет завжди з великою теплотою відгукувався про цю людину. До кінця свого життя Шевченко підтримував дружні зв'язки з Димовським (Димовський помер на рік раніше ніж Шевченко). Відомо також, що це Ян Димовський звернув увагу на молодого хлопця, у якому внутрішньо відчув вроджену інтелігентність Тараса, у ньому він побачив особливі риси, які відрізняли його від його ровесників. Це він постарався, щоб Тарас став козачком у Енгельгарда. З одного боку це була лакейська, дуже принизлива для такого вразливого хлопця, яким був Тарас, праця, але, з другого боку – для кріпака це був один із шляхів “вибитися в люди”, отримати бодай якусь освіту і пізніше, при сприятливих обставинах, реалізувати своє покликання. Перш ніж стати козачком у пана, хлопець мусів пройти певний “курс наук”, щоб отримати необхідні, як ми зараз говоримо, знання. Козачок мусів вже бути вихованою, культурною особистістю. Ян Димовський сам займається навчанням Тараса. Він вчить його початків історії, географії, природознавства, польської мови, можливо, і французької, ну і, безперечно, міфології, мистецтва і літератури Стародавньої Греції і Риму, без чого на той час не мислилась культурна людина. Отже Тарас на відміну від своїх сільських товариші мав не погані умови для самоосвіти.

Перебуваючи в Петербурзі юнак продовжував удосконалювати свої знання з гуманістики. Мав можливість поглиблено вивчити стародавній світ і його культуру, вивчати твори античних поетів, істориків у перекладах російською мовою.[1, с. 265–279]. Вабили його і зали античного і європейського мистецтва в Ермітажі. Сприяв до поглибленого знання античності і академізм в образотворчому мистецтві, який панував в Академії мистецтв, де навчався талановитий художник. Академізм в образотворчому мистецтві, як відомо,

ґрунтувався на догматичному наслідуванні зовнішніх форм класичного мистецтва, зокрема античності і відродження. І хоча цей академізм сприяв систематизації художньої освіти, він вважав сучасність не гідною справжнього мистецтва, протиставляв їй позачасові і позанаціональні норми краси, ідеалізовані образи, далекі від реальності й суспільного життя, віддавав перевагу античній міфології, стародавній історії, Біблії. Але слід віддати належне цьому академізму, бо він став для Тараса доброю школою його ерудиції і культури. Звичайно, Шевченко не сприймав основних засад академізму, вбачав у ньому засіб насильства над свободою художника. Власне, в пізніших творах, особливо поетичних, відчутна критика цього академізму. Шевченкові образи стають глибоко народними і національними. В окремих місцях своїх поезій Шевченко наче знущається над вимогами академізму щодо поезії. Висміюючи лжепатріотів України у творі “І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє”, (до речі такий довгий заголовок цієї поезії близький до назв барокових творів XVII ст.), Шевченко дозволяє собі такі рядки:

“Що ті римляни убогі!
Чорт-зна що. Не Брути!
У нас Брути і Коклеси!
Славні, незабутні!
У нас воля виростала,
Дніпром умивалась...”

Для згадуваного вже Драгоманова таке легковажне поводження з античними образами було незрозумілим, У згаданій вже праці “Шевченко, українофіли і соціалізм” він пише таке: “Чимало шкодили рівності Шевченкових писань і ще й звичка українських письменників жартувати, прикидуватись дурником, неучком, – іноді зараз після того, як письменник скочив у гору до Аполлона, Нуми абощо, – іноді серед речей, де такий жарт зовсім не до речі і де він псує стихи, які б без нього були б прекрасні, напр., “У Вільні, городі, преславнім” – початок і кінець або слова “свиненю заснувши, звичайно такий сон приверзеться” – в думі “Буває, в неволі іноді згадаю”. Коли ж до нестаранної обробки, та нерівності та манірності, жарту примажеться ще й цинізм і перемішування старовини з новиною (напр. Біблії з петербуржчиною), то іноді у Шевченка виходять речі, які просто противно читати всякому чоловікові й з літературним образуванням, і з простим смаком. Такі, напр., мов навмисне протицарські писання Шевченкові з 1860 р. (“Архімед, і Галілей”, “Саул”, “Царі”[3, с. 93 – 94].

Очевидно, Драгоманов не завдав собі праці пригадати, що Шевченко в українській літературі, був не першим, хто почав вільно поводитися з античністю. Візьмемо, для прикладу Івана Котляревського. Його твір “Енеїда” Валерій Шевчук розглядає в системі літератури українського бароко [13,с. 10]. І якщо вже говорити

про тих перших українських письменників, котрі дозволили собі на свій лад використовувати античні реалії, то це були вітчизняні інтелектуали українського бароко. Безперечно, культура бароко, стиль бароко мав значний вплив на формування творчої особистості Шевченка. Поет виховувався в культурі бароко, яке було здавна і (до речі по тепер) підґрунтям українського менталітету. Ще з дитячих років Тарас милувався бароковою архітектурою, знався на бароковим церковним співі. Має рацію Л. Ушкалов, котрий переконливо довів, що "... українське бароко посутньо живить сакральний первень Шевченкової поезії" [8, с. 199].

Реліквії бароко доволі часто зустрічаються у поезії Шевченка. Візьмемо, наприклад, далеко не бароковий вірш "А.О.Козачковському":

“Давно те діялось. Ще в школі,
Таки в учителя–дяка,
Гарненько вкраду п’ятака –
Бо я було трохи не голе,
Таке убоге – та й куплю
Паперу аркуш. І зроблю
Маленьку книжечку. Хрестами
І візерунками з квітками
Кругом листочки обведу
Та й списую Сковороду”.

Звичайно, ще раз скажемо, що цей твір Шевченка далеко не бароковий, але він є не зайвим свідченням того, що Тарас ще з дитячих років мав справу з книжками барокового характеру. Хлопчина купує аркуш паперу і робить з нього маленьку книжечку, але перш, ніж там щось записувати, він обводить її краї візерунками з квітками. Хлопчина робить це не випадково, оскільки він вже бачив так оформлені книжки. Можливо, такою була та книжка «кунштниками», яку він викрав у дяка. У всякому разі більшість книжок, які видавались у друкарні Києво–Могилянської академії, були написані в стилі бароко, прикрашались такими візерунками.

Стиль бароко дає про себе знати і в інших поетичних творах Шевченка. Для прикладу, наведемо вже згадуваний Драгомановим вірш "І Архімед, і Галілей". Якщо прочитати його під кутом зору стилю бароко, то може бути багато дечого стане зрозумілим:

“І Архімед і Галілей
Вина не бачили. Єлей
Потік у черево чернече!
А ви, святіє предтечі,
По всьому світу розійшлись
І крихту хліба понесли
Царям убогим...”

Саме тут маємо і барокове змішання античного образу з християнською символікою. Адже Шевченко не міг не знати, що і

Архімед, і Галілей (перший жив в Греції, а другий – в Римі, творили у країнах, де традиційно вирощується виноград і виробляється вино. А те, що вони не бачили вина, виглядає неправдоподібно. Але коли розуміти під вином і хлібом символи християнства, символи істини, символи справжнього щасливого життя, тоді стануть зрозумілими наступні рядки цитованого вірша:

“...І буде бити
Царями сіяєє жито!
А люди виростуть. Умруть
Ще не зачатіє царяти.
І на оновленій землі
Врага не буде, супостата
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі”

Даним віршем поет хоче висловити думку, що, прийнявши в себе Христа під видом хліба і вина, люди будуть слідувати Його Євангелії, тоді вони зможуть жити щасливо.

Або візьмемо, для прикладу, ще один далеко не бароковий твір Шевченка “Кавказ”. І у ньому також можна виявити сліди стилю бароко. Це і присвята, якою починалися барокові твори українських мислителів XVII ст., це і епіграф з Біблії, і образ міфічного героя Прометея, який страждає, будучи прикованим до скелі Кавказу за непослух богам:

Кавказ
Искреннему моему Якову де Бальмену
Кто даст главе моей воду,
И очесем моім источник слез,
И плачуся и день, и ночь,
О побиенних...
Иеремии, глава 9, стих 1.
“За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію політі.
Споконвіку Прометея
Там орел карає,
Що день божий добрі ребра
Й серце розбиває,
Розбиває, та не вип’є
Живущої крові, –
Воно знов оживає
І сміється знову...”

У цьому творі ми маємо блискучі антитези, гіперболи, порівняння, властиві стилю бароко. Читаючи ці рядки, ми сприймаємо як належне неточність вислову Шевченка. Згідно з міфом про Прометея орел “розбиває” не серце, а печінку. Справа, мабуть, тут не в римі, ні у віршованому розмірі, бо тут таки слова печінка аж ніяк не підходить. Можливо, поет спеціально вживає слово серце, оскільки

наче хоче сказати, що біль серця є найтяжчим, але і сила, і воля народна є сильнішою. Не випадково герой “Небесної сотні” на Майдані, маючи кавказьке серце, виразно проголошує такі слова:

“Борітеся – поборети,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!”

Справедливо зауважив відомий дослідник античності О.Ф. Лосев у своїй монографії про символи і реалістичне мистецтво: “Шевченко у своєму вірші “Кавказ”(1845) уже просто розуміє Прометея як політичний символ непереможної сили завойованих і пригноблених народів” [5, с. 278]. А український вчений Л. Ушкалов зазначає, що “...Шевченків метафізичний бунт має виразні прометеївські риси. По-перше, він інспірований любов’ю до людини – цим “одвічним алібі бунтівника” (Альбер Камю). По-друге, для нього характерна жертвність” [11, с. 330].

Аналіз творів Шевченка виразно засвідчує те, що поет був добре ознайомлений з книгами українських барокових письменників, зокрема Петра Могили, Йоаникія Галятовського, Дмитра Туптала, Григорія Сковороди. У зв’язку з використанням праць цих письменників Шевченко розвиває свої художньо–богословські проблеми христології і марієлогії. Останнє найбільш виразно виявилось у поемі “Марія”. У цьому творі найбільш яскраво виразився стиль бароко. Поема починається епіграфом з Акафісту Пресвятій Богородиці. Вступ до поеми інакше як бароковий не назвеш:

“Все упованіє мое
На тебе мій пресвітлий раю,
На милосердіє твоє,
Все упованіє мое
На тебе, мати возлагаю,
Святая сило всіх святих,
Пренепорочная, благая!
Молюся, плачу і ридаю:
Воззри, пречистая, на їх,
Отих окрадених, сліпих
Невольників. Подай їм силу
Твого мученика сина,
Щоб хрест–кайдани донесли,
До самого самого краю.
Достойна петая! Благаю!
Царице неба і землі!”

Леонід Ушкалов у праці “Гуманізм Тараса Шевченка” пише: “Христологія і Марієлогія Шевченка є наслідком усеосяжної поетової настанови бачити Бога на землі, а людину – правдивим Божим образом” [11, с. 330]. Аналогічні мотиви зустрічаються у творах українських барокових письменників.

Одним з джерел творчості Шевченка було історіографія доби бароко. Твори поета повністю відповідають вимогам барокових історичних творів в тому сенсі, що вони проповідують козацькі вольності, гуманні ідеї, заперечують деспотизм. Мовлячи про специфіку українського бароко, Сергій Кримський зазначає: “Якщо можна акцентувати віртуозність італійського, драматизм іспанського, містицизм німецького, романтизм французького та метафізичність англійського бароко, то про українське бароко можна говорити з погляду характеристики його героїко–стоїчного духу. Тому Дм.Чижевський підкреслює формування в Україні барокової людини, “вогнених душ” козаків з їхньою схильністю до авантюри як способу подолання відстані між мрією і реальністю” [4, с. 10] Власне ця специфіка українського бароко знаходить своє яскраве відображення у творах Шевченка. Згадки про своє знайомство з творами козацької історіографії поет ілюструє у своїх поезіях, епістолярній спадщині та прозових творах. Так, у “Щоденнику” він згадує книгу О. Рігельмана “Летописное повествование о Малой России и ее народе и о козаках вообще”. Багато сюжетів для своїх творів Тарас взяв з “Історії Русів”, добре знав фольклорну й історико–літературну збірку “Запорожская старина”. В своїх творах на історичну тематику Шевченко, очевидно, ставив перед собою завдання опритомити своїх читачів не залишатися байдужими до своєї національної ідентичності. Власне така манера пристрасного літописання була однією з ознак стилю бароко. Сюди входили і полемічні інтенції. Присвячуючи сторінки своєї творчості історії України, поет не тільки використовує барокову історіографію, але наповнює її сучасними йому мотивами–закликами до боротьби. У рядках поезій Шевченка подається своєрідне трактування головного мотиву “Історії Русів” – ідеалізація козаків–борців за волю України, висловлюється надія на відродження слави минулого народу. Адже ці мотиви чітко проглядаються у барокових творах ХУП ст. Автори літературно–історичних праць переконливо доводили, що український народ має давню історію, велику і самобутню культуру. Ці ідеї, наприклад, виразно проводили у життя викладачі Київської братської школи. Характерними щодо цього є “Вірші на жалосний погреб Петра Сагайдачного”, автором якого був Касіян Сакович. Славлячи покійного гетьмана, поет звертається до історичного минулого, з захопленням говорить про часи Київської Русі, коли держава була великою і могутньою, з якою не могли не рахуватись інші європейські держави. А викладач Київської братської школи Захарія Копистянський у своїй бароковій праці “Палинодія” розвиває думки Саковича. Він ширше висвітлює історію Київської держави, описує успішні походи князів Олега і Святослава проти Візантії, позитивно оцінює діяльність Галицького князя Данила. Копистянський славить Ярослава Мудрого, його заслуги перед народом у галузі розвитку духовної культури [3, с. 89].

Під впливом барокових історичних творів, Шевченко пише ряд своїх поезій. Так, у вірші “Іван Підкова”, написаним під враженням “Історії Русів” поет пише:

“Було колись – в Україні
Ревіли гармати,
Було колись запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу і волю...
Було колись добре жити
На тій Україні...
А згадаймо! Може, серце
Хоч трохи спочине.”

У поезії “На вічну пам'ять Котляревському” також виразно лунає мотив козацької слави. У творі “Тарасова ніч” виразно помітні сюжети, почерпнуті з “Історії Русів”. У “Гамалії” Шевченко веде мову про успішні морські походи козаків на Туреччину. Сюжети про морські експедиції Шевченко міг черпати з українських дум та історичних пісень, які були пов'язані з бароковою традицією в українській літературі. Наслідуючи барокову історіографію, Шевченко пише поему “Гайдамаки”, де основна концепція збігається з ідеологією “Історії Русів”. Поет відтворює образи ватажків гайдамацьких повстань, називає їх праведними мучениками, які повстали за віру. Тут йде мова також про козацьку героїку. Поєднуючи епічну розповідь про Коліївщину з авторською (а це цілком в стилі барокової історіографії), Шевченко оспівує героїчний характер народу, його незламність у боротьбі.

Барокові джерела Шевченкової творчості знаходять своє відображення в осмисленні ряду понять, ключових слів і виразів, серед яких марність і сенс людського існування, лабіринт життя, доля, плач, сміх і радість, внутрішня і зовнішня людина.

При уважному читанні творів Шевченка впадає в око його глибокі роздуми над сенсом людського існування, який інколи називають мотивом долі, пошуків людського щастя. У комедії “Сон” поет пише:

“У всякого своя доля
І свій шлях широкий:
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком –
За край світа зазирає,
 Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою
Взять у домовину...”
Або там само:
 “...Душе моя,
Чого ти сумуєш?”

Чого марне плачеш?
 Чого тобі шкода? Хіба ти не бачиш,
 Хіба ти не чуєш людського плачу?
 То глянь, подивися; а я полечу
 Високо, високо за синії хмари,
 Не має там власті, немає там кари,
 Там сміху людського і плачу не чує”.

Цей мотив поет відтворює згідно з своїм релігійним переконанням, тобто крізь призму понять гріх і праведність.

Літературознавці часто називають українську літературу літературою глибокого ліризму, сентименталізму та плачу. Ці характерні риси української літератури не існують як мистецтво заради мистецтва. Вони заховують у собі великий пізнавально-діяльнісний потенціал, спрямований на вдосконалення людини. Сам плач тут є не тільки поняттям фізіології, психології та літератури, а він як і термін серце є філософсько-етичним поняттям і відіграє важливу роль у житті людини.

Плач як сповідь і покаєння зображувався в українській літературі конструктивною акцією, яка завжди приносила омріявані наслідки. Якщо звернутися до жанрів української літератури, то можна дійти висновку, що саме плач був одним із них. Він дає про себе знати і в літературі Давньої України, зокрема, у “Слові про Ігорів похід”, і в бароковій полемічній літературі, наприклад, у творі Мелетія Смотрицького “Тренос або плач Східної Церкви” (1610), або в “Лементі у світі убогих на жалосное представленіє святобливого а в обої добродіям багатого мужа в Бозі велебного господіна отця Леонтія Карповича...” (1620). Власне у творі М.Смотрицького Східна Церква оплакує відступництво своїх “дітей”, які привели до занепаду віри й Вітчизни. І цей плач був почутий. Силами братчиків та Петра Могили було зміцнено православ’я, закладено міцні основи для національно-визвольного руху. Т.Шевченко не тільки переспівав “Плач Ярославни”, але написав у формі плачу свій твір “Гамалія”. Сюжет цього вірша висвітлює перебування козаків у турецькій неволі. Козаки, плачучи, так само як Ярославна, звертаються до сил природи з проханням звільнити їх:

“Ой повій, повій, вітре, через море
 Та з великого Лугу,
 Суши наші сльози, заглуши кайдани,
 Розвій нашу тугу...”

І цей плач був почутий. Гамалія визволяє своїх товаришів. Або візьмемо, для прикладу, вірш Шевченка “Гоголю”:

“Ти смієшся, а я плачу,
 Великий мій друже.
 А що вродить з того плачу?
 Богилова, брате.
 Не заревуть в Україні

Вольнії гармати...”

Але поза тим, то у поезії Шевченка плач не такий вже песимістичний, бо бунтівна душа поета вірить, що лихоліття країни тимчасове, і її доля буде прихильною до неї:

“І забудеться срамотна
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України...
І на оновленій землі
Врага не буде супостата,
А буде син і буде мати
І будуть люде на землі...”

Поряд з мотивами суму і плачу, за допомогою яких поет виражає свою прихильність до ідеалів козацьких літописів, йдуть барокові мотиви “смирності”. Згадаймо поему “Слепая”, де головна героїня замість шляху помсти обирає християнський шлях всепрощення. Інколи в поезії Шевченка зустрічаються мотиви “марності” усього земного.

Популярним у добу бароко був образ лабіринту. Так, у своїх барокових вступках до філософських творів Стефан Яворський пише: “Відкриваю для вас, найстаранніші атлети, не так олімпійські ігри, як лабіринт Аристотеля, що переважає лабіринт Дедала. Тут що не питання, то пастка, яка чагує на вас на широких шляхах. І вам не доведеться користуватися м’язами ніг, а лише чутливим рухом розуму та міркування, аби досягти найбільшої та бажаної насолоди, слави, вислухавши двохрічний курс...” [13, Т.1, с. 42]. Яворський тут хоче підкреслити, що твори Аристотеля є дуже важкими до розуміння, вони, мов лабіринт, з якого вийти майже неможливо. І лише розум і міркування, наче нитка Аріадни, зможе вивести з цього лабіринту.

Про лабіринт писали і інші українські автори XVII–XVIII ст., зокрема Чернігівський архієпископ Іван Максимович у творі “Богомисліє”. Лабіринт тут розуміється як складний, сповнений несподіванок шлях життя. У Шевченка візії лабіринту дуже колоритні. Так, він зображує Санкт–Петербург як лабіринт, в якому людина губиться тілесно і духовно. Асоціація з лабіринтом проглядається у повісті Шевченка “Прогулка с удовольствием и не без морали”.

Шевченко вживає у своїх творах барокове поняття «внутрішня і зовнішня людина. Ці терміни вживає у свої творах, сповнених бароковими інтенціями Григорія Сковорода. На це звертає увагу літературознавець Леонід Ушкалов в своєму есеї “З моєї Шевченківської енциклопедії” [9, с. 358 – 359]. У свої листах, повістях “Близнець”, “Художник” також зустрічаються роздуми на бароковим поняттям “внутрішня і зовнішня людина”.

Тема “Барокові джерела творчості Шевченка” є надзвичайно вдячна для подальшого дослідження. Адже у творчості поета і мислителя ще багато понять і термінів, які своїм корінням сягають

доби бароко. Можна цілком справедливо твердити, що культура українського бароко була одним з основних джерел поетичної і мистецької творчості Тараса Шевченка.

Література

1. Білецький О. Українська література XIX – початку XX ст. // Зібрання праць: У 5-ти т. – 1965. Т.2.
2. Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці. У двох томах. – К.: Наук. думка. Т.2.
3. Захара І. Історія Київської Русі в оцінці діячів Києво-Могилянської академії.// Київська Русь: культура традиції. – К.: Наук.думка 1982.
4. Кримський С. Заклики духовності XXI ст. – К.: 2003.
5. Лосев А. Проблема символа и реалистическое искусство. – М.: 1976.
6. Морозов А.А. Бароко. //Литературный энциклопедический словарь. – М.:Советская энциклопедия, 1987.
7. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи. – К.: Майстерня Білецьких, 2008.
8. Ушкалов Л. Барокові джерела нового українського письменства: Котляревський, Квітка, Шевченко.// Есеї про українське бароко. – К.: Факт–Наш час, 2006.
9. Ушкалов Л. Від бароко до постмодерну: есеї. – К.: Грані – Т., 2011.
10. Ушкалов Л. Гуманізм Тараса Шевченка. // Сковорода та інші: Причинки до історії української літератури. – К.: Факт. 2007.
11. Ушкалов Леонід. Сковорода та інші: Причинки до історії української літератури. – К.: Факт, 2007.
12. Шевчук В. «Енеїда» Івана Котляревського в системі літератури українського бароко. – Л.: Сполом, 1998.
13. Яворський Стефан. Філософські твори. В трьох томах. – К.: Наукова думка, 1992. Т.1.

Анатолій Яртись

РОМАНТИЧНА УКРАЇНА У ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКІЙ СПАДЩИНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Тарас Шевченко – видатний український поет і художник, увійшов в історію духовної культури України як яскравий діяч, життєвий шлях і літературно-мистецька творчість котрого наповнені палкою любов'ю до України, глибокою пошаною до народу.

Постать Тараса Шевченка, геніального Пророка, виразника національно-культурного відродження українського народу, посідає чільне місце в історії духовної культури України доби Романтизму. Великий Кобзар був і залишається виразником дум та прагнень українського народу, натхненником у його боротьбі за волю і незалежність. Пророчі думки й настанови Т.Шевченка, які звучать у його поетичній спадщині: “Борітеся – поборете, Вам Бог помагає” – не втратили актуальності в умовах сьогодення. Це засвідчують нещодавні події на Майдані Незалежності – революції гідності, що відбувались на межі 2013–2014 рр., напередодні 200-річчя від дня народження Т.Шевченка.

Безсмертна поетична і художня спадщина Великого Кобзаря, за висловом А. Скоця, була для нього “божественною, заповітною, спасательною вірою, могутнім виявом його українського націоналізму, як речника української національної волі, й зробила Тараса Шевченка українським Благовісником, Пророком, Апостолом, Месією, символом української нації” [14, с.237].

Провідні вітчизняні дослідники в галузі Шевченкознавства часто ототожнюють Шевченка з Україною, і разом з її буттям продовжується його буття, вбираючи у себе нові дні й новий досвід народу, відзиваючись на болі та думи, стаючи до нових скрижалів долі. Він живе, розвивається в часі, в історії. Так, на думку І.Дзюби, Тарас Шевченко, його поезія, його образ, його постать – один із наріжних каменів нашої національної будови. “І якщо ми хочемо, щоби Шевченко залишався такою системою духовного життєзабезпечення і для наступних поколінь, ми повинні подбати про те, щоб у Шевченковому слові сприймався Шевченків зміст” [2, с.6].

У безсмертних творах Шевченко виразив тверду впевненість у невмирущості та незборимості його національного духу, мужності й непохитності в боротьбі за свободу і волю. Він вірив у неминучий прихід світлого майбутнього, перемогу добра над злом, у те, що народ України неодмінно досягне національної незалежності.

Великий Кобзар – це провідна постать у всій українській історії. Його твори переживуть віки і вічно будитимуть у серцях людей благородні великі почуття, надихаючи народ силою та надією на краще майбутнє:

*Встане Україна
І розвіє тьму неволі
Світ правди засвітить
І помоляться на волі
Невольничі діти. [цит за:17, с. 8].*

У поемі “Кавказ” Т.Шевченко звертається до своїх побратимів із закликом:

*Борітеся – поборите,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая [цит. за: 1, с.305].*

Високо оцінив внесок видатного українського мислителя в духовне життя народу, з нагоди 100-річчя від дня народження Великого Кобзаря, послідовник невмирущої Шевченківської справи, Іван Франко: “Він був сином мужика і став володарем у царстві духа. Він був кріпаком і став велетнем у царстві людської культури. Він був самоуком і вказав нові шляхи професорам і книжним ученим”[15,с.255].

Одночасно Тараса Шевченка дуже шанували і в середовищі відомих діячів світової культури не лише як геніального поета, а й обдарованого художника, оригінального видатного мислителя, котрий безмежно любив Україну і мріяв про її майбутнє у братерській сім’ї слов’янських народів. Так, відомий грузинський поет Акакій Церетелі, наголошуючи на світовому значенні творчості Т.Шевченка, зазначав: “Він перший дав мені зрозуміти, як треба любити Батьківщину й свій народ. Таких великих людей породжує велика нація”. Класик російської літератури Антон Чехов, високо оцінюючи Тараса Шевченка, писав: “Україна дорога і близька моему серцю... Я люблю український народ, який дав світові такого титан як Тарас Шевченко” [цит. за: 2, с.16-19].

З проголошенням державного суверенітету України значно активізувалися наукові дослідження в галузі шевченкознавства, котрі охопили різні аспекти його творчої спадщини у сфері філософії, історії України, літературознавства та культурології. Опубліковані численні монографічні праці, проведені симпозиуми, наукові конференції, сесії Академії наук та Верховної Ради України, присвячені 200-річчю від дня народження Кобзаря.

Окремі інтелектуали у своїх розвідках продемонстрували авторське бачення образу Т.Шевченка, оригінальні підходи щодо оцінки творчої спадщини видатного поета і художника, формування й еволюції його світогляду. Наприклад, вийшли з друку цікаві та яскраві книжки Валерія Шевчука, Євгена Сверстюка. Принципове значення мала праця Оксани Забужко “Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу”. Досліджуючи філософію Т.Шевченка,

дослідниця вважає за необхідне розглядати в єдності фізичне життя поета і його творчість як цілісний життєвий світ, а об'єднуючим центром брати його авторський міф України [3, с.41– 82]. Досконале володіння компаративістської методології простежуємо у Юрія Барабаша, Євгена Нахліка, Дмитра Наливайка [2, с.692]. На нашу думку, високої оцінки заслуговують монографічні праці, якими послуговувався автор у написанні статті. До їх числа передусім належить монографія І. Дзюби “Тарас Шевченко. Життя і творчість”. Дослідник використав весь обсяг літературної та громадської діяльності великого сина України в історичному й естетичному контексті, розкрив центральне місце Шевченка в усьому національному житті, з'ясував природу його магнетичної влади над поколіннями українців [2].

Цікава монографія С.Цвілюка “Історична мудрість Великого Кобзаря: історизм та соціально-політичний вимір епічної творчості Тараса Шевченка”[16]. Автор проаналізував поетичну і художню спадщину Великого Кобзаря в добу українського романтизму, звертаючи особливу увагу на образ Романтичної України. Серед філософських досліджень необхідно назвати працю М.Скринника “Наративні практики української ідентичності доби Романтизму”[12], де здійснено філософський огляд текстів українського романтизму, в тому числі творчість Тараса Шевченка. Звернення до поглибленого аналізу текстів українського романтизму є водночас зверненням до коренів української ідентичності, пошук котрих становить характерну ознаку сучасної української самосвідомості. У монографії професора Київського національного університету ім. Т.Шевченка Броніслава Панасюка “Український ренесанс у творах Тараса Шевченка”(К., 2010) вперше в Україні аналізується творчість Кобзаря з огляду її філософського і політичного змісту. Окремий розділ присвячений аналізу проблеми “Україна як держава у творах Т.Шевченка”.

Серед літературознавчих розвідок у галузі шевченкознавства на увагу заслуговують монографії професорів Львівського університету А.Скоця “Щоб слово пламенем взялося: поетичний світ Тараса Шевченка” [14], де ґрунтовно, з наукових позицій оцінюється творчість видатного українського поета в ранній добі романтичного націоналізму, а також праця Т.Комаринця “Ідейно-естетичні основи українського романтизму” [7], в якій досліджується становлення романтичного напрямку в Україні у першій половині XIX ст. Оригінальною за змістом є праця професора, дійсного члена академії мистецтв України Платона Білецького “Апостол України. Життя і творчість Тараса Шевченка” (К.,1998), присвячена науковому аналізу у високохудожній формі життєвого шляху і творчості великого поета й художника, Апостола й Пророка України Тараса Шевченка. Автор монографії в яскравій формі розкриває основні віхи життєвого шляху поета, в яскравій художній формі аналізує його творчість як великого Пророка України, яка є повчальним прикладом для сучасників.

Характерна особливість творчої спадщини Т.Шевченка полягає в тому, що поряд з глибокою національною модерною поезією та майстерно виконаними мистецько-художніми творами вона охоплює широку палітру історії – світової та вітчизняної, національно-визвольної боротьби за волю народу. Це підтверджують висловлювання поета в його автобіографії, написаної за рік до смерті Великого Кобзаря: “Історія мого життя складає частину історії моєї Батьківщини”[цит. за:16, с.4]. Автори окремих монографічних розвідок, присвячених творчості Т.Шевченка, ототожнюють його образ з образом України. У глибини майбутнього посилає талановитий поет свої непорушні заповіді синам свого народу. Серед цих заповітів перший і останній – заклик до побратимів палко любити свою Україну.

Літературно-мистецька творчість Великого Кобзаря відбувалася у першій половині та середині XIX ст. Сучасні дослідники історії української культури у наукових працях схильні називати XIX ст. епохою Романтизму, де превельюваав “культурницький націоналізм”. На основі філософського аналізу текстів українського Романтизму Михайло Скринник у монографічній праці слушно зауважує, що Романтизм, так само Ренесанс і Просвітництво, був не тільки духовним процесом, й специфічним світоглядом, основні структурні елементи якого мали коріння в попередньому стилі життя європейських народів і актуалізувалися за певних історичних умов, як своєрідне світовідчуття і світобачення [12, с.12].

У період “весни народів”, наростання національно-визвольних рухів у країнах Західної Європи, пробуджувалась національна свідомість українців, які працювали в руслі становлення української літературної мови, вивчення фольклору, власної історії, традицій, духовної культури. Згадаймо, що у період відсутності національної держави провідні діячі української культури докладали максимум зусиль для обстоювання власної культурної самобутності й національної ідентичності. У цьому напрямі розгорталась діяльність культурно-просвітницьких організацій – “Руської трійці”, Кирило-Мефодіївського братства, громадівського руху. Активні прихильники “культурницького націоналізму” зазнавали репресій, гонінь та переслідувань урядовими структурами. Завдяки їхній наполегливій праці в умовах ігнорування чужими державами свободи творчості, заборони використовувати українську мову збереглася українська ідентичність, а XIX ст. увійшло в історію української культури як справжнє національно-культурне відродження.

Отже, літературно-мистецька творчість Великого Кобзаря, пророка національно- культурного відродження, припадає на добу Романтизму, що домінувала на ниві духовної культури України впродовж XIX ст. Цей період в історії духовної культури України першої половини XIX ст. став поворотним етапом на шляху становлення української літератури.

Поетичні твори Кобзаря, написані у ранній період літературної діяльності, перетинаються з творчістю І.Котляревського, Г.Квітки-Основ'яненка, діяльністю українських романтиків Л.Боровиковського, А.Метлинського, І.Срезневського, М.Шашкевича.

У центрі художньої системи романтизм поставив людську особистість, яка прагне до свободи, поривається до незвіданих горизонтів. І.Франко вважав, що свобода була написана на прапорах романтизму і стала однією з ознак звільнення особистості від гніту, джерелами романтичних прагнень були таємниці душі, серця, безмежні бажання і мрії про щось піднесене, величне [див.:6, с.25].

Український романтизм, отже, формувався у фарватері літературних пошуків доби національно-культурного відродження першої половини ХІХ ст. в умовах боротьби за національне визволення і національне самовизначення, на хвилях патріотичного революційного піднесення українського народу. Він виражав тенденції соціального прогресу та національного відродження, відстоював розвиток літературної мови і культури на народній основі, виступав за єднання з літературами інших народів, передусім слов'янських. Саме романтизм плекав ідеали демократизму свободи всього народу й кожної людини. Ідеал романтиків – духовно багата особливість, яка прагне до гармонії своєї душі з народом, з природою та світом. Вершиною українського романтизму стала творчість Т.Шевченка [7, с.10–13].

“Романтизм Т.Шевченка завжди орієнтується на реальну Україну – писав Є. Маланюк, – має контакт з дійсністю, з пейзажем, з історією, з долею народу. Завдяки національній повнокровності поета він завжди доведений до кінця, живий, реальний”[10, с. 19].

Переломним періодом у житті Тараса Шевченка стали роки навчання у Петербурзькій академії мистецтв після викупу з кріпацької неволі в березні 1838 р. за сприяння провідних діячів російської культури – художників К.Брюлова, В.Жуковського та М. Вільгорського. Тут закладалися основи поетичної творчості й мистецького таланту, формувалися його суспільно-політичні погляди та філософський світогляд.

На долю Шевченка випав складний шлях ідейного розвитку. Йому довелося пройти сувору школу життя й боротьби, перш ніж він почав дотримуватися поглядів революційного демократизму та гуманізму. Ідейно-естетичні переконання українського мислителя не завжди були вільні від суперечностей. Заперечувати це – означало би розглядати й оцінювати Великого Кобзаря позаісторично, відривати його від середовища, від епохи, українського романтизму [13, с.471–472].

Світогляд Тараса Шевченка формувався у нелегкий період, пов'язаний з кризою феодально-кріпосницького ладу, наростанням національно-визвольного руху проти іноземних поневолювачів. Так, під час навчання у Петербурзькій академії мистецтв Шевченко наполегливо вивчав світову й українську історію, особливу увагу

звертав на добу Козаччини, Гайдамаччини, Гетьманщини, ознайомлювався з європейською та українською філософією, світовою літературою.

Т.Шевченко сприйняв і творчо переробив усе краще, що було створено до нього передовою суспільною і філософською думкою в Україні, передусім народною творчістю, творчою самодіяльністю народу. Із безпосередніх своїх попередників поет найбільше шанував Григорія Сковороду – славного українського філософа просвітителя, високо оцінював його антикріпосницькі ідеї, вільнодумство, гуманізм, а також його сатиру на тодішні суспільні порядки в умовах російського самодержавства.

У ранній та зрілий періоди творчості Т. Шевченко написав низку поетичних творів, присвячених історичній тематиці, де реалістично відображено життя і побут народу в Україні, висловлено його мрії та сподівання. Вихід у світ “Кобзаря” (1840), поеми “Гайдамаки” (1841), збірки поезій “Три літа” (1843–1845) вивели поета до вершини української та європейської культури.

Заслуга Т.Шевченка полягає насамперед у тому, що він повернув зі сфери небуття історичну пам'ять українців. До минулого звернені його поеми-етюди “Тарасова ніч” (1838), “Іван Підкова” (1839), “На вічну пам'ять Котляревському” (1838), “Гайдамаки” (1839–1841), “Гамалія” (1842), “До Основ'яненка” (1839), “Думи мої, думи мої” (1847), “Іржавець” (1847), поезії “Заступила та чорна хмара” (1848), “Москалева криниця” (1847) та ін. Тут Україна зображена знедоленою і розтерзаною, вкритою могилами на багатолюдному всесвітньому роздоріжжі.

Головні герої цих творів – гетьмани України Б.Хмельницький, Д.Дорошенко, І.Мазепа, славний Полуботок, керівники козацько-гетьманських повстань Тарас Трясило, Северин Наливайко, Яків Острянин. Поеми “Чернець” (1847), “Братерська наша воля”, “Без хлопа і без пана” сприймалися не тільки як оцінка козацької демократії, а як заклик до сучасників поета утвердити новий вільний лад “без холопа і без пана” [11, с.58].

Майже всі історичні поезії Шевченка, за змістом і стилем оцінки суспільних подій, романтичні у зображенні минулого, прагненні поета створити образ ідеального героя, що служив би прикладом для наслідування. У цих творах Т. Шевченко прагне не до відтворення певної історичної події, а до історіософського осмислення історичної долі України, тобто продовжує формувати національний міф. Він залишається палким апологетом героїзму провідників національно-визвольної боротьби українського народу – гетьманів, старшин, які віддали життя за долю України.

Ранній період творчості Тараса Шевченка (1838–1843) Іван Франко назвав добою романтичного націоналізму. Аналогічної думки дотримуються окремі сучасні дослідники літературно-мистецької спадщини Кобзаря, називають його найбільш національним поетом

України – основоположником українського націоналізму, а романтизм його трактують у загальнослов'янському контексті “єпохи національного відродження поневолених народів і, зрозуміло, він мав виразно націоналістичний зміст” [14, с.41]. Відомий російський енциклопедист А.Луначарський, оцінюючи романтизм Шевченка, назвав його не лише поетом національним, а й поетом націоналістом, який у зворушливій формі виявив свою любов до Вітчизни [9, с.20].

Цікаву думку з приводу романтичних творів Кобзаря висловив сучасний американський учений Григорій Грабович. Він вважає, що романтизм Шевченка різко відрізняє його від усіх його сучасників – польських, російських чи українських романтиків, котрі зверталися до українського минулого. Тут йдеться про функціональну дієвість романтизму поета, котрий “покликаний відродити, вилікувати, визволити народ, стати істинним творцем його відродження” [1, с.51].

Романтизм Т.Шевченка вирізняється чітким революційним запереченням феодально-кріпосницької системи в умовах російського царизму, виключною увагою до долі пригнобленого народу, до внутрішнього світу людини праці. Змальовуючи минуле, показуючи пафос визвольної боротьби українського народу, Шевченко закликав своїх сучасників наслідувати приклад предків [див.: 7, с. 51].

Усі ранні романтичні твори Т.Шевченка на історичну тематику (і не тільки ранні), як слушно зауважує А.Скоць, варто назвати “Думою про Україну”. І немає сумніву в тому, що ця Кобзарева романтична дума про Україну передусім пройнята *націоналістичним духом*. Це робить її величною, сакральною. Її історична ретроспекція голосно відлунується в Шевченківській сучасності, активно діє і сьогодні [14, с.50].

Низка поетичних творів Т. Шевченка присв'ячена Б.Хмельницькому – гетьману України, організаторові боротьби народу України за незалежність. Це – “Розрита могила” (1843), “Великий льох” (1845), “Стоїть в селі Суботові” (1845), “За що ми любимо Богдана” (1845-1847), “Як би то ти, Богдане п'яний” (1859), “Осії. Глава XIV” (1859).

Оцінка Шевченком постаті Б.Хмельницького неоднозначна. З одного боку, він шанував його діяльність як одного із найвидатніших провідників національно-визвольної боротьби українського народу. Кобзар згадує Хмельницького у поемах “Гайдамаки”, “Сон”, драмі “Никита Гайдай” та в інших поетичних і прозових творах. Він називає його “благородним”, “геніальним”, “славним” бунтарем. Богданова столиця Чигирин (“святий Чигирин”) проходить через усю творчість як символ козацької волі, української національної свободи, боротьби за волю України. З іменем Б.Хмельницького пов'язана мрія поета про народження нового Богдана – Вашингтона. Це мрія не лише про народного месника за поругану честь і гідність українського народу, а про образ вождя – державника, що встановить і утвердить новий, праведний закон на українській землі [16, с.93].

Критичне ставлення Т.Шевченка до Б.Хмельницького як “нерозумного сина України” простежуємо згаданих уже творах. Так, у вірші “Стоїть в селі Суботові” поет висловлює негативне ставлення до ухвали Переяславської Ради (1654), укладеної з ініціативи Б.Хмельницького про союз України з Москвою, внаслідок чого унікальну козацьку республіку, здобуту ціною великих жертв у шестилітній героїчній боротьбі проти іноземного загарбника, було перетворено на закріпачений та знедолений південно-західний край Російської імперії. Т.Шевченко з цього приводу гостро і безжалісно критикує Переяславсько-московський курс у діяльності Хмельницького. Богданівську церкву в Суботові, де поховано рештки гетьмана, він називає “домовиною” України. Одночасно поет висловлює віру, що ця церква – домовина (Переяславський договір) розвалиться, і з-під неї воскресне вільна, самостійна Україна, яка розвіє пільму неволі, засвітить світ правди і дасть спроможність своїм дітям молитися вільно [8, с.61].

Негативне ставлення Кобзаря до невваженої та непродуманої зовнішньої політики Б.Хмельницького висловлено у поезії “Осі”. Глава XIV. Поет з великим болем і сумом звертається до матері України:

*Вкраїно!
Мій любий краю неповторний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко? За Богдана,
Та за скаженого Петра,
Та за панів отих поганих,
До краю нищить....[17, т.1, с. 627–628].*

У травні 1843 р. після тривалої розлуки з рідним краєм Т.Шевченко повернувся в Україну. Згодом він побував на руїнах хутора Суботова, колишнього родинного маєтку Б.Хмельницького й гетьманської резиденції. Тут поет відчув ганьбу та сором від тяжкої долі України, зради її панівної верстви. З болем і сумом Шевченко писав, що “Україна заснула, буряном укрилася, цвілю зацвіла”. У поезії “Розрита могила” звучить заклик до гетьмана України:

*Ой Богдане!..
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,
Що колишучи, співала
Про свою недолю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала долю [17, т.1, с. 205-206].*

Водночас із характеристикою й оцінкою Б.Хмельницького Шевченко пильну увагу звертає на інші визначні постаті національно-визвольного руху, зокрема гетьмана П.Полуботка у поемі “Сон”,

П.Дорошенка у вірші "Заступила чорна хмара", ушанованого козацького отамана К.Гордієнка в поемі "Іржавець", талановитого українського полководця, гетьмана Війська Запорозького Сагайдачного, ім'я якого згадується у поемах "Гайдамаки", "Гамалія" й "Іржавець". Кобзар славетно оцінює діяльність цих героїв, називає їх славними захисниками Батьківщини – святої України [див.:16, с.102].

У поетичній творчості Т.Шевченка звертається також до образу гетьмана України Івана Мазепи, що прагнув до свободи українського народу та його державної незалежності. У поезії "Сон" ("Гори мої високі") імена гетьманів України – Богдана Хмельницького й Івана Мазепи стоять поруч як найвеличніші свідки й учасники минулої слави України [17, т.1, с.383]. Одночасно ми акцентуємо на неоднозначній оцінці Шевченком постатей гетьманів, беручи до уваги трагічні наслідки їхньої політики на завершальному етапі їхньої діяльності, що переконливо підтверджує, наскільки складна і драматична історія України. Це також дає певні підстави з розумінням ставитись до того, чому й зараз державницька доля України складається непросто.

Одна з провідних і визначальних ідей національної самосвідомості Т.Шевченка – національна ідея, яка пронизує низку його поетичних і художніх творців. Шлях її втілення у життя Кобзар вбачав у народній революції та побудові соборної Української держави. Заклики до національно-визвольної боротьби, рішучих дій проти насильства феодально-кріпосницької системи звучать у численних творах Шевченка. Поет розвіює казки кріпаків про "доброго царя", осуджує Петра I, Катерину II та свого сучасника Миколу I.

До повалення феодально-кріпосницького ладу Шевченко закликає у поемах "Сон"(У всякого своя доля...) (1844), "Кавказ"(1845), поезії "І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні маю дружнє послание"(1845) та в інших творах. А у "Заповіті" (1845) Кобзар чинить ритуал прощання з народом України, відчуваючи себе його пророком. У стислій афористичній формі викликав квітесенцію власного почування України та своїх заповідей землякам:

*Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій,
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте!
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом [17,т.1, с.331–332].*

Український мислитель сформулював своє власне бачення єдиної панслов'янської спільноти в особі слов'янської конфедерації, де провідне місце повинна посідати Україна: “Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилились, нехай братаються знову зі своїми ворогами. Нехай житом, пшеницею, як золотом покрита, нерозмежованою останеться навіки од моря до моря слов'янська земля”[4, с.314]. У слов'янській федерації, яка на демократичній основі об'єднала усіх слов'ян, Шевченко вбачав одну з форм державного устрою, що могла би сприяти утвердженню української державності. Ідеал поета – єднання народів на антикріпосницьких і антимонархічних підвалинах. Однак воно не повинно призвести до забуття рідної мови, культури, історії, самоусвідомлення українцями себе як окремого народу, нації.

Ідея братання слов'янських народів у творчості Т.Шевченка ґрунтується на засадах гуманізму, тобто братання рівноправного, в основі котрого міститься національна рівність, а не підпорядкування одного народу іншому. Гуманізм та щирий український демократизм поглядів, поряд з ідеями самостійництва й державництва, – характерна ознака його світогляду.

У поезіях, написаних у казематі з приводу арешту за участь у діяльності Кирило-Мефодіївського братства, Т.Шевченко сумує за волею України:

*Холодне серце як згадаю,
Що не в Україні поховать,
Що не в Україні буду жить,
Людей і Господа любить [17, т.1, с.360].*

Цикл поезій “У казематі” закінчується словом прощання до друзів по неволі; звучить заповіт поета:

*Свою Вкраїну любіть.
Любіть її...Во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть [17,т1, с.362].*

У поезіях з циклу “Мені однаково”, “Чи ми ще зійдемося знову” звучить немовби остаточна форма любові до України як трагічного сенсу його життя. Т.Шевченко висловлює братерське почуття до друзів Кирило-Мефодіївського братства:

*Любіться, брати мої,
Україну любіте
І за неї, безталанну.
Господа моліте [17,т.1, с.351–352].*

У поетичних творах Шевченко висловлює надію, що його слово знайде шлях до рідного народу й сприятиме пробудженню його духовної енергії. У поезії “Думи мої, думи мої” (1847) поет звертається до земляків із закликом:

*В Україну ідіть, діти!
В нашу Україну...
Привітай же, моя ненько,
Моя Україно,
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину [18, с.50–51].*

У творчій спадщині Т.Шевченка доби Романтизму важливе місце належить його художнім творам, сюжети яких пов'язані з історією України. Талановитий та обдарований український художник є автором понад тисячі творів образотворчого мистецтва – станкового живопису, монументально-декоративного розпису, графіки, скульптури. Він – великий майстер у техніці акверелі, олії, пера, офорта, рисунка олівцем. Ці твори Великого Кобзаря ґрунтовно досліджені, описані, кваліфіковані, всебічно оцінені. Проте можна безконечно сперечатися про академізм і романтизм у його творчій манері. Так, навчаючись у Петербурзькій академії мистецтв, Шевченко зробив першу спробу писати олійними фарбами і незабаром став одним із найкращих її учнів. Це засвідчують нагороди – срібні медалі, котрі він отримав у 1839–1841 рр. за малюнок з натури, першу спробу живопису олійними фарбами “Хлопчик-жебрак, що ділиться милостинею з собакою” і за акварель “Циганка-ворожка”. У цих ранніх творах художника простежуються виразні ознаки романтизму.

Подорожуючи Україною, Т.Шевченко зібрав великий матеріал і планував створити серію офортів під назвою “Живописна Україна”. Однак здійснити це не вдалося. Зміст і характер нереалізованого задуму підтверджують офорти “Судна Рада”, “Дари в Чигирині”, “Старости”, “У Києві” та “Видубицький монастир”, якому притаманна майстерна техніка виконання, життєва й історична правда.

Художні твори Т.Шевченка доби українського Романтизму вирізняються динамізмом композиції, стрімкими рухами зображень, яскравими кольорами, контрастом світла і тіні, екзотичністю сюжетів.

У 1842 р. Шевченко створив живописну картину “Катерина”, тісно пов'язану за змістом з його однойменною поемою. Романтична Україна – провідний твір українського образотворчого мистецтва ХІХ ст. Період створення картини охоплював чотири роки навчання у Петербурзькій академії мистецтв, а також вихід у світ “Кобзаря” та поеми “Тайдамаки”. У цьому мистецькому творі під протестом матері-покритки відображено сформований погляд на національну ідею України, звучить протест проти соціальної несправедливості й кріпацького рабства. За гостротою акцентування соціальних і національних проблем подібного твору не було ні в російському, ні в європейському мистецтві. У картині автор майстерно показав відчай, осуд кріпацтва, сатиру, виступ проти приниження людини, протиставлення України – Московії, офіцерові-москалеві –простой української дівчини [19, с.59].

“Катерина” – одна із найцікавіших картин Шевченка. У центрі художнього твору – дівчина, що символізує український народ, російський солдат – російську монархію, яка гнобить Україну; селянин, котрий сидить на землі (схожий на козака Мамаю), уособлює собою вільне минуле, прагнення до якого наскрізь пронизує літературну і художню творчість Т.Шевченка [5, с.777].

Літературно-мистецька спадщина Т.Шевченка увійшла в “золотий фонд” української та світової культури, значно вплинувши на формування національної самосвідомості українського народу, утвердження його ідентичності. Твори Великого Кобзаря, його самовіддане служіння Україні, за визначенням І.Франка, принесли йому невмирущу славу і всезростаючу радість.

Життя і діяльність Тараса Шевченка наскрізь пронизані українською вдачею, щирою любов'ю до України і є великим прикладом для прийдешніх українських поколінь як справжнього патріота, непохитного борця за волю України, натхненного апостола правди, миру і братання. Шевченко й Україна – поняття неподільні. Немає України без Шевченка, як і Шевченка без України (А. Скоць).

Література

- 1.Грабович Г. Шевченко, як міфотворець. Семантика символів у творчості поета/Г.Грабович. – К., 1991.
- 2.Дзюба І.М. Тарас Шевченко: життя і творчість/І.М.Дзюба – 2-ге вид., доопр. – К., 2008.
- 3.Забужко Оксана. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу/Оксана Забужко. – 4-те вид. – К., 2008.
- 4.Історія української культури: – навч. посіб./за ред. проф. В.П.Мельника, проф. М.В.Кашуби, проф. А.В.Яртіся. – Л., 2012.
- 5.Історія української культури: у 5 т. – К., 2005. – Т.4. –Кн.2.
- 6.Історія української літератури/ за ред. П.П. Храпка. – К., 1992.
- 7.Комаринець Т.І. Ідейно-естетичні основи українського романтизму. – Л., 1983.
- 8.Лепкий Богдан. Про життя і твори Тараса Шевченка. – К., 1994.
- 9.Луначарський А.В. Великий народний поет (Тарас Шевченко). – К., 1961.
- 10.Маланюк Є. Ранній Шевченко. Видання творів Тараса Шевченка у 5 т./Є.Маланюк. – Варшава, 1934. – Т.2.
- 11.Неділько Г.Я. Тарас Шевченко. Життя і творчість./Г.Я.Неділько – К., 1988.
- 12.Скринник Михайло. Наративні практики української ідентичності: доба Романтизму./Михайло Скринник. – Л., 2007.
- 13.Сеник Любомир. Тарас Григорович Шевченко. Культурологія: енциклопедичний словник/за ред. д-ра філос. Наук, проф. В.Мельника. – Л., 2013. – с.471-472.
- 14.Скоць Андрій. Щоб слово пламенем взялося: Поетичний світ Тараса Шевченка: монографія./Андрій Скоць. – Л., 2013.
- 15.Франко Іван. Твори: у 50 т./Іван Франко. – К., 1976. – т.39.
- 16.Цвілюк С.А. Історична пам'ять Великого Кобзаря./С.А.Цвілюк. – Одеса, 2008.
- 17.Шевченко Тарас. Твори: у 3 т./Тарас Шевченко. – К., 1961.
- 18.Шевченко Тарас. Твори: у 6 т./Тарас Шевченко. – К.,1964. – Т.1
- 19.Яцюк В.М. Живопис моя професія: Шевченкові етоди/В.М.Яцюк – К., 1989.

Грибкова Юлія, Кашуба Марія

РОМАНТИЧНА ІРОНІЯ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У романтичних рухах європейських країн XIX ст. є щось спільне, що можна назвати «духом часу», - це постійний інтерес до людини-особистості, відчуття невпевненості в соціальному світі і віра в необмежені можливості людського духу. Подібний стан романтики визначали термінами «іронія», «уява», «фантазія». «універсум», сконцентрувавши всі проблеми навколо самоцінності особистості.

Іронія – суттєва риса романтичного світогляду, своєрідна «душа романтики». Ті чи інші форми романтичної іронії явно чи приховано помітні майже у всіх значних творах романтиків. Спершу іронія була способом утвердження духовного світу особистості, створення суб'єктивної реальності, де могли б здійснитися свобода, творчість, уся повнота духовного життя. Тому романтична іронія знайшла вираз як певна життєва позиція – суб'єктивний акт самоутвердження, як мислення суперечностями і як особливий умонастрій піднесеного духу. Така іронія особистості виявилася тією дистанцією, що відокремила світ особистості від соціальної реальності як своєрідну символічну реальність, універсум людського духу.

Витоки іронії знаходимо ще в античності (Сократ, Платон), де вона йде в парі зі сміхом, відвертою насмішкою над самовпевненістю сноба та навіть злобним знущанням. Сократівською називає романтичну іронію її теоретик Фрідріх Шлегель, підкреслюючи момент свободи, що відтіняє її специфіку. Сократівська мудрість полягає у свободі суджень та вчинків, у можливості вивищитися над дійсністю, іронія античного мудреця – це відгомін мудрості безсмертних богів, які ніколи життя не сприймали серйозно. Таку божественну перевагу над життям Шлегель вважає суттю романтичної іронії. Іронія Сократа та іронія романтиків є актом свободи особистості. Це підтверджене і в культурі Середньовіччя, де наявний цілий пласт «сміхової культури», «спеціалізовані» свята сміху (дні «осла» і «дурня»), вкорінюється професія блазня, виникає мандрівний цирк і вуличні театралізовані дійства, сповнена іронії творчість вагантів, а в Україні – святковий бурлеск і творчість мандрівних дяків.

Романтична іронія, подібно як сократівська у свій час, дозволяла романтикам висміювати навколишню дійсність так, щоб змусити людину-обивателя змислитися над своїм буттям, своєю сутністю, вчинками й діями. Така іронія є не просто насмішкою, вона побуджує до високих помислів, зворушує в людині її справжнє людське ество, наближене до трансцендентного: «Гумор, - писав

Ф.Шлегель, - має справу з буттям і небуттям, і його справжню сутність становить рефлексія. Звідси його спорідненість з елегією й усім, що трансцендентальне; звідси ж його гордіня і схильність до містики дотепності» [2,1, с.308].

Для єнських романтиків, насамперед Ф.Шлегеля, іронія була філософією життя, адже світ облуди, брехні, потоптання найвищих ідеалів заслуговував лише іронічного ставлення. Як феномен духовної культури Німеччини, виділений єнською школою Романтизму, романтична іронія пов'язана з суспільним життям країни кінця ХУШ - початку ХІХ ст., роздробленої на 296 курфюрств Священної римської імперії німецького народу, що не могла через постійні чвари між князьками протистояти агресії Наполеона. Ця убогість і відсталість на тлі епохи буржуазних революцій у сусідніх країнах спровокувала й сформувала певне ставлення німецьких романтиків до соціальної дійсності. Романтична іронія стала для молодих митців тим засобом, який дозволяв відійти в інший духовний вимір, духовно вивищитися над цією вбогістю й ницістю, зайняти принципову позицію її неприйняття.

Справжньою батьківщиною іронії німецькі романтики вважали філософію, однак найвиразніше вона може реалізуватися в філології, а в процесі такої реалізації відбувається їх повне поєднання і взаємопроникнення. У цьому випадку філософія стає філологією, а філологія – філософією, наука – мистецтвом, а мистецтво – наукою. Загальний контекст концепції романтичної іронії Ф.Шлегеля передбачає націленість її тлумачення в галузь художньої творчості: «У ній (романтичній іронії – Авт.) міститься і вона викликає в нас відчуття невіршальної суперечності між безумовним і зумовленим, почуттям неможливості й необхідності всієї повноти висловлювання. Вона найбільш вільна із усіх свобод, оскільки завдяки їй людина здатна вивищитися над собою, і водночас їй притаманна всіляка закономірність, бо вона безумовна й необхідна. Досить добрий знак, що гармонійні примітиви не знають, як поставитись до цього постійного самопародіювання, коли поперемінно треба то вірити, то не вірити, поки у них не розпочнеться запаморочення, жарт сприймати всерйоз, а серйозне сприймати як жарт»[2,1, с.286-287].

Як одна із найсуттєвіших рис німецького Романтизму теорія романтичної іронії трансформується у творчості багатьох митців, насамперед Гофмана і Гайне, соціальна сатира яких є поглибленням і переосмисленням романтичної іронії. Соціально-сатиричний акцент, виділений німецькими митцями, вагомо позначився на концепції романтичної іронії у європейському Романтизмі взагалі, а в українському зокрема.

Тут розглянемо творчість Тараса Шевченка в контексті романтичної іронії – під таким кутом зору вона ще мало вивчена,

оскільки довгий час поета не вважали представником епохи Романтизму. Коріння його іронії, їдкою сарказму сягає традицій усної народної творчості, бурлескно-травестійних, сатиричних та пародійних творів українських письменників – попередників поета, які висміювали негативні риси дійсності, самодурство купців, примітивні обивательсько-поміщицькі ідеали, його сатирично-комедійні твори перегукуються з іронічно-саркастичним «сміхом крізь сльози» Миколи Гоголя.

Вперше іронічна тема виразно прозвучала у вступі до поеми «Гайдамаки» (1841), у полеміці з неприхильним читачем і критиками, які не визнавали української літератури з її «мужицькою тематикою», козаками, «сіряками» тощо. Саме тут поет накреслив ті мотиви й теми, які надалі будуть об'єктом його іронії: русифікація, колоніальна політика царизму, панська псевдокультура, фальшива псевдонародна література, пихатість панства, зрадництво, підлабузництво, продажність та ін. Ще одна цікава деталь щодо характеру іронії у творчості Шевченка – навмисне комічне заниження персонажу як засіб сатири свідчить, що опоненти негідні серйозної полеміки. Такий засіб поет використав у другому вступі до поеми - «Інтродукції», де злобно висміяна чванлива й свавільна шляхта.

Подорож в Україну 1844 р. і враження від побаченого узагальнені в поемі «Сон», де зображені картини нагадують мандрівку пеклом, а підзаголовок «комедія» підсилює її сатиричну іронію. Епіграф з Євангелія також звучить іронічно, бо «дух істини» може відкритися лише уві сні. Вступ до поеми-комедії є глибоким філософським узагальненням невиліковних виразок суспільства, бо найреальнішою постає картина «генерального мордобиття», де по низхідній лінії зображена піраміда знущань як сам принцип самодержавства, тотальний абсурд ладу, що дає необмежену владу над людьми одному самодурові. Імперська Росія постає величезною казармою, а жанр комедії підкреслює саркастичну іронію солдафонського устрою всезагального приниження, де кишать запроданці й кар'єристи, що ціною наруги над людською гідністю готові купувати місця «коло самих» - жалюгідних «помазаників», які роздають стусани у сановні пики. Такий абсурд можливий тільки на тлі рабської покори катом – іронія поета підкреслює безглуздість і комізм ілюзії «православної братії», що під стусанами челяді прославляє царя і молить Бога за нього.

Гротескними описами пишноти царських палат Шевченко вдало підкреслює сірість навколишнього життя, де єдиним світлим образом є біла пташка – козацька душа як символ загублених доль на болотах столичних забудов. Містична фантазмагорія тіней з того світу поглиблює кошмарний сон уві сні, який розкриває злочинний зміст діяльності царя-реформатора. Місто на загачених кістками волелюбних козаків болотах, прославлена столиця імперії сповнена

зловісних тіней і примар – це вся Росія, що поглинула світлу Батьківщину поета.

Майстерно пов'язуючи фантастику з реальністю, як це було характерно для романтичної іронії, Шевченко зображає самодержавство як світ привидів, що давно себе пережив, але продовжує комедію свого існування тільки із-за пасивності народу й лакейства перевертнів-підлабузників. Іронія романтиків, як відомо, прагне розкрити невідповідність між видимістю й суттю об'єкта, між його претензією і реальною роллю. Особливої уваги в цьому контексті заслуговує викриття Шевченком фальшивого раю кріпосницької дійсності українського села. Тут не тільки контрасти між ідилічними пейзажами природи та воістину пекельними стражданнями народу, а й викриття цього «раю». Тоді як українські поети-романтики захоплено ідеалізували село, Шевченко іронізує над змальованою ними ідилією: «он глянь, у тім раї, що ти покидаєш», - малює він жахи знущань над людською гідністю, які перекреслюють картини благословенного краю, оспіваного сентименталістами-романтиками, і спростовує офіційну пропаганду про благоденствіє народів під крилом божого «помазаника».

Іронія поета помітна й у сатиричному пейзажі миколаївської Росії – «города з стома церквами, окуті кайданами москалі муштруються» - поет наголошує, що церква і армія – дві головні опори царизму, розвінчуючи культ воячини і офіційного, фактично «придворного» православ'я. Культ царя, але вже «царя-реформатора», яким донині пишаються російські монархісти, Шевченко розвінчав комічним описом відомого пам'ятника, наче вперше побаченого, пригадавши високим сановникам їх злочини проти України. Різко підмічені соціальні контрасти столичного міста, що нагадує повісті Гоголя про Петербург: Шевченко зірвав завісу з офіційного лиця Північної Пальмири і помітив там ті самі жахіття, які описав великий сатирик. Підсилює іронію остання гротескна сцена поеми «Сон», де могутній самодур, «ведмідь», втративши оточення лакиз, стає «мов кошеня» - нікчемний і жалюгідний, що і є його справжньою сутністю.

Подвійний світ офіційної церкви розкрив Шевченко у poemі «Єретик»(1845), де події далекої чеської історії екстрапольовані поетом на сучасну для нього Росію. Надто реально, а тому й вдало визначене безглуздя всього дійства – у цьому джерело іронії поета. Суд небесного царя марний, як і його царство, адже на апостольському престолі сидить не апостол правди і любові, а «вгодований» людською кров'ю чернець, навколо якого юрмляться кати, розбійники, гаддя – справжні людодіди. Святість виявляється продажною, благочестя – лицемірством, храм – шинком. Трагічне спалення Яна Гуса, праведника-просвітителя, обертається моральним торжеством над посоромленим ворогом, воно породжує сміх як вияв зловтіхи й переваги над таврованим злом.

Тема контрастних світів, така характерна для романтичної іронії, виразно позначена і в поемі «Кавказ» (1845). «Цивілізована», «християнська» Росія постає як носій моральної ницості, цинічної антигуманності на тлі нібито «дикого» кавказького народу – носія свободи, романтики, прометеївської жертвності. Осуд політики царизму контрастує з гімном волі і реквіємом загиблого другові Якову де Бальмену. Прихований другий план проривається на поверхню в рядках 38-56, де поет пародіює царські укази як прояв «милосердя», яке насправді породжує «широке море сліз і крові», готове втопити самого царя з дітьми і внуками. Таке милосердя насправді є полюванням на волю, опис якого Шевченко сповнює саркастичним «славословієм», поставивши в один ряд хортів і гончих, і псарів, і батюшок-царів. Християнське благочестя, «храми, школи» Шевченко розцінює як прикриття людиноненависницької, загарбницької політики царизму на Кавказі, оскільки ці «настоящі християне малим ситі», готові відібрати і саклю, і чурек у волелюбних горців.

Особливої іронії й сарказму сповнене хизування неосяжними просторами імперії, Сибіром, тюрмами, каторжанами, особливими кайданами, якими царизм обплутав загарбані простори і народи, що мовчать і «благоденствують». Таке благоденствіє очікує й волелюбних горців, якщо вдасться їх «в руки взяти»: християнин-цар навчить їх і тюрми мурувати, і кайдани кувати й носити, і плести «кнути вузлуваті» - поет натякає на ганебні тілесні кари батогами, що були справжньою ганьбою кріпосницької Росії. Гірка іронія Шевченка звучить грізною інвективою всім загарбникам, а також мовчазним поневоленим народам, приниженим і розтоптаним сваволею царя, яку вони сприймають як «по закону». «Суєслови, лицеміри, Господом прокляті», що творять беззаконня «по закону», залучають у своє ганебні вчинки самого Христа, - з болем і сарказмом визнає Шевченко, тому його гімн Христові обертається іронічним памфлетом: «Храми, каплиці і ікони.../Неутомленіє поклони./ За кражу, за войну, за кров, /Щоб братню кров пролити, просять/ І потім в дар тобі приносять/ З пожару вкрадений покров» [1,с.249-250].

До кінця свого життя поет перебував у полоні романтичних мрій про вільну Україну і щасливий свій народ, тому так багато місця в його творчості посідає алегорія, пародія, бурлеск, іронія й сатира, але порівняно мало сміху і веселого гумору. Це впливає з умов життя і народу, і самого поета. Всюди він бачив тільки море сліз і горе, наругу над гідністю людини, знущання над нею і глибокі страждання. Пародіюванням, алегоричними образами, засобами бурлеску й іронії він прагнув привернути увагу до зла, «збудити волю», прагнення її вибороти. Гіркою іронією звучить поема «Царі» (1848), що є сатиричною полемікою з творами, де прославлялися «помазаники божі». У стилі бурлескної поеми Івана Котляревського

«Енеїда» Шевченко пародіює і музу – сестру Аполлона, зображаючи її як п'яньку старчиху з торбою, на милицях, і біблійних персонажів - святих: розбещений, підступний і віроломний Давид і його син, «бугай здоровий», гвалтівник рідної сестри. Такий же розбещений і віроломний святий Володимир – князь Київський. Сарказм поета спрямований проти ката України Миколи I та його опори – православного клиру і підкреслюється гіркою іронією: «Заходимось царя любить» [1,с.353]. Саркастичний колорит поеми підсилений намаганням вживати «високого штилю», щоб оспівати царів з їх «високими страстями». Іронізуючи над придворними поетами, що славословили «благоденствіє», поет вдається до стилю особливо викривального, адже заявляє, що «ту вінценосную громаду» покаже «спереду і ззаду», взявшись її «скубти і патрати», намагаючись «підержати в руках за вінценосную чуприну», зганяючи оскому «на коронованих главах». Поема «Царі» - це справжня пародія на оду, своєрідна «ода навиворіт», стилізована під старослов'янський літопис.

Після повернення із заслання поет змушений вдаватися, за порадою друзів, зокрема П.Куліша, до так званої «езопової мови», проте не облишив гіркої іронії й викривального сарказму стосовно царя та його слуг. Осудом «доброго царя», благодійника народу сповнена й поема «Неофіти» (1857), про яку поет писав, що скомпонував її «з нудьги». Він обрав одну із традиційних тем, яка була популярною серед поетів-романтиків і романістів, - тему переслідування у Римі перших християн. П.Куліш одразу помітив у сюжеті Росію часів Олександра II та його батька Миколи I. Античний маскарад пов'язаний з бурлескно-пародійною традицією та романтичною іронією, адже античні образи були засобом приниження й дискредитації усіх деспотів-самодурів. Шевченко висміяв прагнення Миколи I до необмеженої влади, самовпевнене бажання по-фельдфебелівськи управляти імперією. Засліплений таким бажанням цар не чує благань, не здатний відчувати біль і горе, бо він – ідол, «милосердний істукан». Найбільше вражає поета сліпа віра «плебеїв-гречкосіїв», він іронізує над мотивом християнського всепрощення: «Молітесь, братія! Молітесь/За ката лютого. Його/ В своїх молитвах пом'яніте» [1,с.474]. У цій поемі особливо гостро відчувається, як глибоко вражало душу поета лицемірство церковників, адже він глибоко вірив у Бога.

«Ми в раї пекло розвели», - докоряє поет сучасникам – «юродивим дітям», які в Бога благають потойбічного раю. Бог у трактуванні Шевченка надто олюднений, і це не тільки іронічний прийом, а справжній гротеск. Образ «панського» Бога («смієшся. Батечку над нами, а, може, радишся з панами, як править миром») викликає у поета гірку іронію: «Без твоєї, Боже, волі, ми б не нудились в раї голі» [1, с.456], він над ним ущипливо іронізує, адже Бог потурає сваволі й несправедливості: «Коли одпочити/ ляжеш,

Боже утомлений? / І нам даси жити!» [1,с.246]. Такий Бог у розумінні Шевченка далекий від нужд простої людини, він її не чує, - це Бог церковників, які служать цареві., «візантійський Саваоф». Натомість, він вірить у Бога справжнього, духовну Силу, яка ніколи не одурить, не запродасть.

На цій землі поет не бачить нічого святого, йому здається, що люди прокляли самого Бога, як пише у автобіографічному вірші «Якби ви знали, паничі». Шевченко не творить елегій, як придворні поети, він викриває, картає, докоряє, але не прославляє. Своєю чуйною душею поет бачить «за кадром», вслухається у прихований і залакований офіційною пропагандою світ, і не творить його заново, як більшість романтиків, - він просто «роздирає завісу».

Іронією переповнений і «Щоденник» Шевченка, де царська Росія постає як потворна фауна, сповнена «отвратительных насекомых». Микола I дістає прізвисько «Тормоз», усі його діла бридкі й огидні, він – не людина, а якась механічна сила, гротескне, фантастичне знаряддя реакції, що душить усе живе, сміливе, будь-яку вільну думку.

У такому тоні витримана вся політична лірика Шевченка останніх років життя. Поет виливає у віршах своє сподівання на волю, що «п'яна спить», і якщо її не розбудити, то народ і далі буде «любить царя свого п'яного», прославлятиме візантійство – імперію та її опору – церкву. Найбільше ненавидить Шевченко «убоге серцем» рабство, яке «молиться за п'яного царя», звикло до ярма і його не відчуває. У віршах «Подражаніє Іезекіілю» (1859) та «Саул» (1860) поет не приховує ненависті до щенят лева – царів, що пожирають людей, а його іронія обертається гнівним закидом до примиренців, що «вблагали» у Бога собі царя і не помічають його злодіянь. «Вірнопіддані голі» – це ті самі «недобитки православні», які в поемі «Сон» вигукують «ура!» царським дулям, нагаям, штурханам, виправдовуючи знущання покірливим «може, так і треба». Донині ці ілюзії є вагомою причиною пасивності значної частини суспільства, як це було в часи Шевченка. Він написав пророчі слова: «Дрібніють люде на землі/ Ростуть і висяються царі!»[1,с.527].

Своєрідним проявом романтичної іронії в тогочасній українській дійсності була наївна віра поета в здорові сили народу, його заклики до нащадків козацької старшини, намагання розбудити інтелектуальні сили в людей, що живуть у невігластві й нужді, «німі на панщину ідуть», бо душа їх рабська, спокійна, приспана обіцянками потойбічного раю. Іронічно звучать і заклики до спротиву цих затурканих людей, розгублених і покинутих самим Богом у цьому велелюдному жорстокому світі. Такою самотньою й розгубленою у своєму горі ввижається поетові Україна з її людьми-примарами. Рятує лише непохитна віра у молоде пагіння дуба, що

виросте з могутнього кореня України («Бували війни й військові свари» (1860). Така віра ніколи не покидала поета.

Отже, засіб романтичної іронії був досить популярний у його творах протягом усього життя. Він пов'язаний з давніми традиціями української духовної культури, впливає з особливостей українського менталітету, а також вписується в атмосферу європейського Романтизму. В умовах гоніння на вільне українське слово і його прямих заборон романтична іронія використовувалась як засіб викриття нікчемності явищ, критики панівних верств і суспільних порядків.

Література

1. Шевченко Тарас. Кобзар /Тарас Шевченко. –К.:Дніпро,1976.-575 с.
2. Шлегель Ф. Эстетика. Философия. Критика /Ф.Шлегель.- В 2-х т. /Вступ. ст., пер. с нем. Ю.Н.Попова.; примеч. А.В.Михайлова и Ю.Н.Попова.- М.: Искусство, 1983. –Т.1 - 479 с.; Т.2 – 448 с.

Людмила Рижак

УКРАЇНСЬКА ІДЕЯ ЯК ПРОЕКЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ДОБУ РОМАНТИЗМУ

Загальновідомо, що доба Романтизму – це історично-культурна епоха становлення **української ідентичності**, утвердження української самосвідомості на протигагу малоросійській. Її духовним підґрунтям були ідеї історизму, нації та героїчної особистості [6, с. 5], що репрезентують сутність романтичного світогляду та його орієнтацію на пізнання героїчного минулого з метою усвідомлення смислу життя народу як його призначення.

Потужний імпульс формуванню **романтичного світогляду** та його осердя – **української ідеї** – надали трагічні події у житті України в другій половині XVIII ст. Передовсім це поневолення українського народу двома імперіями: Російською та Австрійською. Самостійна політична історія України козацької доби закінчилась. Україна втратила державність, було ліквідовано Запорізьку Січ, а згодом скасовано всі права й свободи, якими користувалося населення. У 1783 році запроваджено інститут підданства, згідно з яким Україна набула статусу Малоросійської губернії. Її духовно-культурне життя насильницьки маргінезували шляхом заборони української мови, русифікації шкіл, помосковщення інтелігенції, що неминуче руйнувало ідентичність українського етносу.

Філософське осмислення національно-культурної автентичності життя українців та їхньої ментальності у добу Романтизму репрезентують праці сучасних дослідників: Т. Воропаєвої, В. Горського, Г. Грабовича, О. Забужко, І. Захари, М. Кашуби, В. Піскуна, М. Скринника та ін. Їхній філософсько-соціологічний доробок розкриває онтологічний, соціально-культурний та символічно-ціннісний універсум буття українського народу. Актуальними були і залишаються праці філософів української діаспори: Д. Дорошенка, Є. Маланюка, І. Мірчука, Д. Чижевського, М. Шлемкевича, В. Яніва та їхній аналіз причин як соціально-політичного занепаду, так і припинення культурного поступу України у XVIII ст.

Зазначимо, що соціально-політична та етнічно-культурна руїна, якої зазнала Україна, як засвідчують численні дослідження, зумовила духовне пробудження, що виявилось в рефлексіях та інтерпретаціях стосовно історії народу, його доленості та майбуття. Щоправда, в умовах жорсткої цензури Російської імперії, будь-які науково-філософські студії стосовно зазначених проблем були заборонені. Лише література була чи не єдиною сферою, в якій намагалися відродити та зберегти національну культуру за допомогою слова. Тому цілком зрозуміло, що поширенню романтичних ідей серед народу сприяла творчість письменників і поетів, зокрема П. Куліша, М. Костомарова та Т. Шевченка. Ці українські романтики започаткували

україноцентричний світогляд на протигагу малоросійському. Їхній літературний доробок та історіософські дослідження були зосереджені на “ідеї України”, розкритті її змісту шляхом інтерпретації сьогодення та майбутнього в контексті минулої козацької історії.

Наша розвідка стосується **української ідеї** в першій половині XIX ст. як ретроспективної експлікації соціального капіталу в добу Козаччини та його перспективної проєкції на майбутнє України. Саме в цей період, коли українському народові загрожувало повне забуття свого походження й своєї історії, з’явився “Кобзар” Т. Шевченка і “Книга буття українського народу” М. Костомарова. Як зазначає М. Скринник, ці праці є національними метанаративами, які найбільш повно виражають українську ідентичність [6, с. 6].

Осердям української ідентичності є українська ідея, в якій сконцентровані буттєві смисли життя народу. Вони надають можливість самовизначитися шляхом усвідомлення того, хто ми, ким ми є та ким ми хочемо бути. Відповідь на питання: хто ми? – не може бути експліковане з повсякденного досвіду.

Переживання досвіду соціального та національного поневолення українського народу виявилось у літературно-поетичній творчості П. Куліша, Т. Шевченка та історіософських дослідженнях М. Костомарова. Саме М. Костомаров, а згодом М. Драгоманов наголошували, що Т. Шевченко “дав нам найживіші картини щоденного життя (“Наймичка”, “Садок”, “Тече вода”), дав образи чиновництва, панства, солдатчини, москалів, українців, дівчат. Немало змалював він і звичайного горя від тогочасних порядків, горя соціального, горя солдатчини (“Пустка”), наймів (“Якби мені черевики”) і показав це у найпростіший, найдоступніший спосіб” [2].

Водночас поезія здатна заново конструювати світ, знищений у свідомості народу наявною повсякденністю. Сконструювати українську ідентичність можливо лише на ґрунті історичної пам’яті про героїчне минуле українського народу. Тільки в такий спосіб можна було відродити історичну пам’ять та усвідомити, якого ми українці роду?

Добою героїки українського народу була Козаччина, яку міфологізували та вважали золотим віком української історії. Саме до цієї доби звернені погляди поетів і прозаїків першої половини XIX ст. Завдяки їхній поетичній творчості й постали метаоповіді про славетне історичне минуле українського народу, в якому воно набуло сакралізованого змісту. “В українських романтичних наративах, – зазначає М. Скринник, звернення до ... міфу про золотий вік Козаччини зумовлене історичною необхідністю структурувати внутрішній світ читача через співвіднесеність свого сакралізованого соціуму з “іншим”, що й виражає опозиція “ми–вони”, де член опозиції “ми” ототожнюється з шляхетним, войовничим народом, що має славу історію і славетних предків” [6, с. 118]. Переживання та

вчування своєї причетності до історії через метаоповіді слугувало укоріненню особистісної ідентичності в національній культурі.

Процес колективної та індивідуальної ідентифікації відбувається не лише як екзистенційний процес національно-культурного укорінення, а й як цілераціональний процес єднання-розмежування на основі *соціального капіталу*. Поняття соціального капіталу запроваджено у філософсько-соціологічний дискурс лише у 80-х роках ХХ ст. соціологом Джеймсом Коулменом і політологом Робертом Патнемом. Під соціальним капіталом Дж. Коулмен розуміє спільні суспільні цінності, на підставі яких люди взаємодіють. До соціального капіталу належать соціальні норми, моральні зобов'язання та очікування, які доцільно формуються в міжособистісних стосунках [4]. За Р. Патнемом, соціальний капітал характеризує такі особливості соціальної організації суспільства, як довіра, норми та мережі громадської активності, які сприяють координації дій. Оскільки соціальний капітал гальмує корисливість, перешкоджає шахраюванню та обдурюванню, то він корисний для суспільства загалом [5]. Американський соціолог Ф. Фукуяма визначає соціальний капітал як неофіційні норми, які сприяють взаємодії. Індивіди збільшують свої сили і здібності, дотримуючись спільних правил, які обмежують їхню свободу вибору, дають їм змогу спілкуватися з іншими та узгоджувати їхні дії [9, с. 21–22]. Щоправда, соціолог наголошує, що соціальний капітал формують не будь-які норми, а лише ті, які містять такі соціальні чесноти, як правдивість, взаємність і виконання зобов'язань [9, с. 24]. На їхній основі постає взаємна довіра, взаємна повага та взаємодопомога.

Значимо, в ХІХ ст. філософська думка не послугоувалася поняттям соціального капіталу. Міркування стосовно історичної долі українського народу здійснювалося через опозицію “єднання-розбрат”. Підґрунтям єднання народу були неписані моральні правила, спільні зразки поведінки та дій, вплетені у життєвий досвід народу як його екзистенційні самоідентифікатори. Натомість поняття соціального капіталу може слугувати як раціональною основою для осмислення єдності народу, так і підставою для відмежування від інших через опозицію “свій–чужий”. Розуміння доби Романтизму крізь призму соціального капіталу дає змогу розглянути конструювання української ідеї як ретроспективне осмислення соціальних норм і моральних цінностей доби Козаччин, які визначали духовну вісь єднання народу.

Колоніально-кріпацьке становище України пронизувало всі сфери життя народу, а головно його духовність. Інакомислення як і його артикуляція були заборонені. Царська цензура переслідувала будь-яку вільну публіцистику та філософські рефлексії. Єдине, що ще не було заборонено – це літературно-поетична творчість. Звернення літературно-поетичної творчості до історичного досвіду народу було чи не єдиною можливістю для відродження його культурно-етнічної та соціальної самобутності. Адже, незважаючи на втрату незалежності, у

суспільній свідомості жила пам'ять про недавні права і свободи України, передовсім козацькі права і вольності, що були закріплені в "Конституції" Пилипа Орлика.

З'ясуємо, які ж суспільні норми та моральні вартості об'єднували козацьку спільноту та були передумовою їхніх спільних героїчних дій. Звернемось до міркувань Ф. Фукуями: "Спільнота не формується щоразу тоді, коли людям у групі доводиться взаємодіяти одне з одним; справжні спільноти пов'язані вартостями, нормами та досвідом, які є спільними для їхніх членів. Чим глибшим і сильнішим є дотримання цих спільних вартостей, тим сильнішим є відчуття спільноти" [9, с. 22].

Головною соціальною нормою козацького життя була справедливість, яку розуміли як правду, як рівність прав. До речі, в українській мові слова "правда" і "право" – однокореневі. Про справедливість життя козацької спільноти свідчить те, що в ній ніхто не прагнув вивищувати себе чи принижувати когось. Не було в ній і зверхності, хоча спільнота була соціально ієрархізована. Проте кожна із соціальних страт виконувала природно властиву їй функцію. Власне правду як соціальну справедливість, якою жила козацька спільнота, і передають авторські метаповіді Т. Шевченка та М. Костомарова. Як зазначає М. Скринник, "Кобзар" – це поетично міфологізоване передання *національної правди*, яка як порядок життєвого світу нації виражає Богом встановлені закони співжиття українців [6, с. 189]. Слідування законам Божим означало єднання народу на основі Святої Правди, тобто спільних соціально-християнських вартостей – Істини, Добра, Краси, Любові. Вони як джерело соціального капіталу слугували демаркуванню "свого" і "чужого" життєвого світу.

Згідно з божими законами, наголошував М. Костомаров, природний порядок визначає рівність усіх людей перед Богом і свободу, що унеможлиблювали панування одних над іншими: "І панів у Слав'ян не було, а були старшини, хто старший літами і до того розумніший, того на раді слухають" [3].

Головною моральною чеснотою, що об'єднувала козацтво, була правдивість, а слідування правді було способом козацького життя. Правда об'єднувала козацьку громаду, вона поставала як спільна порада. Тож Т. Шевченко закликав: "Моліться правді на землі, /А більш нікому не моліться!"

Правдивість була тією чеснотою, на основі якої відбувалася солідаризація козацтва, їхня взаємодія та відмежування від інших – ворогів-чужинців. Солідаризація стосувалася прав і вольностей, реалізуючись у формі побратимства. "Козацтво, єсть то істее брацтво, куди кожний пристаючи, був братом других – чи був він преж того паном, чи невольником, і були козаки між собою всі рівні, і старшини вибирались на раді і повинні були слуговати всім по слову Христовому, і жадної помпи панської і титула не було між козаками"

[3]. Отже, в основі козацького побратимства була християнська віра і любов християнська.

Доба Козаччини була “золотим віком” українського народу, оскільки соціальне життя було облаштоване на основі моральних християнських цінностей. Народ вірив в одного Бога, і не було тоді ні панів, ні невільників. Як зазначає М. Костомаров, лише Україна “держалась закону Божого, і всякий чужестранець, заїхавши в Україну, дивовався, що ні в одній стороні на світі так щиро не моляться Богу” [3].

Вільне козацьке побратимство було не до вподоби ні польським панам, ані московському царю. Тож передовсім вони сплюндрували моральні християнські цінності (соціальний капітал) шляхом відступу від Божої правди. У “Книзі буття” М. Костомаров пише: “Королі, щоб удержати народ у ярмі, поробили ідолів, одвертали людей од Христа і казали кланятися ідолам і битися за них” [3]. А тому вільнолюбне українське козацтво, що віру христову боронило та невольників визволяло, само в неволю попало до поляків та москалів. Вони роздерли Україну по половині: лівий бік по Дніпру дістався московському царю на поживу, а правий бік польським панам на поталу.

Ліквідація Запорізької Січі та Гетьманщини – це спланована царським урядом руйнація соціальних порядків, за якими жив народ в Україні. Його можна розглядати за аналогією Ф. Фукуями, як “великий крах”, як руйнацію історично напрацьованого соціального капіталу в добу Козаччини. Суспільні норми та моральні вартості, що “працювали” в умовах одного історичного періоду, а саме – козащини, були зруйновані. Цей соціальний розлад і представлено в авторських метаоповідях: “Кобзарі” Т. Шевченка та “Книзі буття українського народу” М. Костомарова.

Для Т. Шевченка світ козацтва уособлює українське минуле, де шанували чесність, вірність обов’язку, довіру. Саме ці чесноти життєвого світу козащини дають підставу розглядати його як “золотий вік”. Хоча боротьба за волю була і драматичною, і трагічною. Однак Т. Шевченко стверджує: “Слава не поляже; / Не поляже, а розкаже, / Що діялось в світі, / Чия правда, чия кривда / І чиї ми діти” [10, с. 59].

На противагу минулому, буттєву спільноту в аналізованих метанаритивах ХІХ ст. репрезентує село. Як наголошують дослідники, *життєвий світ* українського народу (тобто традиційно усталений спосіб і стиль життя) був насильно заміщений *чужим* українському світові порядком життя [6, с. 123]. Це заміщення відбулося підступним шляхом: Московська держава, нехтуючи міжнародні угоди і пакти, обманним шляхом позбавила стани України їхніх законних прав і вольностей. У поетичній формі цю підступність північного сусіда Т. Шевченко передав так: “Розбійники, людодіди / **Правду** побороли, / Осміяли твою славу, / І силу, і волю” [10, с. 222].

Зауважимо, що у словнику використовуваних поетом образів-символів *правда* вживається переважно в значенні *справедливість*. Отже, було зневажено та розтопано головну соціально-моральну норму співжиття козацької спільноти справедливість. Замість правди (справедливості) насаджували кривду (несправедливість), яка пронизувала всю структуру життя українського народу. Про цю тотальність кривди Т. Шевченко в поемі “Гайдамаки” написав: “Нема правди, не виросла; Кривда повиває”. Саме тому, за Т. Шевченком, Україна стала “втраченим раєм”.

Аналізуючи авторські метаповіді Т. Шевченка та М. Костомарова, М. Скринник інтерпретує *правду* як порядок, який ґрунтується на справедливості. Власне тому, що народ (у вірші “Саул” – це чабани) “жив за своїми, ніким не нав’язаними зразками та законами й тому почувався раєм”. Коли ж народ (чабани) почав наслідувати привнесені царем приписи співжиття, то Саул згодом збагнув, що вони опинилися у “втраченому раї” [6, с. 195]. За М. Костомаровим, саме Бог задає закон (порядок), за яким має жити і окрема людина, і народ. Але народи не послухали Бога, а попридумували собі царів та ідолів і почали поклонятися їм. А відтак постала нерівність між людьми: одні – пани, а інші – невольники. Отже, “втрачений рай” є результатом не лише відступу народу від Божої правди, а й зради національних інтересів владною і духовною елітою, їхнім запроданством у формі служіння чужій державі.

А ще гірша неправда, зазначав М. Костомаров у “Книзі буття”: “Буцим установлено од Бога, щоб одні панували і багатились, а другі були у неволі і нищі”. Спростовуючи цю брехню автор наголошував на тому, що уряд і порядок повинні бути на землі: так Бог постановив. Але урядник і правитель мають підлягати закону, жити просто і працювати для суспільства. Натомість автор констатує, що панує деспот кат, що псує, калічить, нівечить добру натуру християнську [3].

Зокрема, про руйнацію соціального капіталу писав і М. Драгоманов: “Уся історія, із чужинцями й своїм начальством, тільки й робила, що рвала нитки між людьми, руйнувала в них справді громадські, товариські й навіть родинні звички” [2]. Це свідчить про серйозні тогочасні проблеми в соціальному житті України, бо “порушення правил стає ... єдиним збереженим правилом” [9, с. 21].

Зазвичай неписані моральні правила сільської спільноти обмежували поведінку та індивідуальний вибір, забезпечуючи повагу, гідність і чесність у стосунках між людьми. Традиційні соціально-моральні норми слугували своєрідним фільтром для неправди, несправедливості, нечесності. Натомість *чужий світ* зруйнував ці фільтри, відкривши дорогу всім формам соціального зла. Саме це констатує Т. Шевченко, що чужинці правдою торгують.

Звернемось до дослідження соціального капіталу американським соціологом Ф. Фукуямою. Він вважає, що замість того, щоб вимірювати соціальний капітал як позитивну величину, можливо

легше буде виміряти *відсутність* соціального капіталу з допомогою традиційних показників соціальних негараздів [9, с. 30]. До таких негараздів він зараховує: злочинність, самогубства, драми сімейного життя тощо. Зазначимо, що Ф. Фукуяма проаналізував статистику злочинності, кількість безбатченків, розлучень тощо у високорозвинених країнах у 60-90-х роках ХХ ст. Це дало йому підстави стверджувати, що зі соціальним і моральним життям коїться щось зле.

Для Ф. Фукуяма злочинність у високорозвинених країнах у 60-90-х роках ХХ ст. передовсім пов'язана з надмірним індивідуалізмом, урбанізацією та атомізацією суспільства. Соціолог наголошує на тому, що злочинність у формі пограбувань і вбивств локалізована у містах. Причому вбивства є відносно нечастими індивідуальними актами, тоді як злочини проти власності значно поширеніші. Важливо, що владні інституції захищають права громадян. Саме тому універсальною культурною характеристикою, що визначає добробут країни, а також її змагальну здатність у конкурентному світі є притаманний суспільству рівень довіри. А довіра, за Ф. Фукуямою, постає як очікування членів спільноти того, що й інші її члени будуть діяти більш-менш передбачувано, чесно, враховуючи потреби інших та згідно з деякими загальними нормами [8, с. 22]

Руйнацію соціального капіталу та її специфіку в Україні в ХІХ ст. можна простежити у метанаративах “Кобзар” та “Книга буття українського народу”, де в образній формі подано негаразди повсякденного мужицького життя. Передовсім зазначимо, що українське життя ХІХ ст. уособлює село. Ідеалізуючи село, Т. Шевченко зі сумом констатує, що над дітьми козацькими поганці панують. Поет розкриває злочинність влади від російського царя до місцевого панства, виражаючи свою недовіру можновладцям, які: “Латану свитину з каліки знімають, / З шкурою знімають, бо нічим обуть / Княжат недорослих; а он розпинають / Вдову за подушне, а сина кують, / Єдиного сина, єдину дитину, / Єдину надію! в військо отдають!” [10, с. 203].

В образній формі Т. Шевченко висвітлює злочинність не окремих людей чи групи, а саме влади, яка нищить головні цінності людини: *життя, свободу, власність*. Адже солдатчина для мужицького сина була довічна. Лише декому вдавалося повернутися до рідного краю, та й то лише, щоб померти. Це тотальне посягання не лише на мужицьку свободу, а й на життя. Бо плата за подушне – це плата за можливість наймитувати, а не жити вільно.

Згідно з дослідженням Ф. Фукуяма, довіра до інституцій влади є важливою мірою соціального капіталу. Якщо такої довіри немає, тоді це вказує на занепад соціального капіталу. Повернемося до життєвого світу України та його презентації в метанаративах як втраченого (зруйнованого чужинцями) раю. Їхній зміст підтверджує повну втрату

довіри до самодержавства як форми соціального і колоніального поневолення українського народу.

Зруйнована була не лише вертикальна, а й горизонтальна структура життя українського села. Зазвичай стосунки в сільській спільноті будувались як взаємини свій зі своїм, на відміну від опозиції “свій-чужий”. Постійна присутність чужинця в повсякденності сільського життя спотворювала ці стосунки шляхом руйнації соціального капіталу українського етносу. Для чужинця *добро, віра і любов* не сприймалися як моральні норми. Чужинці – “*підступні* (їх слова й клятви пусті), *зрадливі* (не гребують жодними засобами, аби ввести іншого (не свого) в оману)” [6, с. 171]. Натомість для українців Божі заповіді були способом облаштування співжиття. Тож, слідуючи Божим настановам, вони очікували від інших взаєморозуміння та взаємодопомоги. У поезіях Т. Шевченка “інший” – це “чужинець”, москаль, для якого нормою життя є зиск у всьому, навіть у коханні. Москалеві обіцянки нічого не варті, тому поет застерігає: “Кохайтесь, чорнобріві, / Та не з москалями, / Бо москалі – чужі люде / Роблять лихо з вами. / Москаль любить жартуючи, / Жартуючи кине; / Піде в свою Московщину, / А дівчина гине...” [10, с. 59].

Від покинутої, збездіченої дівчини та її дитини відвертаються не лише батьки, а й сільська спільнота. Замість співчуття та взаємодопомоги, її виганяють на чужину, прирікаючи на власне самогубство і дитини. З болем у душі Т. Шевченко пише: “То покритка попідтинню / З байстрам шкандибає, / Батько й мати одцурались, / Й чужі не приймають! / Старці навіть цураються!! [10, с. 203].

Як у минулому, так і сьогодні, “сім’ї становлять найголовнішу об’єднану соціальну одиницю, в якій матері й батьки повинні працювати разом, щоб народжувати, соціалізувати й виховувати дітей” [9, с. 44]. Щоправда, у західноєвропейських країнах у другій половині ХХ ст. спостерігаємо народження щоразу більшої кількості дітей поза шлюбом. Це пов’язано з емансипацією жінок, їхньою освіченістю та фінансовою незалежністю. Водночас у більшості країн Західної Європи спостерігаємо високий рівень позашлюбного співжиття. Звичайно, співжиття є менш стійким від шлюбу. Тому занепад сім’ї та знецінення інституту шлюбу негативно позначається на довірі в сім’ї та впливає на соціальний капітал, оскільки саме сім’я є одночасно і джерелом, і передавачем соціального капіталу. Високорозвинені суспільства лояльно ставляться до трансформації сімейно-шлюбних стосунків. Однак позашлюбні діти є не лише повноправними громадянами, а й соціально захищені.

Зовсім іншу ситуацію з позашлюбними дітьми описує Т. Шевченко. Такі діти народжені через обман, кривду, насильство над дівчатами та жінками. Та найогидніше те, що вони незаконнонароджені, як ніби життя має право хтось санкціонувати, крім Творця. Таких дітей навіть Церква не визнавала, відмовляючись їх охрестити. Позашлюбні діти (байстрюки) залишалися і поза

спільнотою. Про їхню долю поет писав: “Що зосталось байстрюкові? / Хто з ним заговорить? / Ні родини, ні хатини, / Шляхи, піски, горе...” [10, с. 42].

Руйнування соціального капіталу зумовлює нечутливість сільської спільноти до чужого горя. Жінка, яка овдовіла, як і чоловік, можуть розраховувати лише на себе. Ні поради, ні розради навіть від сусідів вони не діждуться. Ось як про гірку долю вдови пише Т. Шевченко: “Пішла вона до сусідів / Поради просити... / Присудили сусідоньки / У наймах служити” [10, с. 193].

Зазначимо, що поет не лише бачив горе самотності, але й сам змушений був, як наголошує М. Драгоманов, жити без приязного товариства та громадської поради, якої просить розум. Але спільнота вже зруйновна, тож уже ніяк і ніде не візьмеш того, чого вже нема. Відтак Т. Шевченко змушений був терпіти муку безнастанної душевної самоти й непорядності, що значно гірше, ніж кара од начальства або й такі його видумки, щоб не смів писати ні малювати [2].

Втрату соціального капіталу характеризує й мова, яка виражає несвободу, соціальну нерівність, зверхність та неповагу. За часів козаччини була братерська воля без холопа і без пана, що виражало звертання – пане-брате або друже-брате. Т. Шевченко наголошує, що побратимство, яке було колись, вже не вернеться. Натомість постала кріпацька неволя, а з нею й недоля. Відтепер мужик хоч може й не кріпак, але сіромаха, наймит. Принизливе становище згвалтованої жінки передають слова: покритка, а її дитини – байстря.

Метаоповіді “Кобзар” і “Книга буття українського народу” не лише передають буттєві негаразди українського народу, а й проєктують соціальний капітал на майбутню долю України. Незважаючи на те, що Бог покарав її, але ця кара не довічна. Призначення України відновити власний порядок життєвого світу. Тож Т. Шевченко закликав повернутися до часів козаччини, козацьких звичаїв, свободи і рівності, задля відновлення передовсім **Правди**, шляхом звільнення від чужинців: “Розкуйтеся, братайтеся / В своїй хаті своя правда, / І сила, і воля” [10, с. 226].

Справді, соціальний капітал України знищено чужинцями, але, як наголошує Ф. Фукуяма, зруйнований соціальний порядок виявляє тенденцію до повторного відновлення. Це відбувається “із простої причини: люди за природою своєю є істотами соціальними, і найголовніші прагнення ... ведуть їх до створення моральних норм, які об’єднують їх у спільноти” [9, с. 13]. До того ж, продовжує автор, люди за природою також раціональні, і їхня раціональність дає їм змогу створювати різні способи спонтанної дії.

Передовсім відновлення соціального капіталу відбувається в сім’ї, що створена на основі любові, правди і добра, де панують і відтворюються моральні чесноти взаємоповаги та взаємодопомоги. Тож Т. Шевченко наголошує: “У нашім раї на землі / Нічого кращого немає, / Як тая мати молодая / З своїм дитяточком малим” [10, с. 459].

Необхідно зауважити, що проектуючи соціальні норми і моральні вартості оновленої сім'ї, Т. Шевченко не бачить реальних шляхів відродження соціального капіталу. Зокрема, він постійно звертається до сновидінь, щоб дистанціюватися від наявної дійсності. "Мені приснилось", – пише поет, – або "і сниться мені" тощо. Він розуміє, якщо навіть в осібних сім'ях панує правда, то за їхніми межами – здирництво, зневага, гвалтування, те всеохопне зло, якого не уникнути. Власне, це спонукало Т. Шевченка згодом визнати, що "нічого не буде", поки не стануть "громадою обух сталить". Однак *громадівське життя теж було зруйноване* (курсив – Л.Р.), та й інтелектуалів, які готові були б відроджувати українство, теж були одиниці. Про цю ситуацію М. Драгоманов писав: "Який би не був гарячий чоловік Шевченко, він усе-таки був майже один такий, бо навіть і людей особисто гарячих до громадської праці багато не може бути там, де нема ще доволі людей із вивченими думками про ту працю і де руїна всіх старих громадських спілок між людьми й державна неволя послабили в людях *дух товариства й вільного вчинку* (курсив – Л.Р.). Один же, та й два-три, не тільки не вояки в полі, а навіть не можуть бути й ініціаторами до того, щоб збирати людей до дійсного бою проти всього того, що бачать навкруги себе" [2].

Упевненість у тому, що призначенням України є відновити рівність і справедливість, засвідчує *дух народу*, який, незважаючи на неволю, не хотів знати "ні царя, ні пана, а хоч і був цар, та чужий, і хоч були пани, та чужі, і хоч з української крові були та вирідки, одначе не псовали своїми губами мерзеними української мови і самі себе не називали українцями" [3, с.]. Народний дух зберігає пам'ять про "золотий вік" народу, соціальні норми і моральні вартості, за якими жили справедливо. А це означає, що вони не втрачені назавжди, а з необхідністю настане час їхнього відновлення задля відновлення *свого порядку життя*.

На думку романтиків, відроджена Україна допоможе всім слов'янським народам, які теж перебувають у неволі, відновити справедливість, "щоб кожен народ скомпонував свою Річ Посполиту і управлявся несмісимо з другими, так, щоб кожен народ мав свій язик, свою літературу і свою справу общественну" [3]. М. Драгоманов писав, що київська громада жила високим духом християнського єднання. "Обняла вона своєю думкою весь мир слов'янський і глибоко зрозуміла, що дух українського люду більш, ніж який інший, здоліє той мир у одне живе тіло стулити. Віра Христова й історія слов'ян була їм світом і теплом до великого подвигу. Святе письмо всі вони добре знали і з великою шаною почитували" [2].

М. Костомаров і Т. Шевченко, як і романтики, були слов'янофілами, тобто прихильниками братерства та єднання слов'янських народів. Вони мислили це братерство як рівного з рівним, як незалежного, повноцінного українського народу зі всіма слов'янськими народами.

Відновленню соціального капіталу (природного порядку життя) мало слугувати створене Кирило-Мефодіївське братство. Загальновідомо, що “Книга буття українського народу” – програмний документ Кирило-Мефодіївського братства. Згідно з цим документом, відродження слов’янського братерства має відбутися на засадах християнської моралі.

На думку М. Костомарова, відновлення слов’янської єдності можливе шляхом “наслідування Христу”, йдучи дорогою просвіти, поєднуючи християнську любов із християнською наукою. З відновленням соціального капіталу пов’язане й відродження України, її воскресіння, на засадах Христової віри. М. Костомаров стверджує, що саме Християнська релігія “дала світові новий моральний дух”. Спаситель дарував людству нові норми співжиття: любов, рівність і свободу. Саме вони вказують усім народам шлях до миру, братерства та здійснення великої ідеї людської єдності. Тому всі повинні прагнути до “здійснення Божої правди” [3].

Т. Шевченко вбачав у слов’янській федерації одну із форм державного устрою, яка могла б сприяти утвердженню української вольності: “Щоб усі слова не стали / Добрими братами, / І синами **сонця правди**” [10, с. 221–222].

Ставлячи благородну мету, братчики орієнтувалися на мирні засоби реалізації своєї програми: просвіта і братерська любов. Характеризуючи християнське вільнолюбство братчиків як їхнє покликання, М. Драгоманов писав: “І стали вони на такій думці, що не на дипломатію треба слов’янам уповати; що до сього діла треба нових людей і сили нової, а тією силою повинна бути чистота серця, праведна освіта, свобода простого люду і християнська саможертва” [2].

Сьогодні як ніколи актуальні слова М. Драгоманова, але в контексті європейського вибору України, який, безсумнівно, є природним і безальтернативним. Цей вибір вимагає зусиль кожного. На цьому акцентує “Українська хартія вільної людини”, в якій українські інтелектуали закликають кожного “не чекати “золотого віку”, не падати духом під тягарем неправди, не ховатися від світу і свого життя, а постійно робити особисті зусилля, які, віримо, принесуть добро Україні і утвердять нашу Державу як вільну країну вільних людей” [7].

Новітню добу України та відновлення соціального капіталу започаткував Майдан, вимагаючи справедливості, свободи та гідності як норм співжиття на протигагу несправедливості, зубожінню та невпевненості в майбутньому. Український народ отримав можливість вільно і без страху повернутися до духовних джерел. Але якщо двісті років тому слов’янська федерація, яку пропагували романтики, мала слугувати подоланню розбрату, то сьогодні інтелектуали попереджають: “Химерним ідеям нібито слов’янського братерства, фальшивої єдності, баченої вже не раз і не одне століття, та іншим

виявам неоімперської ідеології ми протиставляємо принципи взаємної рівності, поваги і партнерської підтримки” [7].

Література

- 1.Грабович Г. До питання про критичне самоусвідомлення в українській думці XIX століття: Шевченко, Куліш, Драгоманов // Сучасність, 1996. – № 12. – С. 90–94.
- 2.Драгоманов М. Шевченко, українофіли і соціалізм // <www.dragomanov.info>.
- 3.Костомаров М. Закон Божий (Книга буття українського народу). – К.: Либідь, 1991. – 40 с.
- 4.Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий // Общественные науки и современность, 2001. – № 3. – С. 122–139 // <<http://ecsocman.edu.ru/ons>>.
- 5.Патнем Р. Процветающая комьюнити, социальный капитал и общественная жизнь // Мировая экономика и международные отношения, 1995. №4. С. 77–86.
- 6.Скринник М. Наративні практики української ідентичності: доба Романтизму. – Львів: Каменярь, 2007. – 367 с.
- 7.Українська хартія вільної людини // <<http://1-12.org.ua/2012/12/08/1421>>.
- 8.Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. – М.: ООО “Изд-во АСТ”: ЗАО НППП “Ермак”, 2004. – 730 с.
- 9.Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку. – Львів: Кальварія, 2005. – 380 с.
- 10.Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1981. – 613 с.

Уляна Хамар

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І АНТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Постать Тараса Григоровича Шевченка надзвичайно значуща для української культури. Його творча спадщина не втрачає своєї актуальності, дієвості з плином часу. Зважаючи на це, важливо детально проаналізувати всі аспекти його світогляду та творчості. У цьому контексті виникає потреба детально дослідити проблему ролі філософії у творчості українського пророка. Для всестороннього розкриття цієї теми треба дослідити вплив на Т. Г. Шевченка філософії різних етапів її розвитку. Відповідно до цих міркувань, предметом цього дослідження стало з'ясування ролі та місця античної філософії у творчості Тараса Шевченка.

Антична культура посіла вагомe місце в творчості Т. Г. Шевченка і цю проблему достатньо глибоко проаналізували дослідники його життя і творчості [1, 3, 4, 7, 8, 16]. Вона проявилася в творчості Шевченка у різних формах. Зокрема, Юрій Микитенко [7] виокремив такі головні рівні античного топосу (масиву спадку греко-римської культури) в творчості Т. Шевченка, в контексті ступеню його (цього топосу) застосування:

1. Згадки історичних осіб, міфологічних образів і персонажів, у тому числі їх зображення у творах малярства.

2. Рівень мотивів, трансформованих сюжетів, ремінісценсій, алюзій, паралелей. Наприклад, мотив марноти і минушості лютецької суєти, порівняння своєї долі з долею Овідія. Поширеними є мотиви метаморфоз у поезіях (“Вітре буйний”, “Тополя”, “Сова”, “Мені здається я не знаю”), де збожеволіла матір перетворюється на сову, дівчина на тополину чи калину та ін. Мотив переселення душ у вірші “Мені здається я не знаю”: “Мені здається я не знаю, / А люде справді не вмирають / А перелізе ще живе / В свиню, абощо, та й живе...”.

3. Найглибший рівень – рівень архетипів, у сенсі образів, які є елементами загального досвіду. Це проявилось в опредметнених, антропологізованих Музі, Долі, Славі. Категорії-символи Слово, Доля, Муза, Слава, Мати, Могила, Рай, Небо набувають статусу надматеріального, позачасового і позапросторового абсолюту.

Дослідниками досить детально проаналізовано також джерела опанування Тарасом Шевченком античної культури, Це, зокрема: 1) самоосвіта (Тарас Шевченко дуже любив читати і реалізовував цю свою потребу упродовж усього життя); 2) навчання малярству (спочатку у В. Ширяєва, а потім в Академії мистецтв) та діяльність Тараса Шевченка як художника відбувалися в середовищі, насиченому класицизмом, тож багато знань про античність можна було почерпнути зі спілкування в цьому середовищі.

Поза цим загальним контекстом (Т. Г. Шевченко і антична культура) спеціальних досліджень щодо аналізу ролі ідей античної

філософії у творчості Тараса Шевченка немає, що й стало підставою для виконання такого дослідження.

Аналізуючи проблему “філософія античності й Т. Г. Шевченко” треба взяти до уваги такі загальновідомі факти:

1. Т. Г. Шевченко не був професійним філософом, тобто, ані не мав систематично опанованих знань з філософії, ані не писав жодної філософської праці.

2. У його мистецькій спадщині відсутні будь-які філософські сентенції, окрім одного фрагмента з міркуваннями стосовно однієї з дисциплін, яку відносять до філософських, а саме, з естетики (йдеться про коментар до праці К. Лібельта).

Зважаючи на це, аналізовану проблему треба досліджувати не в контексті “Т. Г. Шевченко як філософ-теоретик” чи “філософська спадщина Т. Г. Шевченка” – згадану проблему обґрунтованіше буде аналізувати в контексті “елементи античної філософії у творчій спадщині та в світогляді Т. Г. Шевченка”. Для прикладу, згідно з В. С. Горським [2, С. 10], про філософію Т. Г. Шевченка доцільно говорити в контексті його світорозуміння, в основі якого було прийняття ним на себе трагедії буття українського народу та формування ідеалу вільного від утисків його (українського народу) буття.

Для аналізу досліджуваної проблеми доцільно розглянути насамперед особливості світогляду Т. Г. Шевченка, джерела формування його світогляду, опанування Тарасом Шевченком знань з філософії. Це мало б бути підставою для співставлення компонентів світогляду з античною філософською думкою.

Окреслення філософських засад світогляду Т. Г. Шевченка є, у зв'язку з різними обставинами, складною задачею. Зокрема, багато дослідників відзначають великий різнобій світоглядних інтерпретацій (включно з несумісними) тих чи інших творів Т. Г. Шевченка. Це дало підстави для формування порівняння, що цитатами з його творів, як і цитатами з Біблії, можна обґрунтувати будь-які в тому числі суперечливі погляди [11]. Справді, є дослідники, які обґрунтовують, що Тарас Шевченко був ідеалістом [5]; інші дослідники, на противагу цьому, надають аргументи щодо матеріалістичної орієнтації його світогляду [10].

Різнобій є також щодо ставлення Тараса Шевченка до релігії. Зокрема, дослідники знаходять в його творчості фрагменти, які можна витлумачити і на користь атеїзму, і на користь пантеїзму [17], можливість “напівязичницького ставлення до Бога, властивого і селянину шевченкових часів – адже бувало, що інколи ікону били і навіть ламали, якщо на молитви вона не реагувала” [13, С. 30], можливість певної “двоїстості Шевченка-романтика і Шевченка-народного кобзаря” [Там само]. Колодний А. М. відзначив [6], що ставлення Т. Г. Шевченка не було сталим, тобто, воно еволюціювало в напрямку до релігійності після заслання. Крім того, дослідник обґрунтовує, що під атеїзмом Т. Г. Шевченка переважно

розуміють антиклерикалізм і вільнодумчий скептицизм, а ставлення Т. Г. Шевченка до бога коректніше тлумачити як антитеїзм, тобто бог “для нього – це щось реально існуюче, але таке, що не виконує, однак, свого призначення щодо людини” [Там само, С. 61].

Під час аналізу праць дослідників філософських поглядів Т. Г. Шевченка треба брати до уваги, що в боротьбі мотивів забезпечення об’єктивності дослідження і прагненням витлумачити генія як прибічника тих поглядів, які поділяє дослідник, у того чи іншого дослідника сильнішим може виявитися або перший, або другий мотив. Отже, прибічник матеріалізму може мати прагнення витлумачити світогляд Т. Г. Шевченка як матеріалістичний, тоді як прибічник ідеалізму – як ідеалістичний. Водночас, деякий вплив на об’єктивність дослідження мають також суспільні умови, в яких воно було виконане, зокрема, в тоталітарній державі дослідник може з тих чи інших мотивів піти на компроміс з відданістю ідеалам науки і відступити від об’єктивності. Скажімо, згідно з В. С. Горським, для історико-філософських досліджень радянського періоду характерними були [2, С.5–6]:

1. Схематизм, в сенсі підпорядкування історико-філософського аналізу одній визначальній проблемі – “історія філософії уявлялась як боротьба, що велась під час розробки проблем філософської науки між представниками прогресивного й реакційного табору”. Метою такого дослідження було “підтягування” досліджуваного філософа до певного місця у цій схемі, що нівелювало оригінальний внесок цього філософа у філософську думку. Відповідно до цього, суть дослідження полягала у підборі цитат, які підтверджували обґрунтовану позицію досліджуваного філософа щодо відношення матеріального й ідеального, прийнятті чи відкиданні діалектики та ін.

2. У процесі історико-філософського дослідження ігнорували специфіку художньої творчості – неоднозначність поетичних образів давала змогу інтерпретувати їх довільним чином (у дуже широкому діапазоні можливих інтерпретацій), приписуючи в такий спосіб Т. Г. Шевченку ту чи іншу філософську позицію.

3. У разі виявлення можливих суперечностей використовували “метод купюр” – ті чи інші твори просто замовчували, так ніби протилежних ідей, чи образів, які можна проінтерпретувати інакше, аніж в прийнятій теоретичній схемі, у творчій спадщині аналізованого творця не було.

Деякі аспекти світогляду Т. Г. Шевченка не викликають особливих розбіжностей. Скажімо, багато дослідників сходяться в думці стосовно спрямованості творчості Т. Г. Шевченка супроти національного та соціального гніту, на утвердження життя.

Подібно до цього, характеризуючи світогляд Т. Г. Шевченка багато дослідників, зокрема В. Т. Шпак [17], М. В. Попович [13], Сумцов [15] і П. Я. Мірошніченко [9] відзначають, що основою філософських поглядів Т. Г. Шевченка (чи принаймні важливою їх

складовою) є ідеї гуманізму. Шпак В. Т. вважає, що головна філософська проблематика в поетичній, прозовій та образотворчій спадщині Т. Г. Шевченка зводиться до проблем етики, зокрема до категорій “добро, зло, любов, правда, кривда, кара, прощення, щастя, справедливість, милосердя та ін.” [17, С. 13].

Розмірковуючи про філософські погляди Т. Г. Шевченка, Андрій Річицький [14] узяв за основу відмінності між світоглядом мужицьким, тобто народним, і світоглядом панським, тобто світоглядом еліти. Він обґрунтовує, що світогляд Т. Г. Шевченка, як вихідця з кріпаків, зберіг свою орієнтацію на найвищу цінність – захист інтересів знедолених (кріпаків – в соціальній взаємодії, українців – в етнічній взаємодії). Зважаючи на це, А. Річицький кваліфікує світогляд Т. Шевченка як мужицький, в сенсі – такий світогляд, який мали вихідці з народу.

З’ясуємо, якими могли бути джерела ознайомлення Т. Г. Шевченка з ідеями античних філософів.

Мабуть найґрунтовнішим виданням, з якого Тарас Шевченко міг здобути знання про античну філософію, була Історія стародавньої Греції Джона Гілліса, у назві якої зазначено, що в ній міститься інформація також про грецьких філософів (Історія Стародавньої Греції, поселень і завоювань її, від первісного стану цієї країни до розділу Македонської держави, яка містить в собі історію словесних наук, філософії, красних мистецтв) [18–20]. Ми не маємо інформації про те, чи повністю Т. Г. Шевченко прочитав це видання. Водночас, у разі якщо так, то він міг опанувати такі знання з давньогрецької філософії:

1. Достатньо детальний виклад філософії Піфагора та піфагорійців; стислий виклад уявлень Фалеса, в якому лише згадано імена його послідовників Анаксімена й Анаксимандра; декілька слів про філософські погляди Анаксагора; матеріалістів (Левкіппа, Демокріта, Епікура й Лукреція) лише згадано, причому матеріалізм Демокріта названо “безплідним”; детальніше відтворено погляди софістів та Сократа [18].

2. У третьому томі міститься досить детальний виклад філософських поглядів Сократа та філософії Платона [19].

3. У четвертому томі також досить детально викладено філософію Арістотеля й перипатетиків, філософські погляди стоїків, епікурейців та філософію Піррона [20].

Ще одним джерелом знань про античних філософів, зокрема про одного з семи мудреців, а саме, Анахарсіса, був роман французького археолога й письменника Жана-Жака Бартелемі «Мандрівка молодого Анахарсіса по Греції» (це Т. Г. Шевченко відзначив у повісті “Художник”). Безперечно, знання про античних філософів Шевченко міг черпати також з інших книг, про що було згадано вище.

Одним з джерел знань про ідеї античних філософів могли бути також праці Григорія Сковороди. Як зауважив П. Попов [12],

незважаючи на те, що філософські праці Г. Сковороди вперше були опубліковані в рік смерті Тараса Шевченка, а в дитинстві він переписував лише популярні тоді пісні видатного свого попередника, є докази того, що Шевченко був певною мірою ознайомлений з педагогічними, філософськими ідеями та біографією Г. Сковороди. Як припускає П. Попов, ці знання Тарас Шевченко міг почерпнути з усних та друкованих спогадів, з рукописних списків творів Г. Сковороди.

Ще одним джерелом ознайомлення Т. Шевченка з античною філософією могли бути дискусії в середовищі інтелігентів, в якому він перебував у добу класицизму. Як приклад, можна навести спогади Тараса Шевченка в Щоденнику про те, як відвідавши 21-го квітня 1858 року свого приятеля Білозерського, він застав у нього професора Петербурзького університету Костянтина Дмитровича Кавеліна – їхня розмова про минуле й майбутню долю слов'ян, на теми психології і філософії тривали до третьої години ранку.

З-посеред античних філософів Тараса Шевченка мабуть найбільше вразив Сократ. Його Т. Г. Шевченко не тільки неодноразово згадує в своїх поетичних і прозових творах, але, в тому числі зобразив на малюнку “Смерть Сократа” (у в'язниці засуджений на смерть Сократ тримаючи в руці келих з отрутою звертається до своїх учнів). У повісті “Художник” Т. Г. Шевченко порівняв сільського писаря в колі безграмотних односельчан з Сократом в Афінах; в іншому місці він зауважив, що здібним особам часто трапляється така дружина, що вони не можуть проявити себе ані в мистецтві, ані в науці, напротиагу Сократу, який міг полагодити стосунки з дружиною жартом; герой повісті “Капітанша” порівнює мудрого свого приятеля зі справжнім мудрецем, тобто Сократом; у вірші *Н. Н.* (О думи мої! О славо злая!) Тарас Шевченко, характеризуючи персоніфіковану Славу як байдужу до того позитивного чи негативного героя, вона прославляє, в ряду позитивних героїв називає Сократа:

Ти привітала
Нерона лютого, Сарданапала,
Ірода, Каїна, Христа, Сократа,
О непотребная! Кесаря-ката
І грека доброго ти полюбила
Однаковісінько!.. Бо заплатили.

Вразив Тараса Шевченка також кінік Діоген. Його Т. Г. Шевченко також зобразив на малюнку (сепією), ефектно висвітливши на темному фоні. У повісті “Близнюки” Тарас Шевченко назвав Григорія Сковороду “Діогеном наших днів”.

Ім'я ще одного давньогрецького філософа вжив Тарас Шевченко характеризуючи лекції з естетики Василя Івановича Григоровича, які він слухав в Академії мистецтв, а також праці з естетики Галича. Ці виклади з естетики Шевченко назвав суто платонівськими, в сенсі “чим-більше розмірковувати і чим-менше критикувати”.

Один з фрагментів у повісті “Художник” можна сприйняти як свідчення певної фрагментарності філософської освіти Тараса Шевченка – у переліку картин, на яких він змалював скульптури в Літньому саду, названо зображення Геракліта і Фракліта (іменем Фракліт названо рисунок статуї Демокріта). Тут можна лише припускати – можливо Тарас Шевченко проминув ті кілька згадувань про Демокріта в Історії Стародавньої Греції Джона Гілліса, яку Шевченко читав, користуючись бібліотекою Карла Брюлова.

На підставі цього стисло дослідження аналізованої теми можна виснувати не тільки те, що Тарас Шевченко володів знаннями про античних філософів, але й те, що він перебував під сильним враженням від деяких з них.

Література

- 1.Вакулик І. Античні традиції у творчості Т. Шевченка [Електронний ресурс] / І. Вакулик // Шевченкознавчі студії . – 2011. – Вип. 13. – С. 9–14. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Shs_2011_13_4.pdf
- 2.Горський В. С. Спадщина Т. Г. Шевченка як предмет історико-філософського дослідження /Вілен Сергійович Горський / Творчість Т. Г. Шевченка у філософській культурі України: Зб. наук. праць. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 4–11.
- 3.Добровський О. Антична тематика в поетичній творчості Шевченка / Тарас Шевченко. Збірник доповідей Світового конгресу української вільної науки для вшанування сторіччя смерти патрона НТШ. – Записки НТШ: Т. 176. – Нью-Йорк, Париж, Торонто: Б. н. в, 1962. – С. 68–76.
- 4.Захара І. С. Т. Г. Шевченко й антична духовна культура на Україні / Ігор Степанович Захара / Творчість Т. Г. Шевченка у філософській культурі України: Зб. наук. праць. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 110–117.
- 5.Княжинський А. Філософія Шевченка. Шевченко – творець українського ідеалізму / Тарас Шевченко. Збірник доповідей Світового конгресу української вільної науки для вшанування сторіччя смерти патрона НТШ. – Записки НТШ: Т. 176. – Нью-Йорк, Париж, Торонто: Б. н. в, 1962. – С. 27–39.
- 6.Колодний А. М. Релігія у світобаченні Т. Г. Шевченка / Творчість Т. Г. Шевченка у філософській культурі України: Зб. наук. праць. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 54–63.
- 7.Микитенко Ю. Античність у творчості Тараса Шевченка / Юрій Микитенко // Вісник НТШ : інформаційне видання / Світова Рада Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Львів, 2011. – № 46. – С. 16–21.
- 8.Микитенко Ю. О. Антична спадщина і становлення нової української літератури К.: Наукова думка, 1991. – 154 с.
- 9.Мірошниченко П. Я. Еволюція гуманізму Т. Г. Шевченка / Творчість Т. Г. Шевченка у філософській культурі України: Зб. наук. праць. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 37–46.
- 10.Назаренко І. Д. Суспільно-політичні, філософські, естетичні та атеїстичні погляди Т. Г. Шевченка / Іван Дмитрович Назаренко // Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1964. – 398 с.
- 11.Огородник І. В., Огородник В. В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій: Навч. посіб. – К.: Вища шк.; Т-во "Знання", 1999. – 543 с.
- 12.Попов П. Шевченко і Скворода / Наукові записки Київського державного університету ім. Тараса Шевченка: Зб. філологічного факультету. – № 1. – К.: Б.н.в., 1939. – С. 207–225.

-
13. Попович М. В. Шевченко – гуманіст / Мирослав Володимирович Попович / Творчість Т. Г. Шевченка у філософській культурі України: Зб. наук. праць. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 22–37.
 14. Річицький А. Тарас Шевченко в світлі епохи (публіцистична розвідка). – Харків, Берлін, Нью-Йорк: Видавниче тов. “КОСМОС”, 1923. – 196 с.
 15. Сумцов М. Гуманізм Шевченка. / Микола Сумцов / Збірник пам’яті Тараса Шевченка (1814–1914). – К.: Б. н. в., 1915. – С. 24–30.
 16. Шах-Майстренко М. І. Шевченко і антична культура / Мирослава Іллівна Шах-Майстренко / К.: Вид-во “Фахівець”, 1999. – 288 с.
 17. Шпак В. Т. Деякі питання дослідження філософського аспекту творчості Т. Г. Шевченка / Творчість Т. Г. Шевченка у філософській культурі України: Зб. наук. праць. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 11–22.
 18. Gillies, J. The history of ancient Greece, its colonies and conquests, from the earliest accounts till the division of the Macedonian empire in the East: Including the history of literature, philosophy, and the fine arts. – Vol. 2. – London: Printed for A. Strahan; and T. Cadell, in the Strand, 1787. – 413 p.
 19. Gillies, J. The history of ancient Greece, its colonies and conquests, from the earliest accounts till the division of the Macedonian empire in the East: Including the history of literature, philosophy, and the fine arts. – Vol. 3. – London: Printed for A. Strahan; and T. Cadell, in the Strand, 1787. – 522 p.
 20. Gillies, J. The history of ancient Greece, its colonies and conquests, from the earliest accounts till the division of the Macedonian empire in the East: Including the history of literature, philosophy, and the fine arts. – Vol. 4. – London: Printed for A. Strahan; and T. Cadell, in the Strand, 1787. – 496 p.

Ольга Голубович

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СВОБОДИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Творча спадщина Т. Г. Шевченка є духовним та культурним надбанням українського народу. Важливим та актуальним є звернення у різні періоди життя кожного з нас до думок та міркувань українського поета. Геній Т. Г. Шевченка виражає себе у поетичній мові, як формі, що найточніше здатна передати його внутрішні переживання, поривання, почуття тощо. Його розмова із нами у творах є джерелом роздумів про історичне минуле й реалії життя українського народу, очевидцем яких був поет.

Теми, над якими розмірковує мислитель, зберігають свою актуальність до сьогодні. Читаючи його поезію, ми знайомимось із різними аспектами тогочасного життя українця та його відносин зі світом. Творча спадщина Шевченка, його поезія не є монологічним зверненням одного генія. Це справжній діалог між двома світами, сучасним і минулим, в історичному контексті. Попри поетичний геній, Т. Г. Шевченко бачив світ у кольорі. Його мистецький талант не менше зображував людей різних народів, так як він їх бачив і відчував. Найповніше міркування поета про свободу постають у поезії на історичну тематику, про долю народу та власне життя.

Свобода мислилась Т. Г. Шевченком у нероздільній єдності його особистого досвіду із життя та його бачення реалій тогочасної України. Цінність особистої свободи розглядалась поетом як важливий аспект свободи людини взагалі. Антропологічний характер міркувань Тараса Шевченка також бачимо і в його постійних зверненнях до історичного минулого українського народу, сучасного й майбутнього.

Творча спадщина Т. Г. Шевченка є спадщиною глибокої духовності, поетичної майстерності і великого таланту в українській літературі. Досліджуючи творчість Тараса Шевченка, ми звертаємо увагу на одну з тем, над якими він розмірковував, — це осмислення свободи, незалежності українського народу. У багатьох своїх творах поет пише на історичну тематику, звертаючись до подій та корифеїв минулого. Наприклад, до козацької доби. Однак свою особисту "волю" Шевченко не відокремлює від народної.

Осмислення свободи в особистісному вимірі перетинається з міркуваннями про долю України. Певний дидактичний характер носить його поезія, що стосується побуту українців, ходу історичних подій минулого тощо. Міркування над "волею" пролягає через повчання поколінь тогочасних і майбутніх. Адже поет звертався і до тих, і до інших, прагнучи донести до сучасників уроки минулого.

Власну свободу Т. Г. Шевченко бачить поряд із свободою України. Його міркування є візією й ототожненням козацького буття вільної людини, як нескореного українця. Прикладом можуть бути

рядки із поетичного вірша "Думи мої, думи", де поет згадує козацькі часи, що минули поряд із роздумами про "дітей", які є метафорою його поезії:

"Нехай душі козацькі
В Україні витають -
Там широко, там весело
Од краю до краю...
Як та воля, що минулась,
Дніпр широкий - море,
Степ і степ, ревуть пороги." [5, С.103].

У вірші "До Основ'яненка" Т. Г. Шевченко описує свободу козацького періоду, що минув:

"Така їх доля:
Не вернуться сподівані,
Не вернеться воля,
Не вернуться запорожці,
Не встануть гетьмани. (...)." [4, С.121-122].

Доба Козацтва репрезентує самовизначення, незламність духу людини, братерство, незалежність та єдність українського народу. Нижче поет звертається до пісні, як форми вираження почуттів, думок, культури etc, яка є носієм різних подій, зберігаючи і передаючи їх від покоління до покоління. У цьому вірші, також згадується "чужина", як символ неможливості бути присутнім там, де твоє серце. Тому, пісня є універсальною смислотворчою формою розради, різних розмірковувань та згадки про минуле:

"Наша думка, наша пісня
Не вмере, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!" [4, С. 122].

"Утни, батьку, орле сизий!

Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу (...)
Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині,
Поки ляже в чужу землю,
В чужій домовині." [4, С.123-124].

У вірші "Іван Підкова" Т. Г. Шевченко говорить про славу козацької боротьби:

"Було колись - в Україні
Ревіли гармати;
Було колись - запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю;
Минулося - осталися

Могили на полі." [8, С. 125].

Отже, свобода у контексті історичних реалій українського народу розглядається Шевченком на прикладі козацької доби, що минула. Він також апелює до тих подій, очевидцем яких він був — до реалій свого часу. Зауважуючи недоліки людини, поет звертається до людського, антропологічного, в чому проявляється етичний, моральний, релігійний та ін. контексти.

Свобода козаччини – це свобода вільного світу України, становлення якого відбувалося поступово, але водночас й часу, що минув. Те, що Т. Г. Шевченко апелює до нього і часто згадує означає, що він бачив у цей період буття українства, волю, чесноти, братерство, вірність, любов, взаємність, довіру одне до одного, те, що наповнювало його серце надією і є квінтесенцією свободи у часи існування козацтва.

Погляд поета на свободу народу відображається у його міркуваннях про відносини між різними людьми і поняттям "долі". Мова йде не лише про призначення людини, але також і про боротьбу народу за свою незалежність, яка є тим орієнтиром, який трансцендує через покоління, - від одного до іншого. Шевченко мав надію на те, що український народ, через звернення до минулого й збереження його в пам'яті, відновить свій шлях до свободи в майбутньому. Характерним для таких міркувань є погляд поета на його сучасність у присвяті "Гоголю", який тогочасні події українського народу виражав через мову гротеску, що межує із комічним, сатиричним:

"За думою дума роєм вилітає;
Одна давить серце, друга роздирає,
А третя тихо, тихесенько плаче
У самому серці, може, й Бог не бачить. (...).
Нехай, брате. А ми будем
Сміяться та плакати." [3, С. 333].

Поетична мова, якою користується Т. Г. Шевченко є не просто метафоричною мовою. Вона є релевантною подіям, які оточували й глибоко торкалися міркувань поета та багатьох сторін життя України та українського народу. Кожен поетичний рядок звертається до різних етичних, моральних, історичних, суспільних та ін. вагомих подій в долі українців та представників інших народів.

У "Псалмах Давидових" переплітаються релігійна тематика й реалії життя тогочасних українців. Поет звертається до людини, до її сутності, закликає до розумного у ній. На мою думку, боротьба є не лише стимулом для досягнення свободи, але й боротьбою зі своїми вадами й недоліками. Вона є також прагненням правди і справедливості у світі. Тарас Шевченко пише:

"Молюсь: Господи, внуши їм
Уст моїх глаголи,
Бо на душу мою встали
Сильнії чужії,
Не зрять Бога над собою,

не знають, що діють." [10, С.463].

Індивідуальну, свою власну, неволю поет бачив як метафору неволі України і її народу. І роздумував над цим у багатьох віршах та поемах. Стилiстично оформлюючи поетичною мовою власні міркування, геній Шевченка майстерно виражає реалії тогочасного українця й тих людей, які його оточували. Чужина, на засланні, що оточувала поета була чужиною, що не лякала поета так сильно як чужина, що поступово охоплювала українські серця. Тому, звернення до історичних корифеїв минулого є зверненням не лише поетичним, але й цілком зрозумілим посланням різним поколінням українців. Посланням, яке ревалентно коригує їх світосприйняття і самосприйняття у напрямку від байдужості, руїни у серцях до співучасті, братерства, взаємодопомоги тощо.

Прагнення до індивідуальної свободи постає у міркуваннях Т. Г. Шевченка про людську долю, і свою також, у вірші "А. О. Козачковському":

"Минають літа молодії,
Минула доля, а надія
В неволі знову за своє,
Зо мною знову лихо діє
І серцю жалю завдає." [1, С.109].

Ці прагнення також виражені поетом і у вірші "Г. З. Немає гірше, як в неволі":

"Немає гірше, як в неволі
Про волю згадувать. А я
Про тебе, воленько моя,
Оце нагадую! Ніколи
Ти не здавалася мені
Такою гарно-молодою
І прехорошою такою
Так, як тепер на чужині,
Та ще й в неволі. Доле! Доле!" [2, С.170].

Таким чином, поет розмірковує над долею вигнанця на засланні. У баченнях свого становища, яке він не в силах змінити, Т. Г. Шевченко розуміє цінність індивідуальної свободи. Поряд із цим він також розділяє долю України, що опинилась у руїнах. Саме тому, часто поет звертає нашу увагу на болісні сторінки історії українського народу, бажаючи цим самим застерегти нас від необачних вчинків у майбутньому.

Важливим аспектом міркувань про свободу не лише свою, але й усього українського народу, є також мова, якою поет користується для влучного і точного вираження своїх думок та почувань. Одним із прикладів є "чужина", як символ місця, де фізично знаходиться людина і де перебував сам поет. Чужина розглядається Т. Г. Шевченком як місце неволі, де він залишився сам-на-сам зі своїми думками далеко від дому, друзів та України. Ще одним вираженням розуміння цінності

свободи є усвідомлення поетом своєї нездатності впливати на становище, в якому він перебував. Тому, розмірковування Т. Г. Шевченка про домівку, якої він не знав з малих років життя і не має радості пізнати й тепер, сповнені глибоких думок. Наприклад, у вірші "І виріс я на чужині" поет пише:

"І виріс я на чужині,
І сивію в чужому краї;
То одинокому мені
Здається - кращого немає
Нічого в Бога як Дніпро
Та наша славная країна..." [7, С.202].

Тут, Дніпро й країна виступають, як промовистий символ домівки, на протигагу чужині. Плин часу, який визначає термін перебування поета на чужині, сильніше ним відчувається. У вірші "Лічу в неволі дні і ночі" Тарас Шевченко пише:

"Лічу в неволі дні і ночі
І лік збуваю.
О Господи, як то тяжко
Тії дні минають." [9, С.333].

У своєму "Заповіті" поет підтверджує, що його коріння й домівка є серед українського народу на рідній землі:

"Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий." [6, С. 477].

Свобода є невід'ємною складовою роздумів Т. Г. Шевченка у його творчій спадщині про долю України і своє становище. Ми можемо припустити, що момент опису "чужини" є моментом роздумів поета над власною самотністю, віддаленістю від друзів і домівки. Звертаючи увагу, свій погляд на людей, що його оточували і, які зайняті певною роботою, поет розумів їх, як ніхто інший.

Літературна спадщина Т. Г. Шевченка вражає своєю поетичною мовою та різноманітністю тем, які глибоко хвилювали серце поета: від особистих переживань до роздумів над долею України й українського народу. Козаччина є періодом в історії України як приклад єднання українців у боротьбі за свободу й незалежність. Він (період козаччини) є демонстрацією відповідних прагнень, що вийшли за межі сіл, міст і родинного середовища.

Роздумуючи над питаннями індивідуальної свободи, поет мислить свою волю як цінність, яку втрачено. Символ втрати є тотожним невідворотності подій, які відбулися і призвели до руїни і занепаду прагнення до свободи українського народу. Він намагався

відобразити це у своїй творчості якнайточніше, щоб запобігти подібному у майбутньому. Тарас Шевченко плекає надію, що незважаючи на сумні сторінки історичного минулого, Україна відродиться до волі, незалежності й боротьби за них. Міркування поета у його поезії також торкаються долі багатьох інших народів, людей, їхнього побутового життя і взаємовідносин. Суперечливі моменти, які виникають у процесі співжиття, носять у мові поезії Т. Г. Шевченка дидактичний характер і виражають його ставлення до них. Поет вважав, що свобода є природною й зрозумілою цінністю вільної людини. Саме тому, часто у своїх віршах він зазначає, що лише один Дніпро споглядати є неоціненним щастям, якого Кобзар, як і чимало його сучасників та й наступних поколінь українців були позбавлені з різних причин.

Отже, роздуми про свободу й боротьбу за неї, у творчій спадщині Т. Г. Шевченка є важливою складовою у його баченні долі українського народу. Волю поет розглядає і в особистісному аспекті і у всезагальному, народному, що є однаково актуальними й значущими. Історичний контекст подій, які відбулися в минулому, а також у час, сучасником якого був Т. Г. Шевченко, він наводить як приклад і настанову пам'ятати поколінням, що є і тим, що прийдуть їм на зміну.

Література

1. Шевченко Т. Г. А. О. Козачковському / Поезії 1837 - 1861. Поезії у двох книгах. - Кн. 2. - К.: "Радянський письменник", 1989. - С.109.
2. Шевченко Т. Г. Г. З. Немає гірше, як в неволі / Поезії 1837 - 1861. Поезії у двох книгах. - Кн. 2. - К.: "Радянський письменник", 1989. - С.170.
3. Шевченко Т. Г. Гоголю / Поезії 1837 - 1861. Поезії у двох книгах. - Кн. 1. - К.: "Радянський письменник", 1989. - С.333.
4. Шевченко Т. Г. До Основ'яненка / Поезії 1837 - 1861. Поезії у двох книгах. - Кн. 1. - К.: "Радянський письменник", 1989. - С.121-122.
5. Шевченко Т. Г. Думи мої, думи / Поезії 1837 - 1861. Поезії у двох книгах. - Кн. 1. - К.: "Радянський письменник", 1989. - С.103.
6. Шевченко Т. Г. Заповіт / Поезії 1837 - 1861. Поезії у двох книгах. - Кн. 1. - К.: "Радянський письменник", 1989. - С.477.
7. Шевченко Т. Г. І виріс я на чужині / Поезії 1837 - 1861. Поезії у двох книгах. - Кн. 2. - К.: "Радянський письменник", 1989. - С.202.
8. Шевченко Т. Г. Іван Підкова / Поезії 1837 - 1861. Поезії у двох книгах. - Кн. 1. - К.: "Радянський письменник", 1989. - С.125.
9. Шевченко Т. Г. Лічу в неволі дні і ночі / Поезії 1837 - 1861. Поезії у двох книгах. - Кн. 2. - К.: "Радянський письменник", 1989. - С.333.
10. Шевченко Т. Г. Псалми Давидові. Пс. 53 / Поезії 1837 - 1861. Поезії у двох книгах. - Кн. 1. - К.: "Радянський письменник", 1989. - С.463.

Валерій Стеценко

РЕЛІГІЙНО-БОГОСЛОВСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА В ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У першій половині XIX ст., в умовах українського національно-культурного відродження, вітчизняна релігійно-філософська думка, яку до того переважно репрезентувала професійна філософська творчість (академічна філософія) професорів філософії Києво-Могилянської академії, а згодом її наступниці – Київської духовної академії, Львівського, Харківського та Київського університетів, отримала імпульс для розвитку також у формі філософування непрофесійних філософів із середовища української національної інтелігенції, провідних діячів української культури. У ній також переважала релігійно-ціннісна, християнсько-православна проблематика, що поєднувала християнський теоцентризм з християнським антропоцентризмом в його характерному для доби українського національно-культурного відродження гуманістичному контексті. Це виявило себе, зокрема, в гуманістичній інтерпретації біблійних образів, передусім Христа, етико-екзистенційній спрямованості філософування. Що було цілком закономірним, враховуючи загалом гуманістично-антропоцентричну орієнтацію їх світогляду та творчості.

До цього додався й вплив на вітчизняну філософію та загалом українську культуру з початку XIX ст. європейського романтизму. Сформований під його впливом специфічно український романтизм та його "українська ідея" як провідна течія українського національно-культурного відродження першої половини XIX ст., так само як і викликаний цим інтерес до української історії та українських культурних традицій, необхідно вимагали свого філософського осмислення, що й знайшло себе в релігійно-філософських ідеях українських романтиків М. Шашкевича, М. Максимовича, М. Гоголя, діячів Кирило-Мефодіївського товариства – М.Костомарова та П. Куліша¹.

¹ Бовсунівська Т.В. Феномен українського романтизму : у 2 ч. / Т.В. Бовсунівська. – К. : Наук. думка, 1997. – Ч.1. Етногенез і теогенез ; Лук М. Національна ідея в духовній культурі України всередині XIX – початку XX ст. (філософський аналіз) / М. Лук // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 1–2. – С.245–252 ; Луцький Ю. Між Гоголем і Шевченком / Ю. Луцький. – К. : Основи, 1998 ; Сініцина А. Історико-філософські ідеї українського романтизму (Пантелеймон Куліш, Микола Костомарів) : [монографія] / А. Сініцина. – Львів : ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України, 2002 ; Шашкевичіана. Маркіян Шашкевич і українське національне відродження / В.І. Горинь, Я.Д. Ісаєвич ; [відп. ред. М.М. Ільницький]. – Львів : Свічадо, 1993.

Український романтизм, творцями якого були вищевказані та інші визначні діячі вітчизняної культури, безумовно, мав багато спільного з європейським романтизмом, але водночас це було і глибоконаціональне явище, підґрунтям якого були українська історія та українські культурні традиції². Світосприйняття українського романтизму було пронизане філософією його ідейного предтечі – Г. Сковороди, який у своїй творчості сакралізує сферу естетичного, поезія сприймається ним за божественне одкровення, поет зображувався пророком³. Відтак ключовою, центральною фігурою романтичної поезії стає людина, яка сприймається насамперед як витвір Бога і природи, а вже потім як продукт соціальної діяльності. Вона уявляється українським романтикам сходинкою до божественного⁴.

Ці ідеї спостерігаємо вже у творчості діячів "Руської трійці", у якій поетичний талант Маркіяна Шашкевича доповнювався організаторськими здібностями Якова Головацького та науковою діяльністю Івана Вагилевича – двох його товаришів по навчанню у Львівській семінарії. Саме від них та їхнього альманаху "Русалка Дністровна" започатковуються християнські засади українського романтизму в національно-культурному відродженні у Галичині⁵.

Власне, зі складання християнських засад українського романтизму – розуміння Бога в українському романтизмі починається черговий важливий етап у розвитку вітчизняної традиції філософування про Бога, людину і релігію, в якому українські романтики свої розмисли про сакральне поєднували з формуванням ідеології української національної ідеї. Початок тут, як відомо, було покладено ідейною програмою Кирило-Мефодіївського товариства, яка, за слушним спостереженням Михайла Грушевського, синтезувала християнство й романтичний націоналізм, і в якій Україна в течії історії, в єдності минулого, сучасного і майбутнього ("і мертвих, і живих, і ненароджених") уперше постає як самостійна філософська проблема⁶.

² Бовсунівська Т. Парадокси романтичного історизму / Т. Бовсунівська // Вітчизна. – 1997. – № 3–4. – С.110–116 ; Сініцина А. Джерела і особливості українського романтизму / А. Сініцина // Збірник наук. праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ, 1999. – Вип. 3. – Ч.1. – С.276–285.

³ Петров В. Особа Сковороди / В. Петров // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 1–2. – С.205–209.

⁴ Комаринець Т. Ідейно-естетичні основи українського романтизму / Т. Комаринець. – Львів : Вища шк., 1983.

⁵ Люзняк М. Роль та місце "Руської трійці" в історії української філософії / М. Люзняк. – Львів : ЛДКФ "Атлас", 1999.

⁶ Грушевський М.С. З ідеології кирило-мефодіївців [Електронний ресурс] / М.С. Грушевський // Україна : [науковий

Вже перший теоретик українського романтизму Микола Костомаров, поєднуючи у ньому романтичне розуміння Бога і національної ідеї, у підготовлених ним програмних документах Кирило-Мефодіївського товариства – "Законі Божому (Книзі буття українського народу)" та "Статуті слов'янського товариства" зобразив Україну як Богом обрану землю, а її народ – як Богом обраний народ. Серед його найхарактерніших рис – виняткова любов, пошана, благоговіння й пієтет до Бога. Тому такий Богом обраний народ має право і завдання вказати шлях до незалежного та щасливого життя усім слов'янським народам. Таким чином, в дусі ідей романтизму і народництва, переломлених через конкретні умови соціального буття українського народу та його духовну спадщину, відомий історик цілком в стилі євангельських пророцтв, перейнятих ідеями месіанства, віщує необхідність і перспективу відновлення незалежності України в братерській сім'ї (федерації) слов'янських народів як обов'язкової умови додержання Божого Закону⁷.

Зрозуміло, що така потужна, переважаюча в українській літературі пер. пол. XIX ст. та в релігійно-філософській думці у її межах романтична тенденція, звичайно ж, не могла не торкнутись й творчості Тараса Шевченка, також свого часу причетного до діяльності Кирило-Мефодіївського товариства. З приводу цього існує великий масив відповідних характеристик як у загальних дослідженнях романтичного напрямку в історії української культури загалом, чи літератури, філософії зокрема, так і в публікаціях, безпосередньо присвячених Шевченку⁸. Всі вони майже однотайні в тому, що Т. Шевченка без особливого перебільшення можна вважати "батьком"

трьохмісячник українознавства]. – 1914. – Кн.1. – С.78–83. – Режим доступу: <http://litorus.org.ua/rizne/kmt06.htm>

⁷ Кирило-Мефодіївське товариство : у 3 т. – К. : Наук. думка, 1990. – Т.1 ; Костомаров М.І. Закон Божий (Книга буття українського народу) / М.І. Костомаров. – К. : Либідь, 1991.

⁸ Берко П. Філософські погляди Т. Шевченка / П. Берко. – Львів : Світ, 2000 ; Горбач Н.Я. Життя та творчість Тараса Шевченка / Н.Я. Горбач. – Львів : Каменяр, 2005 ; Дзюба І.М. Тарас Шевченко. Життя і творчість / І.М. Дзюба. – К. : Вид. Дім "Киево-Могилянська академія", 2008 ; Забужко О.С. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О.С. Забужко. – К. : Факт, 2001 ; Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Є. Маланюк. – К. : АТ "Обереги", 1992 ; Нахлік Є. Українська романтична проза 20–60-х років XIX ст. / Є. Нахлік. – К. : Наук. думка, 1988 ; Филипович П. Шевченко і романтизм / П. Филипович // Записки історично-філологічного відділу ВАН. – К., 1924. – Кн. IV. – С.4–18 ; Чижевський Д. Історія української літератури. Від початку і до доби реалізму / Д. Чижевський. – Нью-Йорк : Укр. Вільна АН у США, 1956 ; Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – К. : Кобза, 1992.

української національної ідеї, сформованої в традиційній для цивілізованої Європи формі. Він вніс в українську ідею таку титанічну емоційну силу, що стала справжньою "релігією" нації, пересунувши у сферу почувань багато соціальних проблем, потребуючих раціонального і прагматичного підходу. Його поезія змогла не лише забезпечити "зв'язок часів", але й духовно сприяла початку перетворення української етнографічної маси, що фактично втратила свою власну політичну еліту і, здавалося б, була приречена на повну асиміляцію, в європейську націю, давши їй своє розуміння минулого і дороговказ у майбутнє, надію і сподівання. Як писав з цього приводу Євген Маланюк, "дух попередньої Козацької Доби... – Дух Нації – був Шевченком переданий не лише поколінню "живих", а й поколінням "ненароджених". Переданий через... тьму Ночі Бездержавності і всупереч тій Ночі... Шевченко зцілив, скомасував і – Духом Нації натхнувши – відродив і утвердив Українську Людину. Недарма другий великий син нашого народу – Іван Франко стверджує..., що Шевченко "в українську поезію вносить те, чого їй перед ним бракувало, – пристрасть, вогонь... якусь стихійну силу"⁹.

Духовне життя в творах Шевченка поставало майже рівнозначним перебуванню в свободі. Виражені у такій майже сакральній формі національно-соціальні погляди Кобзаря яскраво простежуються в таких відомих творах поета, як "Гайдамаки", "Гамалія", "Сон", "Великий льох", "Кавказ", "Заповіт" та ін.¹⁰ Ці вірші та поеми Шевченка, де він тужить за героїчним минулим України, просякнуті не лише активним революційним романтизмом, але й особливо насичені релігійно-богословською проблематикою. При цьому дослідники відзначають надзвичайну складність релігійно-філософського змісту його поезії¹¹.

Не в останню чергу і через це щодо такої помітної присутності релігійно-богословської проблематики в творчості великого українського поета, як і щодо його світоглядних переконань, у дослідницькій літературі існує велика розбіжність думок й оцінок, кожна з яких намагається знайти свої підстави в творчості Кобзаря. Характеризуючи їхнє різноманіття, Г. Грабович вказує на три найбільш узагальнені Шевченкові образи, які звичайно виводили з його творчості та чи інша "ідеологія" або "партія": 1) з погляду народництва (від Костомарова і Куліша до наших днів) сприйняття Шевченка як Пророка і Генія, з яким ідентифікується Україна, українство, потреби й

⁹ Маланюк Є Вказ. праця. – С.78, 80.

¹⁰ Шевченко Т.Г. Твори : у 5 т. / Т.Г. Шевченко. – К. : Наук. думка, 1978–1979. – Т.1–5 ; Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1987.

¹¹ Огородник І.В. Історія філософської думки в Україні: курс лекцій / І.В. Огородник, В.В. Огородник. – К. : Вища шк. ; Тов-во "Знання", КОО, 1999. – С.301.

доля українського народу; 2) у розумінні Д. Донцова як носія української національної ідеї; 3) з позицій соціалістичного реалізму як матеріаліста та атеїста, "речника народу", полум'яного революціонера-демократа, що закликає визволитись від кайданів, з-під влади царя-супостата, кріпосника-людоджера, мироїда-багача, попа-лицеміра¹².

Приміром, такі дослідники, як С. Балей, В. Петров, В. Щурат, Є. Кирилюк, П. Чубський, І. Бичко звертають увагу на такі риси притаманної Шевченку української світоглядно-філософської ментальності, що знайшли відображення у його творчості, подібно до творчості інших українських романтиків, зокрема, Пантелеймона Куліша, як екзистенційно-особистісне поліфонічне бачення світу, антеїзм та кордоцентризм¹³. Цим викликано і порівняння поглядів Шевченка і Куліша на релігію. Так, за визначенням Дмитра Чижевського, для останнього була характерною еволюція його поглядів від православ'я до позитивної релігії для всіх людей і народів, від романтизму до позитивізму. Водночас при всіх змінах поглядів на релігію ставлення до неї Куліша залишалось типово романтичним. Йому притаманне було ототожнення Бога і природи, погляд на Бога як "душу душі вселенської". Звідти і його вимога узгоджувати дії людини із законами природи, наслідувати їх. Типово романтичною була і мрія Куліша про побудову "церкви правди" для всіх народів¹⁴.

Так само, на думку дослідників, типово романтичним було і ставлення до релігії Т. Шевченка¹⁵, яке, зокрема, згідно Д.

¹² Грабович Г. До питання про критичне самоусвідомлення в українській думці XIX століття: Шевченко, Куліш, Драгоманов / Г. Грабович // Сучасність. – 1996. – № 12. – С.90–94.

¹³ Балей С. З психології творчості Шевченка / С. Балей. – Львів : Шляхи, 1916 ; Бичко І. Філософська поезія Куліша / І. Бичко // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – № 11–12. – С.110–119 ; Кирилюк Є. Куліш і Шевченко / Є. Кирилюк. – Х., 1930 ; Петров В. Куліш і Шевченко / В. Петров // Шевченко та його доба. – К., 1925. – Зб. 1. – С.57–79 ; Чубський П. Куліш і Шевченко / П. Чубський // Пантелеймон Куліш : [зб. праць]. – К., 1927. – С.102–126 ; Щурат В. Філософічна основа творчості Куліша / В.Щурат. – Львів, 1922.

¹⁴ Чижевський Д. Романтика / Д. Чижевський // Енциклопедія Українознавства. – К. : Фенікс, 1995. – С.753–760 ; Чижевський Д. Українська романтика // Чижевський Д. Історія української літератури: від початків до доби реалізму / Д. Чижевський. – Тернопіль : Феміна, 1994. – С.362–366.

¹⁵ Грибкова Ю. Релігійна тема Тараса Шевченка в контексті романтичної іронії / Ю. Грибкова, М. Кашуба // Історія релігій в Україні : [праці XI Міжнар. наук. конф. (Львів, 16–19 трав. 2001 р.)]. – Львів : Логос, 2001. – Кн.І. – С.194 ; Огородник І.В. Вказ. праця. – С.301 ; Паласюк М. Розуміння Бога в українському романтизмі / М.

Чижевського, сформувалось певною мірою під впливом ідей німецького романтика Д. Штрауса¹⁶. Передусім – це характерне для Шевченка негативне ставлення до офіційної церковної обрядовості, релігійного культу, богослужіння (архієрейської служби), яку він розглядав як щось "тібетське", "лялькову комедію", розцінюючи як виродження, занепад дійсної релігійності. Такою поет вважав народну віру, яка зберігається у народних звичаях і обрядах, в душі простого люду, й вимагає встановлення безпосереднього зв'язку між Богом і людиною, не потребуючи ніяких посередників між ними та інших, окрім Бога, об'єктів поклоніння¹⁷.

У сучасних дослідників, як і у багатьох їхніх попередників, не викликає сумніву, що Шевченко був віруючою людиною, переконаним християнином. Але, як, зокрема, зауважує Н. Горбач, "в основі його релігійних переконань – народна релігійність українців... Шевченкова релігійність – це нецерковне християнство... По-перше, як художник і поет, божественність світу він вбачав у красі... По-друге..., захоплювався гострими протестними виступами ранніх християнських пророків проти... зловживань влади¹⁸. Відтак християнство в творчості Шевченка набирає вигляду народної релігії, в якій, за образом висловом Є. Маланюка, "Христос за плугом йде, а Марія йому їсти несе". Антропологізуючи Христа, Шевченко таким чином наближав Його до людини, цінував у Ньому вищі людські якості – високе, святе, правдиве. А сама "людина Шевченка це, передусім, – "образ Божий"¹⁹.

Водночас цією своєю "мужицькою правдою та вірою" Тарас Шевченко, на думку дослідників, був повною протилежністю П. Кулішу та іншим українським романтикам-сентименталістам²⁰. Представники сентиментального крила українського романтизму розглядали Бога насамперед як найвищого сакрального, до того ж безпосереднього, опікуна й покровителя українського народу, який обрав його серед інших і не полишає його своєю турботою. Приміром, М. Костомаров, як й інші українські романтики-сентименталісти, стверджував, що українці уважають Бога єдиним своїм Володарем, бо

Паласюк // Історія релігій в Україні : [матеріали VIII міжнар. круглого столу (Львів, 11–13 трав. 1998 р.)]. – Львів : Логос, 1998. – С.179.

¹⁶ Чижевський Д. Шевченко й релігія / Д. Чижевський // Повне видання творів Тараса Шевченка. – Варшава : Укр. наук. ін-т, 1936. – Т.10. – С.329–330.

¹⁷ Грибкова Ю. Вказ. праця. – С.194–196 ; Огородник І.В. Вказ. праця. – С.301–307 ; Паласюк М. Вказ. праця. – С.179–180 ; Чижевський Д. Шевченко й релігія. – С.329–347.

¹⁸ Горбач Н. Вказ. праця. – С. 223.

¹⁹ Маланюк Є. Вказ. праця. – С.79.

²⁰ Грибкова Ю. Вказ. праця. – С.194–196 ; Маланюк Є. Вказ. праця. – С.78–80 ; Огородник І.В. Вказ. праця. – С.301 ; Паласюк М. Вказ. праця. – С.180 ; Чижевський Д. Шевченко й релігія. – С.329–347.

"справжній українець не любить ні царя, ні пана і знає одного Бога. Так і перше було, так і тепер"²¹. Тож, засуджуючи гноблення свого народу, романтики-сентименталісти сподівались лише на Божу допомогу і покладалися лише на Божу кару ворогам українського народу за зло, вчинене йому, апелювали до людського серця, до духовності людини, закликаючи любити і поважати своїх братів во Христі²².

Однак, були помітні в українському романтизмі й інші мотиви, подібні до ідей літературного угруповання "Буря і Натиск" в німецькому романтизмі. Їхнім виразником якраз і був передусім Т. Шевченко, який висловлював відверту зневіру в можливість збудити людяність у гнобителів українського народу, так само, як і привернути увагу Бога до людських страждань. Це, на думку дослідників, викликано тим, він відкидав в релігії все те, що робить з неї абстрактну силу, байдужу до живих потреб людини, перешкоджає її вільному розвитку. Для Шевченка релігія має сенс як засіб боротьби за свободу і щастя людини²³.

У зв'язку з такими поглядами у поета з'являється неначе подвійне уявлення про Бога – роздвоєння розуміння самого поняття "Бог". З одного боку, істинний Бог у нього – це абсолютне втілення добра, правди і справедливості, опікун людства, а, з іншого, – витворений Церквою для зловживань гнобителів Бог, байдужий до страждань людей та несправедливості у світі. Останній образ яскраво зображений у творах Шевченка як "всевидяче Око", яке байдуже, звисока спостерігає несправедливість і страждання людини на землі. З цього поет висновує, що "візантійський Саваоф одурить, не одурить Бог"²⁴. Цей "справжній" Бог – Ісус Христос у Шевченка виступає захисником гноблених, виразником їхніх надій і прагнень, прикладом безмежної любові до людини, який має наслідувати кожний, і без чого людина черствеє, втрачає гідність, проявляє самолюбство, егоїзм, ігноруючи інтереси і права інших. Ось чому, критикуючи в релігії все те, що затуманює, псує, закриває вічний, святий, дійсний зміст віри, поет водночас постійно цікавився релігійними проблемами, перечитував Біблію, цитував її, називав "єдиною моєю відрадою"²⁵.

Тим не менш, особливо часто у шевченкознавчій літературі Шевченка представляли широкому загалові бунтівником, безбожником, богохульником. Найбільше "відзначилися" у цьому публікації радянської доби, які, пересмикуючи цитати з Шевченкових

²¹ Кирило-Мефодіївське товариство : у 3 т. – Т.1. – С.258.

²² Паласюк М. Вказ. праця. – С.180.

²³ Грибкова Ю. Вказ. праця. – С.195–196 ; Огородник І.В. Вказ. праця. – С.304–305 ; Чижевський Д. Шевченко й релігія. – С.335–340.

²⁴ Паласюк М. Вказ. праця. – С.180.

²⁵ Огородник В. І. Вказ. праця. – С.306–307 ; Чижевський Д. Шевченко й релігія. – С.340–347.

творів, пропагували його "атеїзм"²⁶. Ось чому у світлі сучасних, більш виважених й об'єктивних підходів до осмислення творчості Кобзаря, важливим є врахування тих його оцінок, які відходять від суб'єктивних стереотипів. У цьому сенсі, на думку М. Сенів, гідної уваги є, приміром, призабута розвідка відомого літературознавця, академіка Василя Щурата "Святе Письмо в Шевченковій поезії" (1904), в якій автор, аналізуючи вплив Біблії на великого українського поета, кидає виклик заскарублим характеристикам його творчості"²⁷.

Так, академік стверджує, що Шевченко був справжній "поет-біблієць", який прагнув зробити філософію Св. Письма філософією своєї творчості. Докази цьому він віднаходить, зокрема, у поемі "Гайдамаки", де вказує на три важливі філософсько-богословські думки, висловлені поетом. Перша з них сформульована як "все йде, все минає", отже, все суєта-суєт. Друга – як марність всього людського, якому поет протиставляє вічність усього Божого. Третя про вічність людської душі, якій "почину і краю немає". Цю Шевченкову релігійну філософію у "Гайдамаках" В. Щурат порівнює із філософією біблійної "Книги Еклезіяста". Так само як знаходить її сліди і в інших поемах Шевченка. Приміром, коли той у поемі "Сон" пише, що гине, пропадає кожне діло рук людських, на відміну від діла Божого, або коли в поемі "Кавказ" стверджує вічність вільного духа"²⁸.

На доказ своїх тверджень В. Щурат наводить приклади Шевченкової творчості, пов'язані з Біблією, і з багатьох інших його поезій (поєми "Саул", "Марія", "Царі", "Во Іудеї, во дни они", десять наслідувань псалмів і наслідування пророків Ісайї, Іезекиїла, Осії тощо). Дослідник підкреслює, що є у Шевченка твори, які обмежуються тільки згадкою про Св. Письмо, є такі, що свідчать лише про формальний зв'язок з його темами, а є й такі, що виступають прямим наслідуванням та розвитком ідей Біблії. Та в усіх випадках, на думку В. Щурата, "сказати правду" і "молитву діяти" – це два важливі завдання, які Шевченко ставить не тільки перед собою, але й перед кожним народним поетом. Народний поет, за переконанням Кобзаря, як наділений "високою гідністю народного священнослужителя", повинен бути посередником між людьми і Богом, "бо лише в Бога є та правда, яку він має сказати"²⁹. Звідси цілком обґрунтованим виглядає висновок В. Щурата про те, що кожному, хто ознайомлений з фактами

²⁶ Приходько П.Г. Шевченко й український романтизм 30–50-х рр. ХІХ ст. / П.Г. Приходько. – К. : Наук. думка, 1963 ; Федченко П.М. Тарас Григорович Шевченко / П.М. Федченко. – К. : Наук. думка, 1989.

²⁷ Сенів М. Шевченко і Святе Письмо у дослідженні Василя Щурата / М. Сенів // Історія релігій в Україні : [матеріали ІХ міжнар. конф. (Львів, 11–13 трав. 1999 р.)]. – Львів : Логос, 1999. – Кн. II. – С.89–91.

²⁸ Сенів М. Вказ. праця. – С.89–90.

²⁹ Там само. – С.90.

життя Шевченка, які свідчать про його любов до Св. Письма та обізнаність зі змістом останнього, прийде думка про безумовний вплив Біблії на творчість поета та її не випадковий зв'язок з біблійною, загалом релігійно-богословською проблематикою³⁰.

У зв'язку з останнім варто пригадати ще одну призабуту працю оригінального греко-католицького богослова та самобутнього релігійного філософа Гавриїла Костельника, присвячену поясненню т. зв. "атеїзму" Шевченка (його роздвоєності між вірою і зневірою в Бога)³¹. Згідно висловлених у ній міркувань Г. Костельника, це "роздвоєння" Шевченка походило від того, що Бога він сприймав більше серцем, ніж розумом. Шукаючи Його серцем, поет "хотів, щоби Бог-вічна справедливість, повне добро було здійснене на землі. А як того не знаходить, то говорить, що Бога не знаходить"³². Тут ми помічаємо продовження Шевченком у його романтичному розумінні Бога не лише пантеїзму (панентеїзму) Сковороди, але й характерної для останнього та загалом домінуючої в світоглядно-ментальній парадигмі української традиції філософування про Бога, людину і релігію екзистенційно-кордоцентричної тенденції.

Сучасні дослідники у переважній своїй більшості, слідом за В. Щуратом та Г. Костельником, також особливо відзначають домінування релігійно-богословської проблематики, християнських засад в романтичній творчості Т. Шевченка, трактуючи його філософування у цьому контексті як релігійно-філософське, включно з філософським богопізнанням, що виходило з особливостей розуміння Бога в українському романтизмі. Зокрема, у цілій низці розвідок, спеціально присвячених релігійній темі у творчості Кобзаря та особливостям його філософування на релігійно-богословську проблематику, В. Яременко звертає увагу на християнську наповненість Шевченкового "Букваря" й релігійну символіку його "Заповіту", поняття "раю", христологічні та історіософські контексти мотиву офірності в творчості Шевченка, проблему обрядовіства у його творчій спадщині, сакральномистецьке тлумачення ним "Апокаліпсису"³³. У філософуванні поета на релігійно-богословську

³⁰ Сенів М. Вказ. праця. – С.91.

³¹ Костельник Г. Шевченко з релігійно-етичного становища (критична аналіза) / Г. Костельник. – Львів : Б.в., 1910.

³² Там само. – С.10.

³³ Яременко В. Поняття раю в творчості Шевченка: релігійно-мистецький аспект / В. Яременко // Історія релігій в Україні : [матеріали ІХ Міжнар. конф. (Львів, 11–13 трав. 1999 р.)]. – Львів : Логос, 1999. – Кн. II. – С.229–230 ; Яременко В. Проблема обрядовіства в контексті творчої спадщини Тараса Шевченка: христологічний, історіософський та інші аспекти / В. Яременко // Історія релігій в Україні : [наук. щорічник. 2007 р.]. – Львів : Логос, 2007. – Кн. II. – С.267–275 ; Яременко В. Релігійна символіка

проблематику дослідник відзначає Шевченкову перцепцію явища народної побожності XIX ст., трактування ним проблеми теодицеї (Боговиправдання) через антроподицею (виправдання людини як вищого творіння Бога та суб'єкта Його пізнання)³⁴.

Багато хто з дослідників звертає увагу на помітний "паралелізм" розгляду релігійно-богословаської проблематики в творчості Т. Шевченка та у філософії ідейного предтечі екзистенціалізму С. К'єркегора. Так, Оксана Забужко відзначає, що "хоча Шевченко і К'єркегор, котрі були сучасниками, не могли знати творів одне одного, схожість їхньої думки в багатьох випадках разюча"³⁵. І. Козій з приводу цього вказує, зокрема, на подібність екзистенційного виміру людського буття, що фокусується на проблемі релігійно-екзистенційного вибору особистості, як у філософуванні великого данського філософа, так і у творчості великого українського поета³⁶.

Згідно антрологізму філософської теології Сьорена К'єркегора, кожна людина є синтезом принципово протилежних властивостей (тлінного і вічного, скінченого і нескінченого, доконечності і свободи, тіла і душі, з одного боку, та духу – з іншого). Виходячи з цього свого припущення, він як релігійний мислитель-екзистенціаліст, для якого існують лише "Я" і Бог, знаходить "дійсність вільної волі людини" у

Шевченкового "Заповіту": християнський та історіософський шари / В. Яременко // Історія релігій в Україні : [праці XII Міжнар. наук. конф. (Львів, 20–24 трав. 2002 р.)]. – Львів : Логос, 2002. – Кн. II. – С.536–542 ; Яременко В. Християнська наповненість шевченкового "Букваря": спроба прочитання / В. Яременко // Історія релігій в Україні : [праці XI Міжнар. наук. конф. (Львів, 16–19 трав. 2001 р.)]. – Львів : Логос, 2001. – Кн. I. – С.461–467 ; Яременко В. Христологічний та історіософський контексти мотиву офірності в творчості Тараса Шевченка / В. Яременко // Історія релігій в Україні : [наук. щорічник. 2009 р.]. – Львів : Логос, 2009. – Кн. II. – С.307–315 ; Яременко В. Щоденникові записи Тараса Шевченка про Апокаліпсис в сакральномистецькому тлумаченні / В. Яременко // Історія релігій в Україні : [матеріали VIII міжнар. круглого столу (Львів, 11–13 трав. 1998 р.)]. – Львів : Логос, 1998. – С.297–298.

³⁴ Яременко В. До проблеми Шевченкового трактування теодицеї / В. Яременко // Історія релігій в Україні : [праці XIII Міжнар. наук. конф. (Львів, 20–22 трав. 2003 р.)]. – Львів : Логос, 2003. – Кн. II. – С.486–491 ; Яременко В. Народна побожність XIX століття в Україні і Шевченкова перцепція цього явища: (до постановки проблеми) / В. Яременко // Історія релігій в Україні : [наук. щорічник. 2008 р.]. – Львів : Логос, 2008. – Кн. II. – С.387–394.

³⁵ Забужко О. Вказ. праця. – С.101.

³⁶ Козій І. Т. Шевченко – С. К'єркегор (проблема релігійно-екзистенційного вибору) / І. Козій // Історія релігій в Україні : [наук. щорічник. 2006 р.]. – Львів : Логос, 2006. – Кн. II. – С.139–144.

свободі її вибору за принципом "або-або" між вірою, духовним життям і бездуховним існуванням, що полягає у задоволенні всіх егоїстичних бажань. Як свідчить зміст головних праць данського філософа, втрата віри (Бога) для нього – найбільша трагедія сучасної йому епохи. Без істинної віри, яка стає власним життєвим ставленням людини до предмету своєї віри й охоплює всі важливі моменти її життя, вона приречена на духовну загибель, втрату власної індивідуальності. Водночас екзистенційний зв'язок з Абсолютом, який надає справжній сенс людському буттю, на думку К'єркегора, можливий лише на ґрунті самотності. Людину-самотника він протиставляє негуманному суспільству, що нівелює індивідуальність. Але коли така людина має віру, вона здатна протистояти ворожому їй світу³⁷.

Відповідно до цієї головної тези К'єркегорівського екзистенціалізму, Т. Шевченко, як зауважують дослідники його творчості, також почувався у своєму національному "місіонерстві" безмежно самотнім. Звідси, як підкреслює І. Козій, наскрізна для його творчості тема самотності – від чужинства і сирітства до екстремального прояву самотності – тюремного ув'язнення та ізоляції, що почуттєво близьке до "богопокинутості"³⁸. Але водночас, говорячи про внутрішній стан поета в ув'язненні ("у казематі"), О. Забужко наголошує, що тут самотність у нього ніби вивертається зісподу назовні, перетворюючись із фрустраційного психологічного стану на стан істинної свободи – благо, за яке він складає дяку Богові³⁹. Так само й у проблемі вибору "або-або" Шевченко, на думку дослідниці, вибирав не просто між літературою і малярством, а саме – в екзистенційному вимірі – між дійсною (духовною) свободою (Кобзаря – деміурга національного міфологічного космосу) і несвободою (модного художника імперської культури) в собі самому⁴⁰.

Отже, всебічне та глибоке поетично-філософське осмислення релігійно-богословської проблематики в творчості Т. Шевченка не випадкове. Воно є закономірним наслідком релігійно-екзистенційного вибору, який зробив для себе великий український поет.

Література

- 1.Балей С. З психології творчості Шевченка / С. Балей. – Львів : Шляхи, 1916. – 79 с.

³⁷ К'єркегор С. Евангелие страдний / С. К'єркегор. – М. : Свято-Владимирское изд-во, 2011 ; К'єркегор С. Заключение не научное послесловие к "Философским крохам" / С. К'єркегор. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005 ; К'єркегор С. Наслаждение и долг / С. К'єркегор. – Ростов н/Д : Изд-во "Феникс", 1998 ; К'єркегор С. Страх и трепет / С. К'єркегор. – М. : Республика, 1993.

³⁸ Козій І. Вказ. праця. – С.141.

³⁹ Забужко О. Вказ. праця. – С.101.

⁴⁰ Там само. – С.109.

2. Берко П. Філософські погляди Т. Шевченка / П. Берко. – Львів : Світ, 2000. – 205 с.
3. Бичко І. Філософська поезія Куліша / І. Бичко // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – № 11–12. – С.110–119.
4. Бовсунівська Т.В. Феномен українського романтизму : у 2 ч. / Т.В. Бовсунівська. – К. : Наук. думка, 1997. – Ч.1. Етногенез і теогенез. – 155 с.
5. Бовсунівська Т. Парадокси романтичного історизму / Т. Бовсунівська // Вітчизна. – 1997. – № 3–4. – С.110–116.
6. Горбач Н.Я. Життя та творчість Тараса Шевченка / Н.Я. Горбач. – Львів : Каменяр, 2005. – 304 с.
7. Грабович Г. До питання про критичне самоусвідомлення в українській думці XIX століття: Шевченко, Куліш, Драгоманов / Г. Грабович // Сучасність. – 1996. – № 12. – С.90–94.
8. Грибкова Ю. Релігійна тема Тараса Шевченка в контексті романтичної іронії / Ю. Грибкова, М. Кашуба // Історія релігій в Україні : [праці XI Міжнар. наук. конф. (Львів, 16–19 трав. 2001 р.)]. – Львів : Логос, 2001. – Кн.І. – С.194–196.
9. Грушевський М.С. З ідеології кирило-мефодіївців [Електронний ресурс] / М.С. Грушевський // Україна : [науковий трьохмісячник українознавства]. – 1914. – Кн.1. – С.78–83. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/rizne/kmt06.htm>
10. Дзюба І.М. Тарас Шевченко. Життя і творчість / І.М. Дзюба. – К. : Вид. Дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – 642 с.
11. Забужко О.С. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О.С. Забужко. – К. : Факт, 2001. – 160 с.
12. Кирило-Мефодіївське товариство : у 3 т. – К. : Наук. думка, 1990. – Т.1. – 544 с.
13. Кирилук Є. Куліш і Шевченко / Є. Кирилук. – Х., 1930. – 121 с.
14. Козій І. Т. Шевченко – С. К'єркегор (проблема релігійно-екзистенційного вибору / І. Козій // Історія релігій в Україні : [наук. щорічник. 2006 р.]. – Львів : Логос, 2006. – Кн. II. – С.139–144.
15. Комаринець Т. Ідейно-естетичні основи українського романтизму / Т. Комаринець. – Львів : Вища шк., 1983. – 233 с.
16. Костельник Г. Шевченко з релігійно-етичного становища (критична аналіза) / Г. Костельник. – Львів : Б.в., 1910. – 32 с.
17. Костомаров М.І. Закон Божий (Книга буття українського народу) / М.І. Костомаров. – К. : Либідь, 1991. – 40 с.
18. К'єркегор С. Евангелие страдний / С. К'єркегор. – М. : Свято-Владимирское изд-во, 2011. – 304 с.
19. К'єркегор С. Заключение не научное послесловие к "Философским крохам" / С. К'єркегор. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2005. – 680 с.
20. К'єркегор С. Наслаждение и долг / С. К'єркегор. – Ростов н/Д : Изд-во "Феникс", 1998. – 416 с.
21. К'єркегор С. Страх и трепет / С. К'єркегор. – М. : Республика, 1993. – 383 с.
22. Лук М. Національна ідея в духовній культурі України всередині XIX – початку XX ст. (філософський аналіз) / М. Лук // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 1–2. – С.245–252.
23. Луцький Ю. Між Гоголем і Шевченком / Ю. Луцький. – К. : Основи, 1998. – 221 с.
24. Люзник М. Роль та місце "Руської трійці" в історії української філософії / М. Люзник. – Львів : ЛДКФ "Атлас", 1999. – 103 с.
25. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Є. Маланюк. – К. : АТ "Обереги", 1992. – 80 с.
26. Нахлік Є. Українська романтична проза 20–60-х років XIX ст. / Є. Нахлік. – К. : Наук. думка, 1988. – 210 с.

27. Огородник І.В. Історія філософської думки в Україні: курс лекцій / І.В. Огородник, В.В. Огородник. – К. : Вища шк. ; Тов-во "Знання", КОО, 1999. – 543 с.
28. Паласюк М. Розуміння Бога в українському романтизмі / М. Паласюк // Історія релігій в Україні : [матеріали VIII міжнар. круглого столу (Львів, 11–13 трав. 1998 р.)]. – Львів : Логос, 1998. – С.179–180.
29. Петров В. Куліш і Шевченко / В. Петров // Шевченко та його доба. – К., 1925. – 36. 1. – С.57–79.
30. Петров В. Особа Сковороди / В. Петров // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 1–2. – С.205–209.
31. Приходько П.Г. Шевченко й український романтизм 30–50-х рр. XIX ст. / П.Г. Приходько. – К. : Наук. думка, 1963. – 316 с.
32. Сенів М. Шевченко і Святе Письмо у дослідженні Василя Щурата / М. Сенів // Історія релігій в Україні : [матеріали IX міжнар. конф. (Львів, 11–13 трав. 1999 р.)]. – Львів : Логос, 1999. – Кн. II. – С.89–91.
33. Сініцина А. Джерела і особливості українського романтизму / А. Сініцина // Збірник наук. праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ, 1999. – Вип.3. – Ч.1. – С.276–285.
34. Сініцина А. Історико-філософські ідеї українського романтизму (Пантелеймон Куліш, Микола Костомарів) : [монографія] / А. Сініцина. – Львів : ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України, 2002. – 160 с.
35. Федченко П.М. Тарас Григорович Шевченко / П.М. Федченко. – К. : Наук. думка, 1989. – 296 с.
36. Филипович П. Шевченко і романтизм / П. Филипович // Записки історично-філологічного відділу ВАН. – К., 1924. – Кн. IV. – С.4–18.
37. Чижевський Д. Історія української літератури. Від початку і до доби реалізму / Д. Чижевський. – Нью-Йорк : Укр. Вільна АН у США, 1956. – 816 с.
38. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – К. : Кобза, 1992. – 230 с.
39. Чижевський Д. Романтика / Д. Чижевський // Енциклопедія Українознавства. – К. : Фенікс, 1995. – С.753–760.
40. Чижевський Д. Українська романтика // Чижевський Д. Історія української літератури: від початків до доби реалізму / Д. Чижевський. – Тернопіль : Феміна, 1994. – С.362–366.
41. Чижевський Д. Шевченко й релігія / Д. Чижевський // Повне видання творів Тараса Шевченка. – Варшава : Укр. наук. ін-т, 1936. – Т.10. – С.329–347.
42. Чубський П. Куліш і Шевченко / П. Чубський // Пантелеймон Куліш : [зб. праць]. – К., 1927. – С.102–126.
43. Шашкевичіана. Маркіян Шашкевич і українське національне відродження / В.І. Горинь, Я.Д. Ісаєвич ; [відп. ред. М.М. Ільницький]. – Львів : Свічадо, 1993. – 166 с.
44. Шевченко Т.Г. Твори : у 5 т. / Т.Г. Шевченко. – К. : Наук. думка, 1978–1979. – Т.1–5.
45. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1987. – 638 с.
46. Щурат В. Філософічна основа творчості Куліша / В.Щурат. – Львів, 1922. – 132 с.
47. Яременко В. До проблеми Шевченкового трактування теодицеї / В. Яременко // Історія релігій в Україні : [праці XIII Міжнар. наук. конф. (Львів, 20–22 трав. 2003 р.)]. – Львів : Логос, 2003. – Кн. II. – С.486–491.
48. Яременко В. Народна побожність XIX століття в Україні і Шевченкова перцепція цього явища: (до постановки проблеми) / В. Яременко // Історія релігій в Україні : [наук. щорічник. 2008 р.]. – Львів : Логос, 2008. – Кн. II. – С.387–394.

-
49. Яременко В. Поняття раю в творчості Шевченка: релігійно-мистецький аспект / В. Яременко // Історія релігій в Україні : [матеріали ІХ Міжнар. конф. (Львів, 11–13 трав. 1999 р.)]. – Львів : Логос, 1999. – Кн. ІІ. – С.229–230.
50. Яременко В. Проблема обрядовіства в контексті творчої спадщини Тараса Шевченка: христологічний, історіософський та інші аспекти / В. Яременко // Історія релігій в Україні : [наук. щорічник. 2007 р.]. – Львів : Логос, 2007. – Кн. ІІ. – С.267–275.
51. Яременко В. Релігійна символіка Шевченкового "Заповіту": християнський та історіософський аспекти / В. Яременко // Історія релігій в Україні : [праці ХІІ Міжнар. наук. конф. (Львів, 20–24 трав. 2002 р.)]. – Львів : Логос, 2002. – Кн. ІІ. – С.536–542.
52. Яременко В. Християнська наповненість шевченкового "Букваря": спроба прочитання / В. Яременко // Історія релігій в Україні : [праці ХІ Міжнар. наук. конф. (Львів, 16–19 трав. 2001 р.)]. – Львів : Логос, 2001. – Кн. І. – С.461–467.
53. Яременко В. Христологічний та історіософський контексти мотиву офірності в творчості Тараса Шевченка / В. Яременко // Історія релігій в Україні : [наук. щорічник. 2009 р.]. – Львів : Логос, 2009. – Кн. ІІ. – С.307–315.
54. Яременко В. Щоденникові записи Тараса Шевченка про Апокаліпсис в сакральномистецькому тлумаченні / В. Яременко // Історія релігій в Україні : [матеріали VIII міжнар. круглого столу (Львів, 11–13 трав. 1998 р.)]. – Львів : Логос, 1998. – С.297–298.

Ольга Ліщинська

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ МОТИВИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ВІЗУАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ

Звернення до постаті Т. Шевченка – великого генія, єдиного, хто повномірно консолідує всю Україну – у часі святкування 200-літньої річниці акумулює творчу енергію народу з великою силою і має своїм виплодом різноманітні культурні прояви.

Постать Шевченка багатогранна і різнопланова. Його поезія та й творчість загалом, за словами Г. Клочка, має різні рівні розкодування – поверхові і глибинні, а твори є «естетично зарядженими, хвилюючими смислами»⁴¹. Постать Шевченка – це своєрідна система знаків, символів, смислів, концептів і пророцтв. Перед поколіннями українців розгорнута ціла низка образів: Кобзар, Пророк, Голос народу, Супер-Герой, Революціонер, Романтик. Кожна епоха по-своєму їх осмислює й інтерпретує. За влучним висловом Г. Клочка, любов до Шевченка – це чинник формування національної ідентичності, що творив і продовжує творити українську націю.

В геніальній творчій особистості Шевченка сплелися в єдину сув'язь три гострі нерви українського культурного буття: минуле, теперішнє і майбутнє. Минуле постає через голос кобзаря, сліпого співця історії народу. Теперішнє проявляється в Шевченкові – нашому сучаснику, що вповні відповідає на актуальні запити сьогодення. Майбутнє – це мовлення великого пророка і прогностика.

О. Пахльовська вважає, що перед нами вириваються кілька іпостасей творчого ества Т. Шевченка⁴². Перша – це гомерівський образ співця-аеда, який викликає з небуття минуле, інтегруючи його в майбутнє. Актуальний нині образ Шевченка як нашого сучасника. І ще – образ старозавітного пророка, який стигматизує аморальність свого часу задля його морального перезаснування, катарсису, що відкриває нові горизонти прийдешнього.

М. Жулинський аналогічно окреслює триєдиний контур потужної Шевченкової постаті, що єднає минуле, сьогодення і прокладає міст у прийдешнє⁴³. Вважає, що один із центральних образів поета – народний кобзар, якому він свідомо передає свої функції

⁴¹ Клочек Г. Поетика візуальності Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / Г. Клочек. – Режим доступу : academia-ps.com.ua/product/356.

⁴² Пахльовська О. Тарас Шевченко — письменник ХХІ століття [Електронний ресурс] / О. Пахльовська. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/taras-shevchenko-pismennik-hhi-stolittya1>.

⁴³ Жулинський М. «За що я Україну люблю?» [Електронний ресурс] / М. Жулинський. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayina-incognita/za-shcho-ya-vkrayinu-lyublyu>.

оповідача. Кобзар виступає в ролі хранителя історичної пам'яті нашого народу, а також своєрідного деміурга національного духовного космосу. Це свідчення минулого нашого народу, його історії і культури. Чи не найголовнішою істиною у комплексі цінностей творчого генія Шевченка, на думку Жулинського, є ідея відродження української нації, набуття національної ідентичності, виборення свободи і незалежності. Тут Кобзар акумулює потреби і спонуки сучасності. Врешті романтично-міфологічний образ поета – виконує місію пророка, апостола правди і науки. Це візія майбутності, потенційним виразником якої є Шевченко.

На перетині цих діахронних горизонталей історично-культурного буття України окреслюється чітка вертикаль Шевченкового українокультурного ества – націєтворця, зосередника національної ідентичності, руйнівника імперії і колоніалізму, борця за права і свободи, гідність і гуманістичні цінності людської особистості, як українця, так і представника іншого народу.

Із цих трьох струменів Шевченкової картини буття української культури – минулого-сучасного-майбутнього – виростає нинішнє мистецьке покоління. До Шевченкових символів, концептів, пророцтв, як до цілющого джерела, звертаються митці межі ХХ і ХХІ ст., цим закріплюють місію і метаісторичну й метакультурну значущість Шевченка.

Шевченко співець минулого

Великий літописець України – Т. Шевченко – навіть сьогодні залишається найкращим орієнтиром для розуміння історії України, як влучно сказав Ю. Мушкетик. Його твори розкривають і пояснюють широку панораму подій минулого нашого народу.

«Величезна енергетична місткість Шевченкового слова» наповнює його збірку «Кобзар». За словами Є. Маланюка, «Кобзар» має вулканічну художньо-впливову силу. Він вабив і продовжує надихати багатьох митців. Варто згадати ілюстрації до збірки С. Карафи-Корбут. І. Марчук у шевченкіані до 200-ї річниці представив цикл полотен – ілюстрації до «Кобзаря» (виданого 1994 р. у видавництві «Дніпро»). Як справедливо вважають художні критики, це не просто ілюстрації, це вираз Шевченкового світобачення, його історіософії, надзвичайно тонко відчуті і переданої настроєності.

Шевченкова тематика наскрізно пронизує творчість В. Франчука. Це художник-літописець України. За словами мистецтвознавця О. Шовкової, його можна порівняти з середньовічним кобзарем, що йде українськими дорогами і у своїх полотнах мовою фарб і кольорів «співає» поезію Шевченка та народної пісні. Глибоким історичним змістом наповнені картини «Три літа», «Лілея», «Плач Катерини», триптих «Катерина», «Ох не однаково мені», «Невольничі літа», «Спас», цикл картин «Молюсь за тебе Україно». До 200-річчя з дня народження Шевченка художник зібрав твори останніх 15 років під назвою «Сторінками Кобзаря». В. Франчук вважає «Кобзар»

Шевченка Біблією, бо тут зосереджений сенс українського буття, українського духу.

В. Гарбуз автор графічних серій – ілюстрацій до «Кобзаря», до книг про Шевченка. Художник неодноразово говорив, що шевченківська тема є справою всього його життя. На відкритті його виставки висловили слушну думку: «За що б не брався В. Гарбуз, він дивиться і розкриває нашу землю зором Т. Шевченка»⁴⁴.

Вражає національно насичений колорит творів Гарбуза. У кожній картині художника є помаранчеві, «гарбузові» барви, як сказав керівник центру видавництва «Просвіта» В. Кліщак⁴⁵. Можемо відзначити органічну для нашого малярства рису: використання багатого, ментально насиченого колориту. Ментальний колорит творить характерний візуальний код української національної культури, ні з якою іншою не зрівнений.

Шевченко як співець минулого може бути актуалізований через образ-символ української історії і культури – козака Мамаю. Сам Шевченко звертався і прямо, й опосередковано до цього образу. В офорті «Дари в Чигирині» художник помістив козака Мамаю в інтер'єрі кімнати, де перебуває Б. Хмельницький. На думку окремих дослідників, на полотні «Катерина» в селянинові праворуч вгадується козак Мамай як символ козацької вольності, втілення славного минулого.

Козак Мамай – це своєрідна знакова система нашої культури, її метасюжет, що втілює національний ідеал, ментально закріплений вияв народної сміхової культури. Тематичне звернення до образу спостерігаємо впродовж трьох століть, особливо останнього: на гербі УНР 1918 р. (авторства Г. Нарбута), О. Заливаха видряпував зображення Мамаю на стіні камери радянської тюрми, де сидів. До 20-річчя Незалежності України у Вінниці пройшла художня виставка «Козак Мамай – таємничий дух козацтва». Серед представлених – твори художника І. Горобчука, в доробку якого п'ять десятків Мамаїв; серію картин митця О. Чегорка. Впродовж двадцяти років творить серію «Козак Мамай» О. Скоп. Свою серію художник присвятив пам'яті репресованих і страчених 1933 р. бандуристів, кобзарів, лірників. Сучасний варіант мамайства пропонує художник А. Мельник. Художник називає українців «дітьми Мамаєвими».

Шевченко показав минуле, окресливши сутнісні національно-історичні віхи і тим самим закарбував їх для усвідомлення нащадкам.

⁴⁴ Матвеев В. Володимир Гарбуз. Зором Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / В. Матвеев. –Режим доступу : [familytimes.com.ua / garbuz-zorom.html](http://familytimes.com.ua/garbuz-zorom.html).

⁴⁵ Матвеев В. Володимир Гарбуз. Зором Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / В. Матвеев. –Режим доступу : [familytimes.com.ua / garbuz-zorom.html](http://familytimes.com.ua/garbuz-zorom.html).

Шевченко – наш сучасник

Це друга сутнісна іпостась його творчої постаті. Шевченко постає як руйнівник імперії, колоніалізму, захисник прав і свобод, завдань, що виявилися актуальними і дуже злободенними навіть сьогодні.

Варто вкотре підкреслити велетенське значення постаті Шевченка для формування й утвердження української національної ідентичності. Він був і є виразником національної ідентичності і незалежності. Навколо Кобзаря вибудовується національна самототожність українця.

У цьому руслі Г. Клочек тлумачить поезію Шевченка своєрідним текстом для нації і громадянина⁴⁶. Вважає, що вона (поезія) наділена феноменальною здатністю оновлюватися з плином часу і постає в кожній новій епосі гостро актуально. Найбільш плідними називає такі наскрізні Шевченкові ідеї: любов до України («Не кидай матері!»), дієва і жертвна любов до народу; аналіз тоталітарної політичної системи та антиколоніальне спрямування.

О. Пахльовська висловлює співзвучні думки. Окреслює футурологічні концепти, породжені Шевченком, які перетворюють його на нашого сучасника: ідея руйнації імперії та автократичної влади; концептуалізація «Іншого», з допомогою чого висловлюється незгода з колоніалізмом, жорстокістю, насиллям над людиною, обмеженням її прав та свобод⁴⁷.

Підтвердженням вищесказаного можуть слугувати різні царини шевченкіани. Відображенням інтересу й уваги до постаті Шевченка є однойменна щорічна Національна премія України і її лауреати. Шевченківська тематика маркує цей проект рік від року. Шевченківська премія присуджена композитору Г. Ляшенкові за кантату «Вітражі й пейзажі» на вірші Шевченка (2008 р.); артисту Б. Козаку за виконання поетичної композиції «Євангеліє від Тараса» та «Думи» за творами Кобзаря (2010 р.); митцю П. Печорному в номінації народне і декоративно-прикладне мистецтво за серію керамічних тарелів за мотивами творів Шевченка (2013 р.).

Шевченко присутній у творах сучасної літератори (Рябчука, Андруховича, Жадана, Куркова, Капранових, Забужко) та пісенної культури (сестри Тельнюк, гурти «Сад», «ДіЛема», «Дивні діти», «Тарасова ніч», «Кому Вниз»), т. ін.

Візуальна культура рясніє присутністю Шевченка як особи і як творця актуальних смислів. В. Слєпченко у характерній авторській

⁴⁶ Клочек Г. Поетика візуальності Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / Г. Клочек. – Режим доступу : academia-ps.com.ua/product/356.

⁴⁷ Пахльовська О. Тарас Шевченко — письменник ХХІ століття [Електронний ресурс] / О. Пахльовська. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/taras-shevchenko-pismennik-hhi-stolittya1>.

манері арт-лайну виконав портрет Шевченка (серія «Обрані часом»). Романтичний символіст, як називають його мистецтвознавці, витворив особливу техніку малювання лініями, вважаючи, що через лінію можна найбільш вдало передати рух – рух часу. У Львові до 200-річчя Шевченка виставка об'єднала художників М. Демцю, С. Міхновського, П. Сипняка, Р. Опалинського, О. Косатого, В. Сколоздру, О. Скопа та ін. Окремі твори позначені гострою актуальною напругою. Так, картина В. Шаленка «Сергій Нігоян читає «Кавказ» композиційно розкладається на три частини: зліва портрет Нігояна, справа – Шевченка, по центру – воюючі люди на тлі гірського пейзажу. Минуле і сучасне переплелися в органічний клубок, і Шевченко виступає свідком доленосних подій.

Найкращим прикладом гострої злободенності образу Шевченка в нинішніх українських реаліях є його місце й роль в революційних подіях Євромайдану. І це не лише пов'язане з місійністю Шевченка в українській культурі. Постать Шевченка є свідченням належності нашої духовності до європейської культурної орбіти. Дослідники наголошують на європейськості Шевченка. Так, С. Грабовський вважає, що «Шевченко був і залишається ... посутньо європейського масштабу націєтворцем»⁴⁸.

Шевченко на Майдані присутній з першої хвилини. За С. Проскурнею, майданний Шевченко присутній і візуально, і текстуально, і ментально. Адже Шевченко завжди присутній в нас, ми його носимо зі собою.

Шевченко став символом Майдану – символом опору безправ'ю і боротьби за свободу. М. Жулинський прослідковує повсюдну його присутність: над Майданом видніються півметрові літери поетичного звернення Шевченка: «Борітеся – поборете, / Вам Бог помагає!» (слова з поеми «Кавказ») ⁴⁹. На головній сцені Майдану між святими образами портрет Шевченка – головна «ікона» революції. Уривок з поеми «Кавказ» читав на Євромайдані С. Нігоян, перший герой Небесної сотні, вбитий 22 січня 2014 р. М. Жулинський згадує, що Шевченко був присутній і на Майдані 2004 р. Саме завдяки Шевченкові такі всенародні протестні зрушення, як Помаранчева революція і Євромайдан, стали революціями духу – «Духу національного, який поривається відродити й утвердити національну і людську гідність громадян України, добитися правди і справедливості ненасильницькими методами. А головне – консолідувати українське

⁴⁸ Грабовський С. Європеець Шевченко у часи пост-постмодерну [Електронний ресурс] / С. Грабовський. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/ievropeiec-shevchenko-u-chasi-post-postmodernu>.

⁴⁹ Жулинський М. «За що я Україну люблю?» [Електронний ресурс] / М. Жулинський. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayina-incognita/za-shcho-ya-vkrayinu-lyublyu>.

суспільство з метою активного державного самоздійснення на засадах нових, праведних законів, соціальної справедливості, рівноправності у відносинах між народами-сусідами, єднання в сім'ї європейських народів. Саме тому так сьогодні «запитуваний» Тарас Шевченко»⁵⁰.

На Майдані діяла Мистецька сотня, Мистецький Барбакан (штаб арт-спротиву на Хрещатику). Художники продемонстрували Шевченкову актуальність, його магнетичне притягання в часі великої національної напруги. Один із співорганізаторів Мистецької сотні Ю. Ігнатенко зазначав, що Майдан – це відповідь Шевченку на його поему «І мертвим, і живим, і ненародженим».

На стінах вулиці Грушевського у Києві під час подій січня-лютого 2014 р. з'явилися «революційні» портрети українських класиків: Шевченка, Франка, Лесі Українки. Тарас Шевченко, з характерною для учасників протестних дій хустиною на шиї, і напис: «Вогонь запеклих не пече». Створення портретів пов'язують з іменем київського художника стріт-артиста =Sociopath. Великої популярності набула картина Ю. Шаповала «Тарас Григорович проти...», де на фоні вогнів Грушевського зображено Шевченка з шиною на плечі. Шина як один із символів протесту органічно вписується в образ Шевченка-борця за Україну.

В Українському домі відкрилася виставка до 200-річчя, де представлено більше сорока художніх робіт. Серед виставлених творів – картини львівського іконописця Л. Скопа. Він був на Майдані, намалював незліченну кількість ікон для бійців, медиків. Творив по п'ять-шість ікон в день, основою яким служили дерев'яні дошки, знайдені на Майдані. Художник підкреслює їх особливу енергетику і вважає Майдан сам по собі сакральною ситуацією. До річниці Шевченка намалював понад метрону ікону «Святий Тарасій».

Один із засновників мистецького «Барбакану» на Майдані – художник А. Єрмоленко. За його словами, ця своєрідна громадська арт-фортеця стала потужним фронтом і доклалася до перемоги народу⁵¹. Тут митці творили плакати, виготовляли прапори, організовували благодійні виставки, читання. А. Єрмоленко цитує слова свого колеги: нинішня революція – це бунт креативу проти безглуздя. Водночас, митці були готові за потреби приступити до рішучих дій.

А. Єрмоленко – сучасний співець Кобзаря. Впевнений, що з усіх діячів культури Шевченко вплинув на нього найбільше. Вважає

⁵⁰ Жулинський М. «За що я Україну люблю?» [Електронний ресурс] / М. Жулинський. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayina-incognita/za-shcho-ya-vkrayinu-lyublyu>.

⁵¹ Янченко К. Андрій Єрмоленко: «Якби Шевченко був нашим сучасником, то кидав би коктейлі Молотова» / К. Янченко // Високий Замок. – 7-9 березня. – 2014. – С. 11.

Кобзаря прикладом людини-дії. Єрмоленко проводить паралель між образами Христа і Шевченка: сильні особистості, що вели за собою.

Серія «Шевченкіана» А. Єрмоленка досить епатажна: портрети Шевченка-супермена, Шевченка-рок-зірки, Шевченка-Будди, Шевченка-даішника. Називає це певним карнавалом, який влаштував для Кобзаря. Така несподівана спроба осмислення і подачі Шевченка в художника виникла, за його словами, ще в дитинстві. Саме тоді уявляв Шевченка в різних ролях, іпостасях. Згадує розповіді бабусі, що в її селі на Сумщині з приходом радянської влади розстрілювали тільки за те, що в хаті висіла ікона⁵². Тоді замість образів стали вішати портрет Шевченка. Як твердить митець: «Тепер задля розуміння Шевченкових творів його варто олюднити, зробити сучасним. Бо якщо його твори досі актуальні – це горе для України, значить, ми в тій самій темряві і нічого за двісті років не змінилось»⁵³. А. Єрмоленко наголошує, що його твори про Шевченка не є жартом чи іронією, вважає, що класика потребує переосмислення. Улюбленим образом митця є рок-н-рольний Шевченко-Преслі, вважає, що він найбільше перегукується з реальним Шевченком, який любов різноманітні буфонади, перевтілення, нерідко підписував свої твори «Доброграй». Шевченко в образі супермена демонструє героя, якого, на думку митця, нинішній Україні бракує. Проте це не є прямі порівняння, як зазначає художник, просто це певні паралелі, аналогії, акценти...

Постать Шевченка співзвучна духу сьогодення. Це можна проілюструвати візуально-культурними акціями щодо вшанування його річниці. Мистецький проект Шевченко/MANIA в Мистецькому Арсеналі (27.02 – 16.03 2014 р.) об'єднав різнорідні акції: виставка художніх творів Кобзаря, відео-інсталіяція С. Проскурні «Наш Шевченко», проект «Стіна пророка», відкрита ніч «Доба Шевченка» та ін.

Розпочинає експозицію картина Ф. Кучера «200 портретів Шевченка». Автор, 91-річний художник з Черкащини, до ювілею вирішив намалювати 200 портретів. Свою історію розповідає зі встановленого в експозиції екрану: за радянських часів малював портрети тогочасних активістів соцзмагань. На думку А. Баздиревої, малювання Шевченка – не на замовлення і не за гроші – стало для Кучера своєрідною спокутою за минуле⁵⁴. Дослідниця помічає прояви

⁵² Янченко К. Андрій Єрмоленко: «Якби Шевченко був нашим сучасником, то кидав би коктейлі Молотова» / К. Янченко // Високий Замок. – 7–9 березня. – 2014. – С. 11.

⁵³ Янченко К. Андрій Єрмоленко: «Якби Шевченко був нашим сучасником, то кидав би коктейлі Молотова» / К. Янченко // Високий Замок. – 7–9 березня. – 2014. – С. 11.

⁵⁴ Баздирева А. Кілька слів про Шевченкоманію [Електронний ресурс] / А. Баздирева // ART Ukraine. – Режим доступу :

колективної свідомості, паралелізм дій як шлях до очищення: образ національного героя художник повторює як мантру: «Поки я малюю Шевченка – я живу».

Проект С. Проскурні «Наш Шевченко» являє собою інсталяцію з 365 відео-сюжетів, присвячених поетові. Проект демонструє, що Шевченко актуальний кожному, і в кожного він свій. У рамках іншого проекту «Стіна пророка» відбулася інтерактивна акція «Лист у Майбутнє», реалізована разом зі спільнотою «Манускриптур». Всі охочі долучилися до створення листа до наступних поколінь – висловили сподівання, надії, побажання. «Манускриптівці» з допомогою мистецтва каліграфії візуалізували ці думки в єдиний мистецький об'єкт.

Відкрита ніч «Доба Шевченка» відбулася з 9 на 10 березня, поєднала кіно, музику, поезію. Серед заходів ночі відбулася прем'єра фільму С. Проскурні «Т.Шевченко.Ідентифікація». Митець наголошував, що мав на меті «розгерметизувати Шевченка», показати актуальність його постаті і не лише для українців. У фільмі заклав цікаву концептуальну «географію хреста»: збирав матеріал регіонально з заходу на схід і з півночі на південь України, образним центром цього «хреста» постає рідна Шевченкові Черкащина.

Фільм Проскурні – це соціальна містерія, яка розкриває тему міфотворчості, ідентифікації образу Шевченка. Упродовж кінокартини український скульптор Т. Цюпа створює скульптуру Шевченка, глядачі стають свідками народження художнього шедевра, який звільняється з пут глини. Напрошується паралель звільнення постаті Кобзаря від облуди, міфів, стереотипів, ідеологічних, політичних нашарувань. Центральний персонаж фільму – «Подорожній» (ототожнений з Шевченком), перед ним думки різних людей зі всієї України. За авторським задумом, так вимальовується щирий і «живий» в народній уяві образ.

Фестиваль «КобзарТ» – восьмиденний марафон, що об'єднав молодих акторів, літераторів, художників, музикантів (28.03 – 4.04 2014 р.). Представлене живе динамічне мистецтво мало на меті актуалізувати «вічно молодого Кобзаря», запропонувати неофіційних погляд на Шевченка. На своїй сторінці у facebook організатори фестивалю зазначили: «Для нас Шевченко – не забронзовілий пам'ятник, а дуже актуальний наразі митець. Тому фестиваль «КобзарТ» став ... майданчиком для вираження молодих поетів, художників, кінорежисерів, театралів, музичних гуртів. Сучасні українські митці не відкидають творчості Шевченка, а по-своєму

переосмислюють її. Наслідком цього переосмислення і є переважна більшість акцій, що будуть представлені на фестивалі»⁵⁵.

У рамках фестивалю відбулася виставка сучасних українських митців «А тепер? Сила мистецтва. Українське мистецтво в період кризи, роздумів та скорботи» (А. Белов, Д. Галкін, К. Гнилицька, Л. Хоменко, М. Куликовська, С. Попов, О. Золотарьов та ін.). Одним із заходів фестивалю було поетичне дійство «Шевченкові вуса». Назва не випадкова, організатори вважають вуса певним знаком, важливим атрибутом Шевченка як українця. Апелюють до праці С. Павличко⁵⁶, в якій дослідниця аналізує зовнішній вигляд Шевченка на основі його автопортретів. Найпопулярнішим виявився останній, на якому Шевченко в кожусі, смушкової шапці і з великими народними вусами. Як вважає С. Павличко, це були вуса і українського селянина, і мандрівного бандуриста, і козака, і гайдамаки. Шевченко свідомо творив такий імідж, бажаючи наблизитися до свого улюбленого ліричного героя – Кобзаря. Цей портрет став іконою кожної хати, майже всі пам'ятники мають ці обвислі вуса. Отже, вуса – атрибут істинного правдивого українця, вуса – виклик системі. Шевченкові вуса актуальний символ і сьогодні. Як сказав С. Плохій, Шевченкові вуса надихали сотні, тисячі, десятки тисяч українців на боротьбу за національні права. Враховуючи, кількість різних візуальних представлень портрету Шевченка впродовж революційних подій 2013-2014 рр., можна переконатися в актуальності цих слів.

Шedays – фестиваль сучасного мистецтва, присвячений Шевченку як національному символу української культури (14-16 березня 2014 р.), зібрав інтелектуалів, літераторів, художників, музикантів, театралів. Вони осмислювали творчість і образ Шевченка у таких конструктах: Кобзар, Пророк, Голос народу, Супер-герой, Революціонер.

За влучною характеристикою, сьогодні Україна перебуває у стані Шевченкоманії. Як висловилося А. Баздирева, ще ніколи творчість Шевченка не була настільки реактуалізованою, а він сам – таким близьким до «живих і мертвих, і ненароджених»⁵⁷. Це найкраще свідчення актуальності і живучості Шевченка для нинішнього покоління.

⁵⁵ Фестиваль «КобзарТ». – Режим доступу : <https://www.facebook.com/kobzartfest>.

⁵⁶ Павличко С. Роздуми про вуса, нав'язані одним оповіданням О. Стороженка [Електронний ресурс] / С. Павличко. – Режим доступу : http://www.ereading.ws/chapter.php/1017952/99/Pavlichko_Teoriya_literaturi.html.

⁵⁷ Баздирева А. Кілька слів про Шевченкоманію [Електронний ресурс] / А. Баздирева // ART Ukraine. – Режим доступу : http://artukraine.com.ua/a/kilka-sliv-pro-shevchenkomaniyu/#.U1vDtqI_u88.

Шевченко – пророк майбутнього

Третя іпостась Шевченка – це його прогностична роль в українській культурі. Як націєтворець, національний символ і моральний авторитет та носій месіанської ідеї, він зберігає потенціальну майбуттєвість.

Т. Шевченко – єдина постать української культури, як серед історичних, так і серед сучасних особистостей, що викликає безумовну довіру і користується авторитетом у переважній більшості українців в усіх регіонах країни. Це підтвердили вчені-учасники Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі на круглому столі на тему «Т. Шевченко як національний символ та моральний авторитет українського народу». За словами директора Інституту соціальної та політичної психології НАПНУ М. Слюсаревського, моніторинг, проведений у 2013 р. Інститутом, підтвердив, що Шевченка назвали національним символом України 64% респондентів.

На підтвердження цього можна апелювати до німецької дослідниці Є. Альварт, яка займається культурою пам'яті. Вона проаналізувала українську історію та культуру і виявила, що найкращим репрезентантом української культури пам'яті, «місцем пам'яті» є саме Шевченко⁵⁸. Він єдиний, хто не роз'єднує українців, а об'єднує. Своє дослідження виклала у книзі «Творити державу з Т. Шевченком: культура спогадів та політика пам'яті в Україні перед та після 1991 р.».

На завершення ще раз звернемося до трьох авторитетних позицій щодо ролі і сенсу Шевченка в нашій культурі. О. Пахльовська витлумачує Тараса Шевченка як систему знаків, концептів, попереджень, пророцтв, крізь призму яких проступає майбутнє⁵⁹. За М. Жулинським, ідеї, герої, ціннісні установки, та й сама постать Шевченка – поета-пророка володіють потужним національно-смысловим потенціалом⁶⁰. Г. Клочек вважає, що пророчість Шевченка поєднана із наскрізним вражаючим глибиною та емоційною трепетністю гуманізмом; безмежною співчутливістю до всього, що

⁵⁸ [Стогній С. Єнні Альварт: «Шевченко – чи не єдине “місце пам'яті”, яке не роз'єднує, а поєднує українців» \[Електронний ресурс\] / С. Стогній. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2012/03/09/jenni-alvart-shevchenko-chy-ne-jedyne-misce-pamjati-jake-ne-rozjednuje-a-pojednuje-ukrajinciv/>](http://litakcent.com/2012/03/09/jenni-alvart-shevchenko-chy-ne-jedyne-misce-pamjati-jake-ne-rozjednuje-a-pojednuje-ukrajinciv/)

⁵⁹ Пахльовська О. Тарас Шевченко — письменник ХХІ століття [Електронний ресурс] / О. Пахльовська. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/taras-shevchenko-pismennik-hhi-stolittya1>.

⁶⁰ Жулинський М. «За що я Україну люблю?» [Електронний ресурс] / М. Жулинський. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayina-incognita/za-shcho-ya-vkrayinu-lyublyu>.

потребує справедливості, правди і захисту⁶¹. Це робить його творчість потенційно відкритою та актуальною для майбутнього. Сучасна візуальна культура демонструє звернення до Шевченківської тематики у різних художніх проявах на трьох горизонталях українського історично-культурного буття: погляд у минуле, сучасне і майбутнє.

Література

1. Баздирева А. Кілька слів про Шевченкоманію [Електронний ресурс] / А. Баздирева // ART Ukraine. – Режим доступу : http://artukraine.com.ua/a/kilka-sliv-pro-shevchenkomaniyu/#.U1vDtqI_u88.
 2. Грабовський С. Європеєць Шевченко у часи пост-постмодерну // <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/ievropeiec-shevchenko-u-chasi-post-postmodernu>.
 3. Жулинський М. «За що я Україну люблю?» [Електронний ресурс] / М. Жулинський. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayina-incognita/za-shcho-ya-vkrayinu-lyublyu>.
 4. Ключек Г. Поетика візуальності Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / Г. Ключек. – Режим доступу : academia-ps.com.ua/product/356.
 5. Матвеев В. Володимир Гарбуз. Зором Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / В. Матвеев. – Режим доступу : familytimes.com.ua/garbuz-zogom.html.
 6. Павличко С. Роздуми про вуса, навіяні одним оповіданням [Електронний ресурс] / С. Павличко. – Режим доступу : http://www.ereading.ws/chapter.php/1017952/99/Pavlichko_Teoriya_literaturi.html.
 7. Пахльовська О. Тарас Шевченко — письменник ХХІ століття [Електронний ресурс] / О. Пахльовська. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/taras-shevchenko-pismennik-hhi-stolittya>.
 8. **Стогній** С. Єнні Альварт: «Шевченко – чи не єдине “місце пам’яті”, яке не роз’єднує, а поєднує українців» [Електронний ресурс] / С. Стогній. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2012/03/09/jenni- Alvart-shevchenko-chy-ne-jednye-misce-pamjati-jake-ne-rozjednuje-a-rojednuje-ukrajinciv/>
- Янченко К. Андрій Єрмоленко: «Якби Шевченко був нашим сучасником, то кидав би коктейлі Молотова» / К. Янченко // Високий Замок. – 7–9 березня. – 2014. – С. 11.

⁶¹ Ключек Г. Поетика візуальності Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / Г. Ключек. – Режим доступу : academia-ps.com.ua/product/356.

Галина Гучко

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ У ПОГЛЯДАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ВИЯВ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

У XIX ст., в епоху Романтизму, Кирило–Мефодіївська традиція ожила в Україні у своїй повноті, насамперед, завдяки одноіменному товариству та його ідеям. Український Романтизм, який був складовою частиною слов'янського національно-культурного відродження, визначають особливості, продиктовані об'єктивною дійсністю. На думку провідного критика і культуролога поч. XX ст., послідовника естетико-психологічного напрямку в літературознавстві Миколи Євшана “...найважливіша прикмета слов'янської романтики: вона розбуджує скрізь локальний патріотизм... Само прославлення народної мови й пісень і писання тою мовою, любов до рідної старовини та вишукування пам'ятників народної творчості, – се була ціль більше сама для себе, більше мода, як об'яв самосвідомості та ціни самому собі” [5, с. 37]. Соціальне, політичне та культурне становище, в якому опинилася Україна, змушувало її духовних провідників до роздумів над історією країни, долею свого народу. У суспільній свідомості визрівали ідеї нового світосприйняття, що відповідало назрілим духовним потребам суспільства.

До яскраво виражених ідей романтичної свідомості можна віднести:

- ідею історизму, що культивує українську самобутність, передбачає розробку концепції національної історії, усвідомлення національної культури як явища самобутньо-неповторного;
- ідею народності, що зумовлює звернення до національних джерел, традицій, народної творчості, української мови як національної ознаки українського народу;
- звернення до фольклору як одного з основних етнографічних джерел пізнання українського народу.

Практично ці ідеї обумовили україноцентричне мислення романтиків, що стимулювало їх до створення певної системи народознавчих поглядів, які були основоположними для української культурно–історичної школи. Національна ідея, зрощуючись з певною політичною ідеологією, пересувається в площину етико–антропологічну на рівень екзистенційної проблематики, набуваючи політичного забарвлення, репрезентуючи другу течію, яка представлена групою політично-державницької орієнтації, що успадкувала кращі традиції українського самостійництва. Слід зазначити, що в основу концепції романтичного історизму закладена ідея народу, який уперше стає суб'єктом історії, “набуваючи власного обличчя, індивідуальних особливостей, які визначають напрями інтересів та роль у світовій цивілізації” [17, с. 86].

Філософське осмислення національної ідеї у поглядах Т.Шевченка на ґрунті Кирило–Мефодіївської традиції репрезентують праці Д. Донцова,

М. Драгоманова, М. Євшана, О. Забужко, Є. Маланюка, І. Франка, Д. Чижевського, І. Огієнка, М.Кашуби, М.Скринника та ін.

Зазначимо, що Кирило–Мефодіївське братство, яке дало поштовх утвердженню української національної ідеї, за твердженням Є. Маланюка “оформлюється...не як політична організація, але як скупчений в столиці країни зародок духово-національного проводу...” [11, с. 40], а в ідейній програмі товариства синтезовано християнство й романтичний націоналізм [7, с. 8]. Середина 40-х років ХІХ ст. – період, коли розгорталась діяльність цього товариства, члени якого започаткували розробку філософії української ідеї [1, с. 108].

Ідеологія товариства – це своєрідний синтез, злиття моментів Кирило–Мефодіївської традиції, мотивів національно–політичного характеру і релігійного елементу, причому у специфічних формах східного слов’янства, що надає ідеології есхатологічного відтінку. Але, як зауважує Д. Чижевський, “християнство братчиків було своєрідним. Гостре почуття національної проблеми, проблем соціальних, приводили їх до шукання в християнстві відповіді” [16, с. 111].

Українська національна ідея, рідна мова як знаряддя національної свідомості, освіта простого народу, видання журналу слов’янськими мовами – головний напрямок діяльності Кирило–Мефодіївського братства. Також братчики ставили собі за мету дбати про налагодження та розвиток зв’язків між слов’янами, створення вченого слов’янського товариства, підтримку культури та традиції всіх слов’янських народів, а насамперед українського. У Записці “Про вивчення історії слов’ян” В.М. Білозерський наголошує: “Слов’яни – народ дуже давній, великий, в історії Європи і знаменитий (Шафарик) так несправедливо і так надовго був забутий... У слов’янських народів з’явилися люди, наповнені великою любов’ю до вітчизняної слави, які глибоко проникли в душу споріднених народів, які, накінець, вказали блиск слов’янської народності [9, с. 374].

Під час дружніх зустрічей братчики обговорювали проблеми розвитку мов і літератур, а згодом і глибше питання – як за допомогою літератури, освіти, школи ширити по всьому слов’янському світі ідеї єдності і співробітництва. Зокрема, у “Доношенні О.Ф. Орлова до І.Ф. Паскевича про хід розслідування діяльності Кирило–Мефодіївського товариства” вказано, що найважливіша мета братчиків “організувати училища для простого народу; видавати книги для того ж народу, і розвитком загальної освіти доводити слов’ян до того, щоб вони об’єднувалися” [9, с. 60].

Кирило–мефодіївці проявляли великий інтерес до історії українського народу. Документи і матеріали свідчать про те, що саме цікавило їх в історії, як вони пов’язували минуле із сучасним і які робили висновки для майбутнього. Акцентуючи увагу на ролі

українців в історії, члени товариства віддавали належне іншим слов'янським народам, високо оцінюючи їх спільний внесок. “І Україна, поєднавшись з Польщею як сестра з сестрою, як одне плем'я слов'янське також з другим людом слов'янського братства; вони не сотворили, ні царя, ні пана, а сотворили братство... Там усі були рівні...” [8, с. 207]. З чисто гуманних міркувань, а також з виключно слов'янських побуджень, йому симпатизував Т. Шевченко. Адже він вважав себе слов'янином в душі Коллара, і тому не відчував ненависті до росіян і поляків як таких. Адже серед росіян у нього були найкращі друзі і покровителі.

Висвітлюючи погляди братчиків, М.С. Грушевський особливу увагу приділив Т.Г. Шевченку. “Найстарший літами, осяяний славою найбільшою національного поета, він попирав своїх молодших товаришів і силою та імпульсивністю свого чуття, і безоглядним радикалізмом своїх соціальних настроїв, а біблійний склад його думок досить відповідав “євангельському християнізмові” гуртка [2, с. 140].

М. Драгоманов та Д. Донцов зазначали, що на кирило-мефодіївців великий вплив мала творчість Т. Шевченка. “Муза Шевченка роздерла завісу народного життя. І страшно, і солодко, і болюче, і втішно було заглянути туди” [3, с. 17]. “Солодко” було вченим братчикам слухати “ненапечатані” твори поета, та й “страшно! Ось через що, мабуть, вони й “держали його оддалік од братства”, бо гарячий поет дуже б скоро попхнув учених слов'янщиків у політику, та ще й мужицьку” – писав М. Драгоманов [4, с. 349].

На думку Івана Франка “... впливові кружка Кирило-Мефодієвого братства можна приписати поеми Шевченка “Послання до живих і мертвих і ненароджених” та “Гус” із посвятою Шафаріку, в якій уперше і найкраще сформульовано ідею слов'янської федерації: “Щоб усі слов'яне стали / Добрими братами” [15, с. 278].

Відомо також, що певне значення у наверненні П. Куліша до українства мали творчі здобутки Т. Шевченка, який у 1840 р. видав “Кобзаря”, а незабаром і “Гайдамаки”, чим, звісно, і викликав інтерес не тільки до української мови, але й до самої української проблематики. Вихід друком “Кобзаря” став помітною літературною подією, яка миттю розворушила апатію і викликала любов до рідного слова, вигнаного з ужитку не лише в колах вищого стану, але й у розмові із селянами, які намагались ... висловлюватись по-великоруськи [18, с. 98]. В Україні книгу прийняли із захопленням: поетичного таланту подібної сили ще не було в національній літературі, і можна зрозуміти літнього Квітку-Основ'яненка, який так писав поетові про своє враження: “... Волосся в мене на голові, що вже його і небагацько, та й те навстопужилося, а біля серця так щось і щемить, ув очах зеленіє” [12, с. 32].

Тарас Шевченко – палкий прихильник національної ідеї, національного визволення українського народу, “по плоті і духу син і рідний брат нашого безталанного народу, який був бунтарем в тій

гігантській області, що зветься романтизмом, беручи істоту, сенс і значіння цього явища в історії культури як найширше” [10, с. 61].

Зацікавившись історією свого народу, Т. Шевченко звернувся до найяскравішого періоду його історії – козаччини, показав її як нову форму відродження української державності, могутню національну силу, під керівництвом якої український народ уперше в історії виступив творцем своєї долі, піднявся на боротьбу за здійснення своїх мрій та ідеалів. І хоча після напружених боїв з ворогами народ здався, однак його боротьба стала уроком для майбутніх поколінь, вірою у повернення того, що минуло, ідеєю українського відродження. Козацьку республіку Т. Шевченко трактував як ідеальну форму держави, створеної на засадах високої гуманності. Знищення Запорозької Січі поет прирівнював до великої загальнонаціональної трагедії українського народу з проекцією на майбутнє. Боротьбі козаків з різними поневолювачами України Т. Шевченко присвятив поеми “Тарасова ніч”, “Іван Підкова”, “Гамалія”, в яких розкрив звитяжні риси козацьких походів.

Важливою подією культурного життя України, вершиною революційного романтизму Т. Шевченка стала поема “Гайдамаки”, де він змалював історичне минуле українського народу, наголосивши на всенародному характері повстання коліїв: “ ...осталися / Діти та собаки, / Жінки навіть з рогачами / Пішли в гайдамаки” [19, с. 203].

Українці одноставно піднялися на захист своїх прав, людської гідності.

Зображуючи трагічний кінець Гонти, Залізняка та всього повстання, поет підводить читача до висновку про причини поразки Коліївщини і показує народ як придушену, але нескорену силу. І страшна помста на чужому бенкеті життя сприймається читачем як горде самовиявлення людей, які одчайдушно скинули кайдани рабства, щоб умерти вільними в бою. Таким же придушеним але нескореним виступає народ і в інших ранніх історичних поемах та віршах Т. Шевченка. Уже перші рядки “Причинної” вражають величною стриманістю і могутньою силою: “ Реве та стогне Дніпр широкий, / Сердитий вітер завива” [19, с. 174]. У контексті твору – це символічний заспів до могутньої мелодії про грізний клекіт закованої сили.

Утвердження всією попередньою творчістю віри в народ, у невмирущість його гуманного начала й одночасно наголошення на трагічності долі народу в умовах національного та соціального гноблення стали передумови звернення Т. Шевченка міфу про Прометея. В усіх своїх творах поет виражав думку про народ–велетень, про те, що з трагічністю його історичної долі нерозривно пов’язана віра в його безсмертя. Герої творів – люди з поневіченими долями та загубленим життям – носії найблагородніших і найгуманніших рис, представники здорової моралі людства – народної.

Як воістину український народний поет Т. Шевченко, протестував проти шовіністичних обмежень, приниження й

переслідування української національної культури. Створивши українську літературну мову, українську літературу як фактор національної самосвідомості, могутню зброю у розвитку культури українського народу, Т. Шевченко спростував як великодержавне твердження про те, що українська мова взагалі не існує, так і погляди русифікованого “освіченого” панівного класу і його прибічників на українську мову як на мужицьке “нарічіє”. Рідну мову розглядав як культурне надбання, найбільшу духовну цінність народу, виступав проти її засмічування, за подолання примітивізму й лихослів’я. “Ну що б, здавалося слова... / Слова та голос – більш нічого, / А серце б’ється – ожива, / Як їх почує!.. Знать од Бога / І голос той і ті слова / Ідуть меж люди!” [19, с. 105].

Історична поема Тараса Шевченка “Єретик” починається із думки про майбутнє братерство вільних слов’янських народів. Із гнівом і обуренням згадує автор у своїй поемі німецьких рицарів-загарбників, які протягом століть палили та грабували слов’янські землі, роз’єднали слов’янські народи і впустили поміж ними “уособищ лютюю змію”.

Образ чеського національного героя Яна Гуса так само, як і образ чеського ученого Шафарика, “що звів... в одне море слов’янської ріки”, привабив поета співзвуччям з його повсякчасною мрією про братерство слов’янських народів. Ян Гус виступає у поемі не стільки як релігійний реформатор, як “син сонця правди”, борець за права народної маси, який став не тільки уособленням ідеї боротьби за незалежність рідного народу..., не тільки уособленням ідеї боротьби за слов’янство, а і образом революціонера, готового за свої переконання заплатити життям і непохитного до останнього віддиху.

Причини розбрату між слов’янами Кобзар шукав зовні, здебільшого в національній, а не соціальній площині, тому й заслугу одного з ідеологів слов’янського відродження П. Шафарика вбачав в тому, що він засвітив “огонь добрий”, подбав, щоб “І брат з братом обнялися / І проговорили / Слово тихої любові / Навіки і віки!” [19, с. 226].

І саме в цій поемі Т. Шевченко висловлює заповітну мрію: “Щоб усі слав’яни стали / Добрими братами, / І синами сонця правди, / І єретиками / Отакими, як Констанцький / Єретик великий!” [19, с. 226].

Ідея загальнослов’янської єдності, яка передбачала федерацію вільних і рівноправних слов’янських народів перегукувалася із закликами А. Міцкевича та Й. Лелевеля (Польща), Я. Коллара (Чехія і Словаччина). М. Рильський вважав, що, “за ідеєю слов’янського єднання криється у Шевченка інша, ширша ідея дружби всіх народів, особливо яскраво висловлена у повному співчутті до поневолених кавказьких народностей у вірші “Кавказ” [14, с. 44].

Протягом всього життя Т. Шевченко постійно підіймає проблему освіти народу – і якщо протестує, то тільки проти

негуманної, відірваної від виховання грамоти, а також проти освіти “писарчуківської”, що вириває одного-двох з маси і протиставляє їх власним братам, даючи змогу експлуатувати темноту інших. Саме з глибокої прихильності до “свого”, з відданості йому впливає й пошана, сприйняття “чужого”: “Учітесь, читайте, / І чужому научайтесь, / Й свого не цурайтесь” [19, с. 293].

”Шевченко настільки великий чоловік для українства, що зовсім не диво, коли на його так часто оглядаються українці й неукраїнці, коли зайде розмова про українську справу. Лихо тільки, що досі ніхто не зваживсь докладно розсудити об тім, що таке справді Шевченко сам по собі й у свій час, а всі, хто бравсь писати про нього перш усього думали про себе, і кожний повертав Шевченка, як йому на той час було треба, та глядячи на те, перед ким говорилося про українського кобзаря” – зазначав М. Драгоманов [4, с. 327].

Кобзар став джерелом духу і слова українського народу, утвердив його самобутність і вивів із небуття. За висловом О. Чужбинського: “... він розсипав безліч квітів чистої української поезії” [18, с. 103]. Немає потреби переконувати і доводити, що Т. Шевченко заклав ідейну основу у політичній і культурній самосвідомості українців через призму української національної ідеї, обґрунтував моральні норми “національного патріотизму”. “Великий він поет, воістину! Це в нас найбільший поет на цілій слов’янщині, а ціну йому зложать тільки тоді, як вийде все, що він понаписував” [6, с.119]. “Гордість, почуття власної і національної гідності, невміння згинати шию перед насильником, відраза до всіх плебейських прикмет “лакейської вдачі”, прив’язання не до земних благ, а до свого великого ідеалу і до свого Бога, готовність боротися за них проти всіх сил диявола” – таку характеристику Т. Шевченку залишив Д. Донцов [3, с. 25].

Життєві колізії Т. Шевченка в 1847 році мало для нього ще більше значення тому, що арешт і ув’язнення його й друзів з Кирило-Мефодіївського братства означали крах надій на відродження України в найближчому відтинку історичного часу, а також “...арешт культурних діячів українського відродження означав ... замороження життєвої ниви не тільки української, але й загальнослов’янської” [13, с. 98].

Література:

1. Горський В. Історія української філософії. – К.: Наук. думка, 1997. – 285 с.
2. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. – К.: Освіта, – 1992. – 191 с.
3. Донцов Д. Дві літератури нашої доби. – Львів: Просвіта, 1991. – 295 с.
4. Драгоманов М. Шевченко, українофіли і соціалізм. Вибране. – К.: Либідь 1991. – 564 с.
5. Євшан М. Свято Маркіяна Шашкевича // Критика. Літературознавство. Естетика. – К.: Основи, 1998. – С.33-45.
6. Євшан М. Тарас Шевченко // Критика. Літературознавство. Естетика. – К.: Основи, 1998. – С.79-119.
7. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К.: Основи, 1993. – 123 с.

-
8. Історія української філософії: Упорядник М.В.Кашуба. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 68 с.
 9. Кирило-Мефодіївське товариство: У 3 т. Т.1 – К.: Наук. думка, 1990. – 570 с.
 10. Маланюк Є. До справжнього Шевченка // Маланюк Є. Книга спостережень. Проза. Т.1. – Торонто: 1962. – С.55-69.
 11. Маланюк Є. Шевченкові метаморфози // Маланюк Є. Книга спостережень. Проза. Т.2. – Торонто: 1966. – С.39-43.
 12. Новиченко Л. Тарас Шевченко – поет, борець, людина. – К.: Дніпро, 1982. – 175 с.
 13. Плющ Л. Вибране. Екзод Тараса Шевченка. К.: Факт, 2001, – 382 с.
 14. Рильський М. Поезія Тараса Шевченка. – К.: Рад. Письменник, 1961. – 67 с.
 15. Франко І. Нарис з історії україно-руської літератури 1890 // Франко І. Збір. тв. у 50 т. Т.41. – К.: Наук. думка, 1982. – С.194-471.
 16. Чижевський Д. Нарис з історії філософії на Україні. – Мюнхен: 1983. – 175 с.
 17. Чубський П. Куліш і Шевченко. – К.: 1927. – С.102-126.
 18. Чужбинський О. Спогади про Т.Г.Шевченка. – К.: Держ. вид. худ. літ. 1958. – С.97-123.
 19. Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро. – 1987. – 638 с.

Оксана Сурмач

МУЗЕЙНА ШЕВЧЕНКІАНА – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

На сучасному етапі розвитку України, коли одним із основних завдань є забезпечення національної спрямованості освіти, питання національного виховання студентів вищих навчальних закладів є надзвичайно актуальним. Від рівня національного виховання залежить не лише глибина й стійкість їх поглядів, переконань і патріотичних почуттів, а й їх громадянська позиція, усвідомлення ними місця та ролі в політичному, соціально-економічному й культурному житті свого народу.

Пріоритет на виховання національно свідомої, духовно багатой, всебічно розвинутої студентської молоді України був визначений у Законі України “Про вищу освіту” та знайшов своє відображення у державних виховних концепціях [1]. Стратегію розвитку освіти в Україні, основні напрями та шляхи створення життєздатної системи навчання і національного виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації, визначила Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття). [2].

На підвищення якісного рівня національної освіти спрямована “Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року”, схвалена Указом Президента України від 25 червня 2013 р. [3]. Серед основних завдань цієї стратегії є побудова ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, забезпечення морально-духовного, культурного розвитку, формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу, підготовка молоді до свідомого вибору сфери своєї життєдіяльності.

Видатний філософ-просвітител ь і поет другої половини ХУІІІ століття Г.С.Сковорода, який стояв на вершині знань свого часу, наголошував, “що правильне виховання криється в природі самого народу, як вогонь і світло в кремені” [4]. Практично прилучаючись до традицій, звичаїв і обрядів народу, студентська молодь вбирає в себе їх філософський, ідейно-моральний, психологічний і етнічний зміст, поступово стаючи невід’ємною частиною рідного народу, нації.

Слід зазначити, що багато дослідників проблем національного виховання звертали увагу на необхідність глибокого вивчення життя і діяльності Т.Г. Шевченка в процесі навчання шкільної молоді [5]. Але, на жаль, на сьогодні ще немає спеціальних досліджень, які б дозволяли виділити в системі національного виховання студентів ВНЗ роль і значення музейної Шевченкіани. Ця

проблема набуває ще більшої актуальності напередодні святкування 200-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. Її дослідження та наукові рекомендації, на нашу думку, будуть сприяти подальшому вдосконаленню діяльності ВНЗ по формуванню у студентів національної свідомості і самосвідомості, світогляду, патріотизму, глибокої поваги до великих синів нашої Вітчизни.

Слід зазначити, що музейна Шевченкіана почала формуватися одразу після смерті Тараса Григоровича, коли почали збирати матеріали про його життя і діяльність. Головним творцем музейної Шевченкіани без перебільшення можна назвати В. В. Тарновського, адже його збірка стала основою для створення Національного музею Т.Г.Шевченка у Києві та музею поета у Каневі. Сучасний дослідник-шевченкознавець В.Яцюк зауважує, що кількість зібраних В. Тарновським експонатів, котрі так чи інакше пов'язані з іменем Тараса Шевченка, сягає за тисячу найменувань[6]. Саме завдяки подвижницькій діяльності В.Тарновського Шевченкова спадщина збереглася для нащадків.

Сьогодні в Україні діє досить розгалужена мережа музейних закладів, тематично пов'язаних [з ім'ям Тараса Шевченка](#). Нині функціонує три суто шевченківські музейні інституції, що мають статус національних:

1. Національний музей [Тараса Шевченка у Києві](#) із філіями: Меморіальний будинок-музей [Т. Г. Шевченка](#) (на Пріорці) та Літературно-меморіальний будинок-музей Т. Г. Шевченка, що на Майдані Незалежності.
2. Шевченківський національний заповідник у Каневі, у складі якого діють п'ять музеїв і лише два – Музей Т. Г. Шевченка та Музей “Тарасова світлиця” безпосередньо зорієнтовані на шевченківську тематику.
3. Національний історико-культурний заповідник “Батьківщина [Тараса Шевченка](#)” на Звенигородщині (1939 р.) Черкаської області, з його філіями-відділами у Шевченковому, Моринцях та Будищах.

Із найпомітніших інших музеїв шевченківського профілю слід відзначити Музей “Кобзаря”, що діє у складі Черкаського краєзнавчого музею, Музей “Заповіту” [Т. Г. Шевченка](#) – відділ Національного історико-культурного й етнографічного заповідника “Переяслав-Хмельницький” та ще молодий за віком, але досить перспективний – Кімната- музей Т. Шевченка при Львівському палаці мистецтв.

Особливої уваги заслуговують і музейні кімнати при ВНЗ, зокрема такі як Музей-кабінет [Т. Г. Шевченка](#) Національного університету [ім. Тараса Шевченка](#) у Києві та ін. Адже характерною для них особливістю є місцеві традиції пошанування [Тараса Шевченка](#), неформальні підходи та прояви молодіжної творчості при висвітленні його генія та життєвого подвигу.

Аналогічна ситуація і в нечисленних музеях і заповідниках країни, краєзнавчі експозиції яких висвітлюють окремі теми, пов'язані переважно з перебуванням там [Тараса Шевченка](#), як-от у Національному заповіднику "Качанівка", що на Чернігівщині. Мережа відомчих музеїв, означена постановою КМУ від 29 листопада 2000 р., дає перелік т. зв. іменних шевченківських музеїв, зокрема у Баришівці Київської обл., у Коломиї, в с. Шевченкове Конотопського р-ну та с. Лифине Лебединського р-ну Сумської обл. Надзвичайно цікавим є і Музей "Одещина– Шевченкові", що діє на базі приватної колекції Тараса Максим'юка. Особливу креативність виявляє в розкритті шевченківської тематики і Музей у Бережанах та ін.[7]

Певна частина Шевченкових творів та інших артефактів зберігається в інших музеях України, зокрема у Харкові, Львові, Одесі, Чернігові, Дніпропетровську, Запоріжжі, Івано-Франківську, Тернополі, практично в усіх обласних центрах країни. Така структура відображає не лише географію розташування цих установ прикладного шевченкознавства, а й можливість використання музейної Шевченкіани у справі національного виховання студентської молоді для всіх ВНЗ.

Освітня і виховна функція шевченківських музеїв і окремих музейних експозицій зумовлена інформативними властивостями їх музейних предметів. Основні проблеми відображення феномена видатного мислителя, поета й художника, зрештою– визнаного пророка української нації, знайшли висвітлення у музейних експозиціях насамперед державних музеїв України.

Виключну роль у справі національного виховання студентської молоді відіграють меморіальні музеї Шевченка у Києві. Зокрема, це Центральний державний музей Т.Г. Шевченка, який був відкритий в Маріїнському палаці в квітні 1941 року, на підставі Національної виставки 1939р. в честь 125-річчя від дня народження поета. Тепер він називається Київський національний музей Тараса Шевченка і знаходиться на бульварі Тараса Шевченка в Києві. У 24 залах музею розміщується понад 4 000 унікальних експонатів, серед яких оригінальні твори Т. Шевченка, документи про його життя і роботу, списки його віршів, написані від його руки, рідкісні фотографії поета і його друзів, перші видання його творів. Крім того, значний інтерес для відвідувачів складають особисті речі Т. Шевченка: чорнило і перо, мольберт, палітра, альбоми, книги, табакерки, збірники віршів з автографами і написами поета, а також видання "Кобзаря" 1860 року.

Літературно-меморіальний будинок-музей Тараса Шевченка – перший музей Кобзаря у світі – було відкрито 10 листопада 1928 року в будинку міщанина Івана Житницького. Цей меморіальний музей відтворює атмосферу 1846-47 рр., коли Шевченко жив у Києві аж до арешту по справі Кирило-Мефодіївського товариства. Тут зберігаються особисті речі Шевченка, рідкісні видання, твори мистецтва і речі побуту XIX століття, завдяки яким можна по-справжньому відчутися

атмосферу шевченкового Києва. Щороку музей відвідує близько 10 тисяч відвідувачів, переважну більшість яких складає студентська та учнівська молодь. Його сприятлива аура дозволяє їм поринути у світ творчого натхнення поета [8].

Відділенням Національного [музею Тараса Шевченка](#) є хата на Пріорці, яку Т. Г. Шевченко наймав у Варвари Пашковської. Перебуваючи востаннє у Києві в серпні 1859 року перед своїм від'їздом до Петербурга, він прожив в ній два тижні. Знайомство з експонатами музею свідчить, що саме цей, останній київський притулок Шевченка, став для нього розрадою та справжньою домівкою. Матеріали експозиції вміщують спогади господарки хати про українського генія, як про безмежно добру, щирю, сердечну, доступну та рідну людину.

Значний інтерес у студентській молоді викликає відвідування Музею книги і друкарства в Україні. Він розпочав свою діяльність у 1972 році і був першим музеєм друкарства на території колишнього СРСР. Музей міститься у старовинній бароковій кам'яниці (архітектурний стиль українського козацького бароко), в якій зпочатку XVII століття діяла друкарня Лаврського монастиря і зберігала традиції книговидавничої справи 400-річної давнини. Хоч найповнішою фондовою колекцією Шевченкіани володіє, звичайнож, Національний музей Тараса Шевченка, проте зібрання музею книги і друкарства України є дуже цікавим, бо містить першодруки, прижиттєві видання творів Тараса Шевченка, а також 677 одиниць графічної Шевченкіани [9].

В експозиції представлена книга “Повернені шевченківські раритети” – унікальне видання, що становить величезну цінність не тільки для української культури [10]. Вона містить репродукції оригінальних гравюр, рукописів, фотографій, листів, унікальних видань (першого “Кобзаря” 1840 р., декілька самописних рукописних “Кобзарів”, які розповсюджувалися серед читачів у другій половині XIX ст.). В альбомній частині видання представлені репродукції оригінальних гравюр Т. Г. Шевченка “Вірсавія” та “Приятелі” з дарчими авторськими надписами братам Михайлу та Федору Лазаревським, автографи фрагментів вірша “До Основ'яненка” і поеми “Іванъ Підкова” з редакторськими правками П. Куліша, життєві фотопоета, та рідкісні фотографії його сучасників, родичів, дослідників та шанувальників його творчості та численні інші не менш унікальні матеріали – загалом 514 ілюстрацій. Кожен із матеріалів музею становить велику цінність, бо вони пов'язані з життям та творчою долею поета й художника і дають яскравий приклад студентській молоді, як зразок самовідданого служіння українському народові.

Значну роль у справі національного виховання студентської молоді відіграє Музей однієї книги – “Кобзаря” Т. Г. Шевченка, який було відкрито в Черкасах 19 травня 1989 р. на честь 175-річчя від дня

народження поета. Він є відділом Черкаського обласного краєзнавчого музею. Музей розташований у меморіальному будинку, в якому з 18 по 22 липня 1859 р. у родині купців Цибульських проживав Т.Г. Шевченко. Структурно його експозиція поділяється на кілька розділів: прижиттєві, посмертні та сучасні видання творів Т.Г. Шевченка, переклади іноземних публікацій про перебування поета в Черкасах. Фонди музею налічують більше 6 тис. експонатів і постійно поповнюються, особливо за рахунок рідкісних видань “Кобзарів”, закордонної шевченкіани та подарунків. При музеї організовано культурологічне товариство “Заповіт”, члени якого проводять велику кількість заходів для пробудження національної свідомості молоді. Щороку у музеї буває більше 50 тис. відвідувачів.

Студентська молодь є постійним відвідувачем новоствореної кімнати-музею “Львівська Шевченкіана”, що експонується в приміщенні Львівського Палацу мистецтв [11]. В її основу лягли оригінальні твори львівських художників, які впродовж восьми експедицій (1997-2003рр.) мандрували шляхами Кобзаря (Україна, Вільнюс, Петербург, Казахстан). Загалом у поїздках взяли участь біля 30 художників, серед яких були як молоді митці, так і знані майстри. Лише Україною митці проїхали 9 тис. км. За цей час вони створили сто полотен. Окрему експозицію становлять різноманітні видання “Кобзаря”, подаровані як львів'янами, так і мешканцями інших місцевостей

України, а також гостями з-за кордону. Справжньою цінністю є ікона з Шевченківського краю “Христос – недремне око” та оригінальний кралевецький рушник XIX ст. – експонати, подаровані художником Т. Лозинським. Частиною музею становить бібліотека з творами Т. Шевченка різних років видання, каталогами музеїв його імені, а також з художніми творами про нього. У березні 2006 року під час урочистих Шевченківських святкувань музеєві було присвоєне звання громадського.

Тарас Григорович Шевченко був не лише геніальним поетом, видатним художником, а й освіченою людиною в музичній справі, прекрасним знавцем та інтерпретатором української народної пісні. Можливо саме тому його поетичні тексти стали основою багатьох народних пісень, надихали композиторів для написання музичних творів різних жанрів, і таким чином сприяли розвитку музичної культури України. Про це розповідають матеріали музично-меморіального музею Соломії Крушельницької у Львові [12]. Студенти дізнаються, що в Галичині твори Шевченка були провідниками української народної ідеї. Величезне враження та захоплення, яке викликала творчість Великого Кобзаря серед українців, сприяли тому, що починаючи з 1865 року його ім'я вшановувалося на Шевченківських концертах в усіх містах Галичини. Особливий резонанс отримав перший Шевченківський концерт у Львові (1868р.), де прозвучали музичні інтерпретації Шевченкового “Заповіту” –

М. Лисенка та галицького композитора М. Вербицького, які й започаткували музичну Шевченкіану.

Ознайомлення з матеріалами експозиції музею свідчить, що музична Шевченкіана – це тема надзвичайно широка, багатогранна і дужеактуальна. Впродовж майже двох століть поезія Великого Кобзаря залишається невичерпним джерелом натхнення для українських композиторів. Про це переконливо розповідають представлені для оглядин нотні видання з творами на тексти Т.Шевченка, починаючи від 80-х років XIX ст. і до наших днів, програми концертів, фотографії відомих українських співаків – інтерпретаторів вокальної Шевченкіани.

Не вдаючись у філософську, педагогічну і психологічну сутність проблеми виховання студентської молоді [13], хотілося б представити своє бачення можливостей національного виховання з допомогою музейної Шевченкіани. Вона концентрує багатий соціально-виховний потенціал і дозволяє здійснювати організовану пізнавальну, культурну, творчу діяльність, створює сприятливі умови для здійснення патріотичного, морального, естетичного виховання студентської молоді.

Важливою складовою національного виховання студентів є патріотичне виховання, спрямоване на формування національної свідомості і відповідальності за долю України; виховання любові до рідної землі, її історії, відновлення і збереження історичної пам'яті; культивування кращих рис української ментальності (працелюбності, індивідуальної свободи та ін.); виховання бережливого ставлення до національного багатства країни, мови, культури, традицій [14].

Національно-патріотичному вихованню, яке займає центральне ядро у формуванні громадянської свідомості і національної самосвідомості студентської молоді, приділяється значна увага в музейній Шевченкіані, яка свідчить, що до кінця життя Т. Г. Шевченко був поборником духовно-патріотичного відродження українського народу, прагнув завжди працювати для його добра. Про себе він казав: "Історія мого життя є частиною історії мого народу". Вчені твердять, що на його місці можна було б сказати: "Історія мого життя є історією воскресіння мого народу" [15].

З такою думкою можна погодитися, якщо згадати, що в той час царський уряд, проводячи жорстоку асиміляторську політику щодо України, вважав, що з Україною як історичним явищем уже покінчено, що вона є складовою частиною Росії. Проте Т. Шевченко був безкомпромісним у своїх поглядах на історію і культуру українського народу. Він був і залишається еталоном політичної чистоти всепланетарного масштабу. Представлені в експозиціях музеїв документи і матеріали наочно переконують, що бути патріотом, любити Батьківщину означає не просто любити національний характер свого народу, а й водночас характер його духу. Для того, щоб бути

патріотом, любити Батьківщину і мати змогу злитися з нею почуттями, волею та життям, необхідно відчувати духовне життя Великого сина українського народу й творчо зміцнювати себе в силах і засобах на шляху служінню українській державі та його народу.

Отримання знань в шевченківських музеях невід'ємне від засвоєння студентами певних моральних норм і цінностей, вирішення світоглядних проблем, емоційних переживань, розширення предметного досвіду. Народна мудрість стверджує, що у всіх справах і вчинках найголовнішим є саме моральний аспект. Національна система виховання засобами музейної Шевченкіани спрямована на формування у студентській молоді стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі. Морально-стратегічним напрямком шевченківських ідей було гасло "любіть Україну, як матір". Ознайомлення з експонатами музеїв про життя і творчу діяльність Т. Г. Шевченка сприяє формуванню у студентів таких моральних цінностей, як людяність, доброта, милосердя, співпереживання – складові найвищого духовного надбання.

Велика мотиваційна роль шевченківських музеїв полягає у розвитку творчого потенціалу особистості та її естетичних здібностей, формування у молоді естетичних поглядів, смаків, вироблення у неї умінь особисто примножувати культурно-мистецьке надбання народу, відчувати і відтворювати прекрасне у повсякденному житті. В значній мірі цьому сприяє ознайомлення в експозиціях з творами Шевченка-художника, яке має творчо-спонукальну здатність, що є надзвичайно важливою рисою у вихованні особистості студента. Споглядаючи його твори, перебуваючи під їх впливом, студенти практично прилучаються до історії їх створення, вибирають себе філософський, психологічний, ідейно-моральний і естетичний зміст художнього мистецтва Шевченка.

Естетичне виховання – це процес формування цілісного сприйняття правильного розуміння прекрасного в мистецтві та дійсності, здатність творчого самовиявлення людини. Дати більше знань про творчість Т. Г. Шевченка, його величезну культуру, переконати, що життя вимагає від кожної людини великої сили волі, творчого використання набутих знань на практиці – надзвичайно важливе завдання для студентської молоді [16]. Тому кожен літературний твір Шевченка, що експонується в музеях – це духовно-естетична цінність, яка сприяє вихованню духовно зрілого громадянина-патріота, здатного орієнтуватися на високі ідеали в житті, брати їх за моральні орієнтири.

Студентам-філологам важливо продовжувати та розвивати кращі літературні традиції Т. Шевченка. Ф. Шиллер справедливо наголошував, що "література – це храм, куди можна увійти з чистою совістю і благородними намірами" [17]. На заняттях з використанням музейної Шевченкіани є можливість знаходити цілющі острови духовності, розвивати художньо-естетичні смаки студентів. Це має

велике значення в естетичному і моральному вихованню, формує у студентів ВНЗ загальну культуру.

Важливою складовою національного виховання студентської молоді є засади гуманізації. Наука доводить, що вони є глибоко національними засвоєю сутністю, змістом, характером і є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного виховання[18]. Створення умов для особистісної самореалізації, формування людяної, ширшої, доброзичливої, милосердної особистості – це одне із важливих завдань музейної Шевченкіани. В одній із заповідей фундатора національної системи виховання К.Ушинського наголошується, що навчання та виховання не будуть глибоко національними якщо вони не матимуть гуманістичного змісту і характеру. “Виховання повинно просвітити свідомість людини, щоб перед очима лежав ясний шлях добра, – наголошував він ”[19]. Тарас Шевченко був людиною високої гуманності. Експозиційний показ матеріалів про його життя та діяльність дає можливість переконатись, що вся творчість Т. Г. Шевченка пройнята глибокою людяністю, добротою, милосердям, ширшою людською солідарністю. Музейні експонати переконливо свідчать, що критеріями вихованості людини завжди має бути ступінь її сходження і повнота оволодіння загальнолюдськими й національними гуманістичними цінностями.

Пізнання кожним студентом філософських ідей і поглядів Т. Г. Шевченка з допомогою, представлених в експозиції оригінальних документів митця і поета, сприяє національній самосвідомості, духовній цілісності особистості. Осмислюючи життєвий досвід видатного сина народу, а також свій власний, студент замислюється над проблемами мети і смислу життя, шляхами досягнення поставлених цілей, засобами реалізації своїх планів, мрій. Узагальнюючи здобуті знання в музейній Шевченкіані, студент розмірковує над співвідношенням у житті добра і зла, правди і кривди, краси і потворності, обґрунтовує свою позицію, робить свій життєвий вибір.

Національна гідність і самоповага – ці атрибути національної свідомості Т.Г.Шевченка вимагають від студента осмисленого, насамперед “когнітивного” ставлення до себе, до свого народу, своєї держави, історії, культури, мови[20]. Це перманентне зусилля пізнати ці феномени, пізнати інших, аби зрозуміти суть і сенс перебування свого і своєї спільноти на світі, є дуже важливими для студента аби пізнати справжні вартості та вміти відрізнити їх від фіктивних і фальшивих.

Слід зазначити, що для формування у молоді національної самосвідомості, як доводить сучасна філософія освіти, важливо є виховання особистості, коли особистість по-справжньому освітується, тобто розкриває в собі розумові та морально-духовні сили[21]. Освіта завжди була пов'язана із самовизначенням особистості. Про те, що вона являє собою постійний, важкий і тернистий шлях, який веде не до

підкорення чужій думці, а до самовизначення, переконливо свідчать матеріали музейної Шевченкіани. Життя поета – подвиг, перед яким треба схилитись. Шляхом самоосвіти він став одним з найосвіченіших людей свого часу, людиною енциклопедичних знань. Українську ідею Т. Шевченко бачив як активну, дієву волю до національної свободи, як самоусвідомлення і самоствердження народу-будівничого, як спільноту пролеглу крізь віки - через “живих, і мертвих, і ненарождених”. Ця ідея знаходить напрочуд просту і водночас геніальну формулу: “В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля” [22]. Сьогодні важливо, щоб українська молодь мала свою життєву позицію, виражену уставленні до власної країни, загальнолюдських і національних цінностей, народної культури, традицій [23].

Одним з наріжних каменів розвою країни є тісний духовний зв'язок просвітителів з народом. Він не може бути закріплений нічим іншим, як лише вивченням народної мови, національної словесності. Мова народу – це не тільки його “чиста криниця”, характер, історія, не лише засіб спілкування, форма буття, але й саме буття, самосвідомість, світобачення, спосіб мислення, засіб самовияву. Основні мовні джерела великий народний поет черпав із скарбів фольклору і живої розмовної мови. Він відібрав із загальнонародної мови все найбільш істотне і яскраве і розкрив у своїй творчості багатство, гнучкість, красу і милозвучність української мови.

Представлені в Музеї однієї книги – “Кобзар” рукописи Т.Г.Шевченка свідчать, як поет своїми творами говорить про велике значення рідної мови, про те, як треба любити, поважати і виборювати її. Оригінали експонатів розповідають, що він виборював її своїм “Кобзарем”. І для заборонених народних шкіл склав перший істинно український “Буквар”, який мав допомогти відродити любов до рідної мови. Для молоді, як справедливо зазначає А.Д. Дейкіна, це надзвичайно важливо, і потрібно “щоб кожний сучасник усвідомив, що рівень володіння мовою є виміром духовності людини та суспільства, отже – виміром загального поступу” [24].

Існуюча діяльність шевченківських музеїв включає в себе різні форми роботи зі студентською молоддю. Пріоритет форм роботи з нею визначають перш за все, експозиційні та фондові можливості цих музеїв. Заслужують увагу, такі форми, як організація тематичних виставок. Сучасні шевченківські виставки – найбільш потужний комплексний засіб у справі національного виховання студентської молоді.

Так, на виставці “Львівська Шевченкіана”, розташованій в Національному музеї, вперше була представлена чи не найбільша на західних теренах музейна колекція Шевченкіани, формування якої розпочалося від перших днів діяльності музею і яка нині нараховує 300 творів малярства, скульптури та графіки [25]. Слід зазначити, що у Галичині творчість Шевченка вивчалась та аналізувалась у кращих традиціях європейської науки, його образ невіддільний від

національного мистецтва – малярства, музики, скульптури, видання його книг тут завжди відрізнялись високим смаком, ошатністю та науковістю.

До речі, своїм багатством музей має завдячувати чималому колу людей. Приміром, один з найдорожчих експонатів – малюнок, виконаний у Вільно 15-річним Тарасом, козачком пана Енгельгардта, “Се мій батько”, в грудні 1917 року через члена кураторії Національного музею О. Боцяна був переданий у Львів директором Білоруської національної бібліотеки Я. Луцкевичем. “Автопортрет” (1848-1849 рр.) – єдиний зі збережених до нашого часу автопортретних зображень періоду експедиції О. Бутакова в Аральському морі (в якій, як відомо, брав участь і Шевченко), разом із посмертною маскою роботи П. Клодта та ручкою Тараса Шевченка потрапив у Львів з музею Наукового товариства ім. Т.Шевченка. Офорти “Притча про робітників на винограднику” (1858 р.) та “Вірсавія” (1860 р.) передані із Львівської картинної галереї, а туди офорти надійшли з приватної колекції Б.Ожеховича та Л.Пінінського. Представлені на виставці й два прижиттєвих видання Кобзаря, виданих у 1840 та 1860 роках у Санкт-Петербурзі, офорти з альбомів “Живописна Україна”, перший з яких видав Шевченко, а продовжив цю діяльність Л. Жемчужников, він видавав альбоми як додаток до українського журналу “Основа” (1961-62 рр.). Зупиняються відвідувачі й перед роботою О. Куриласа, який трактує образ Шевченка життєстверджуючим, зображуючи поета ніби учасником визвольних змагань українського народу за свою державність (датовано листопадом 1918 р., в часи утворення ЗУНР). Загалом виставка гідно продовжує багатолітню традицію Шевченківських виставок, започатковану ще у 1914 році.

Живий інтерес серед студентської молоді викликала виставка 32-річного лучанина Р. Теліпського “Монументальна Шевченкіана” у світлинах, яка оселилася у головному корпусі Національного університету Львівська політехніка. Ця презентація стала важливою складовою Міжнародного конгресу української діаспори “Світове українство як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільності “...Землякам моїм в Україні і не в Україні...”[26].

Автор виставки особисто сфотографував понад 900 пам’ятників Тарасу Григоровичу в Україні та 20 країнах світу на трьох континентах. Усі вільні кошти він витрачав на подорожі до цих монументів, часто користувався автостопом. За масштабністю монументального увіковічнення в інших країнах світу Шевченко входить у чільну десятку серед світових постатей. Мандрівний дослідник-шевченкознавець мріє відвідати усі місця, пов’язані з увічненням Кобзаря, створити електронний каталог, видати ілюстровану книгу-довідник та написати наукову працю, присвячену цій темі

Із значним інтересом студентська молодь оглядала велику шевченківську виставку в Музеї книги і друкарства – “Володар у

царстві духу”, на якій було представлено все найкраще з музейної Шевченкіани. Серед експонатів два “Кобзарі” 1860 р., “Чигиринський Кобзар і Гайдамаки” 1844 р., поема “Гамалія” 1844 р., а також закордонне безцензурне видання 1859 р. під редакцією І. Головіна “Новые стихотворения Пушкина и Шевченка”, де було вперше надруковано поеми “Кавказ”, “Холодний Яр”, “І мертвим, і живим...”, а також поезії “Заповіт”, “Тоголю”, “Розрита могила” [27]. Виставка у музеї – це спроба для студентської молоді наблизити її до відповіді на питання, що дає творчість Т. Г. Шевченка для неї, чому вона є важливою для формування її національної свідомості.

В практиці реалізації завдань національного виховання студентської молоді шевченківські музеї використовують різні види екскурсій – учбові, виїзні, екскурсії, спрямовані на презентацію одного експонату (музей однієї книги – “Кобзаря”), які допомагають глибше і всебічно познайомитися з життям і діяльністю Т. Г. Шевченка. У більшості музеїв перевага надається найбільш традиційній формі роботи з аудиторією – екскурсії в її різноманітних варіаціях. Так, у Національному музеї Тараса Шевченка проводяться близько 30 типових екскурсій. Але на думку директора музею Д. Стуса цього замало. Бо приблизно 70% відвідувачів музею – це переважно школярі і студенти [28].

Особливу актуальність набувають тематичні екскурсії, в період, коли вивчення життя і діяльності Шевченка у ВНЗ співпадає з навчальними програмами з історії України, політології, естетики, культурології та ін. Значну допомогу студентам зможе надавати створений у перспективі віртуальний музей Тараса Шевченка, щоб будь-який громадянин України мав доступ до цієї шанованої людини і до всього комплексу культурної продукції, пов’язаної з Тарасом Шевченком. А через нього і взагалі до української культурної спадщини.

Слід зазначити, що ефективність національного виховання студентів з допомогою музейних експонатів про життя і діяльність Т. Г. Шевченка в значній мірі залежить від рівня проведення екскурсій. Велике мистецтво працівників музею має виявлятися в тому, щоб забезпечити переживання кожним студентом почуття задоволення від дотику до музейної Шевченкіани, відчуття співпереживання разом з однокурсниками і, нарешті, надання студентам можливості виявити себе, досягти успіху в реалізації цінностей нашої національної культури.

Діяльність більшості музеїв, які мають експозиції присвячені життю і діяльності Т. Г. Шевченка, зводиться у наш час до того, що вона розглядається як продовження навчального процесу ВНЗ і будується з урахуванням їх учбових програм. Так, упродовж 2012-2013 рр. у стінах Хмельницького обласного художнього музею проводився цикл лекцій, присвячений 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка. Під час лекцій демонструвалися художні твори з

музейної колекції. Працівники музею запрошували студентів познайомитися із роботами художників, які надихалися творчістю та життєвим шляхом Шевченка. Безпосереднє живе спілкування з художниками справляє незабутнє враження для молоді, допомагаючи їм краще зрозуміти зміст того чи іншого художнього твору, який ілюструє великопомні сторінки із життя і діяльності Шевченка.

У Коломийському Національному Музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського про становлення Шевченка як художника та його мистецький шлях лекції проводить завідувачка образотворчого відділу музею М. Двилюк [29]. Яскравим доповненням до її розповіді є слайд-шоу живописних та графічних робіт митця. Як відомо, Тарас Шевченко працював у галузях станкового живопису, графіки, монументально-декоративного розпису та скульптури, досконало володів технікою акварелі, олії, офорту, малюнка олівцем і пером. Він – автор понад тисячі мистецьких творів (втрачено понад 160). У 1859-1860 роках Шевченко виконав офорти з творів багатьох зарубіжних художників, за які він отримав звання академіка гравірування. Такі лекції в музеї завжди викликають велике зацікавлення серед студентів та викладачів ВНЗ. Заслугу у сфері увагу організація музеями циклу лекцій за проектом “Великі українці” [30].

В рамках програми відзначення шевченківських днів у Національному музеї у Львові ім. Андрея Шептицького, художньо-меморіальний музей Івана Труша (відділ НМЛ) протягом березня-квітня 2013 року проводив тематичне заняття “Шевченкіана Івана Труша” [31]. Видатний український художник, мистецький критик, організатор й активний учасник культурно-громадського життя Львова першої третини ХХ століття, І. Труш неодноразово звертався до образу і мистецької спадщини Тараса Шевченка. Трушева шевченкіана творить окрему сторінку українського шевченкознавства – важливу складову національного виховання молоді. Як автор та промотор радикальної програми розвитку національної культури й мистецтва, Труш ще на початку ХХ століття акцентував увагу на творчості Шевченка-малюка. Під час тематичного заняття студентам пропонується ознайомитись із мистецьким доробком та публіцистичною діяльністю І. Труша, які пов’язані з популяризацією та увіковіченням пам’яті Тараса Шевченка. Поетична та малярська творчість Кобзаря розглядається крізь призму бачення її І. Трушем. Студенти знайомляться із живописними та публіцистичними творами І. Труша, присвяченими життю і діяльності Т. Г. Шевченка. Заняття передбачає перегляд слайдів про творчість І. Труша на шевченківську тематику.

Важливою формою національного виховання студентської молоді стало проведення в музеях літературних вечорів, присвячених життю і діяльності Т. Г. Шевченка. Зокрема, значний інтерес серед

учнів та студентів викликав літературний вечір “З Кобзарем у серці”, який проводив музей Карпенка-Карого [32].

У Львівському державному університеті фізичної культури добре себе зарекомендувала літературно-музична композиція “Борітеся, поборете!”. Вурочистому вечорі взяли участь студенти факультету культури і мистецтв Львівського національного університету ім. І. Франка, мішаний хор (керівник М. Камінська), ансамбль та тріо бандуристів кафедри музичного мистецтва (керівник О. Гриб). Викладачі та студенти університету фізичної культури стоячи вітали натхненне вступне слово відомого поета та правозахисника І. Калинця та радо аплодували студентам франкового університету.

На відміну від освітньої діяльності, що займає виключне місце у справі національного виховання студентської молоді, на значну увагу серед напрямків музеїв становить культурно-освітній туризм, тісно пов'язаний з цією функцією [33]. Організація екскурсій по визначних місцях України, пов'язаних з життям і діяльністю Т. Г. Шевченка, відіграє важливу роль у формуванні національної свідомості студентів.

Слід зазначити, що альтернативні форми роботи зі студентською молоддю застосовуються більш обмежено. У числі заходів, спрямованих на її національне виховання, із врахуванням кращого світового досвіду в цій сфері, і які при цьому відповідають потребам навчального і виховного процесу ВНЗ для окремих цільових груп, на значну увагу заслуговують програми “Здрастуй, музей Т. Шевченка!”, “Музей, як клас вивчення музичної творчості Т. Г. Шевченка” та ін. Однією із найбільш розповсюджених форм такої роботи є створення при музеях різноманітних творчих майстерень і проведення в них майстер-класів для ознайомлення молоді з технікою виконання Т. Г. Шевченком своїх художніх творів.

Зокрема, для поглиблення вивчення творчої спадщини генія української літератури і мистецтва Тараса Шевченка, ознайомлення з його історичними, філософськими, естетичними поглядами, створення сприятливих умов для виявлення і підтримки творчих обдарувань молоді із ВНЗ було організовано проведення Гуцульської Шевченкіани “Натхненні Шевченком”, присвяченої 200-річчю від дня народження великого Кобзаря.

Значну роботу в напрямку формування національної свідомості студентів проводять музейні працівники разом викладачами ВНЗ, які організовують та проводять в музеях Шевченківські свята; свята рідної мови; творчі зустрічі з письменниками та художниками, які свої твори, присвятили висвітленню яскравих сторінок із життя і діяльності Шевченка; бесіди, диспути з проблем його культурної, філософської спадщини [34].

Ознайомлення з музейною Шевченкіаною в значній мірі спонукає студентів до проведення відповідних акцій, присвячених 200-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка. Зокрема, студенти

університету банківської справи Національного банку України у Львові запропонували одночасно виконати “Заповіт” українцями у різних куточках світу 7 березня 2014 року о 12.00 год. за київським часом. З такою ідеєю вони звернулись до учасників Світового конгресу українців, що проходив у Львові[35].

Аби привернути увагу до цієї важливої дати, студенти цього університету проведуть благодійний “VIII Аукціон надій”. Він пройде під гаслом “Шевченко live. 200 років живого спілкування”. У рамках проекту студенти мріють провести міжнародну акцію “Шевченко єднає українців”. За задумом організаторів, саме ця акція має показати цілому світу силу, єдність та патріотизм людей, серце яких назавжди залишилось в Україні. Цей захід має довести, що Шевченко і через 200 років не забутий, його слова та любов до рідної землі, і до свого народу спонукає молодих українців вірити у майбутнє своєї країни. Протягом року студенти запланували чимало цікавих заходів, серед яких – встановлення рекорду з найтривалішого читання віршів Шевченка “Це не сон”, флеш-моб у центрі Києва, українська студентська дискотека “Шевченко Drive”, показ мод “Шевченко Style”, благодійний загальноміський ярмарок та сам аукціон. На благодійні торги виставлятимуться унікальні та цінні речі, пов’язані з іменем Т. Шевченка. За виручені кошти у Моринцях буде відновлено дубовий парк та встановлено буккросингову шафу з українською літературою.

Важливим напрямком в діяльності музеїв щодо національного виховання студентської молоді є видання наукових збірників, альманахів, бюлетенів. Вони використовуються студентами під час підготовки до семінарських занять і наукових доповідей на конференціях, присвячених життю і діяльності Т. Г. Шевченка. Так, у Хмельницькому обласному художньому музеї підготовлено каталог-альбому “Музейна Шевченкіана”, який складає 116 позицій; автурса – 29 імен; видання проілюстровано 28-ма творами та доповнено текстом мистецького уроку, підготовленим на основі колекції старшим науковим співробітником С. Нагорним.

У збірці львівського історичного музею небагато експонатів, що стосуються постаті Шевченка, однак вони є рідкісними. Тому науковці музею вирішили, що найкращим способом донести їх до людей, буде друк календаря[36]. Цікаво, що дизайн календаря розробляв студент кафедри графічного дизайну Львівської національної академії мистецтв В. Кудряк. Він розробив спеціальний кириличний шрифт для видання. На кожній сторінці видання, окрім днів, зображені також експонати з музею, що стосуються Тараса Шевченка. Зокрема, це афіші на Шевченківську тематику, скульптури і портрети Кобзаря, пам’ятні медалі, календарі, плакати, які були випущені до річниць його дня народження.

Для ефективного використання музейної Шевченкіани у навчально-виховному процесі ВНЗ важливе значення набуває здійснення заходів щодо розширення її фактографічної бази із

залученням ряду нових документів [37]. За підтримки Міжнародного благодійного Фонду “Україна 3000” в країні створений єдиний музейний інтернет-портал – “Музейний простір України”, а також спеціалізоване періодичне видання з музейної тематики – інформаційний бюлетень “Український музей”, який безкоштовно розповсюджується серед музеїв України, бібліотек, ВНЗ. Сто тридцять вісім архівних документів Тараса Шевченка оцифрують і викладуть в інтернетнауковці Національного музею Т. Шевченка в Києві [38]. Це прижиттєві видання з автографами автора, листи і навіть метрична книга із записом про дату народження поета.

Все те, що робиться в країні назустріч 200-літньому ювілею Тараса Шевченка має бути українським за змістом та духом і консолідувати весь український народ навколо його величної постаті – зазначив Голова Комітету з його організації В. Кириленко [39]. Важливе значення для покращення діяльності ВНЗ у сфері національного виховання студентської молоді стане започаткування інтернет-порталу “Тарас Шевченко” з розміщенням на ньому віртуальних архівів, музейних експозицій та виставок на актуальні теми, зокрема інтернет-форуму “Мій Шевченко”; друку академічного видання повного зібрання творів у 12 томахта Шевченківської Енциклопедії; створення аудіо- та відео архіву; розроблення туристичних шевченківських маршрутів та забезпечення їх інформаційними матеріалами. Цьому буде сприяти і формування нових концепцій музейних експозицій, зокрема у Національному музеї Тараса Шевченка.

Важливою передумовою покращення національного виховання студентської молоді має стати розробка музейних інтернет-проектів із використанням дистанційного музейного навчання. Ця дуже перспективна складова музейної освітньої роботи, актуальна не тільки для тих студентів, які живуть у віддалених районах, але й для студентів з обмеженими можливостями [40].

Зрозуміло, що для нинішньої української системи національного виховання студентської молоді потрібний тривалий час і напружена робота, аби остаточно у неї сформувати національний виховний ідеал ХХІ ст., усвідомити його сутність і втілити в життя [41]. Але, безперечно, що цьому має сприяти активне використання музейної Шевченкіани.

Література

1. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Інформ. зб. Міносвіти України. – 1996. – № 13. – С. 2 – 15.
2. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року; схвалена указом Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/344/2013.

4. Педагогічні ідеї Г.С.Сковороди / За ред. О.Г. Дзевєріна. – К.: Вища школа, 1972. – С. 154.
5. Національне виховання учнів засобами українського народознавства: посібник для вчителів / За ред. Р. П. Скульського. – Івано-Франківськ: [б. в.], 1995. – 178 с.; Дем'янюк Т. Д. Методика виховання в сучасній школі: навчально-методичний посібник / Т. Д. Дем'янюк. – К.: Науково-методичний центр середньої освіти Міносвіти і науки України, 2000. – 286 с.Чепіль М.М. Формування національної свідомості як теоретико- педагогічна проблема / М. М. Чепіль // *Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. Педагогіка та психологія*: зб. наук.пр. – Чернівці: Рута, 2000. – Вип. 78. – С. 164-172.
6. Яцюк В. Шевченкіана Василя Тарновського: декілька спостережень / В. Яцюк // *Скарбниця української культури*. Зб. наук. пр.– Чернігів: Сіверянська думка, 2002. – Вип.3. – С.57.
7. Ліховий І. [Музеї Тараса Шевченка](http://www.slovoprosvity.org/2013/10/04/) // [Слово Просвіти](http://www.slovoprosvity.org/2013/10/04/). [Електронний ресурс].- Режим доступу : [slovoprosvity.org/2013/10/04/](http://www.slovoprosvity.org/2013/10/04/).
8. Колоскова Н. Літературно-меморіальний будинок-музей Тараса Шевченка в Києві. [Електронний ресурс]. Режим доступу: museumshevchenko.org.ua.
9. [Ольшанська С.](http://www.old.ukrslovo.org/work/archive/2011/24/11.html) Музей книги і друкарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [old.ukrslovo.org /work / archive/2011/24/11.html](http://www.old.ukrslovo.org/work/archive/2011/24/11.html).
10. Нарівська В. Про повернені шевченківські рарітети / В. Нарівська // *Вісн. Дніпроп. ун-ту імені Ф. Нобеля. Серія “Філологічні науки”*. –2012. – № 1 (3). – С. 279.
11. Кімната-музей Тараса Шевченка “Львівська шевченкіана”. [Електронний ресурс].– Режим доступу: www.artpalace.org.ua.
12. Музична Шевченкіана у фондах Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької [Електронний ресурс].– Режим доступу: www.salomeamuseum.lviv.ua/news/70.htm.
13. Макеєва І. А. Музей в системі соціального виховання / І. А. Макеєва // *Молодой ученый*. — 2011. — №1. — С. 211-214.
14. Мартинюк І.В. Національне виховання: теорія і методологія: метод. посіб. / І. В. Мартинюк. – К: ІСДО, 1995. – 160 с.
15. Культурологія: теорія та історія культури: навч. посіб. Видання 2-ге, перероб. та доп./ За ред. І.І. Тюрменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. –С. 283.
16. Кутузова Г. І. Естетичне виховання як засіб творення естетичної культури молоді / Г. І. Кутузова // *Науковий вісн. Волинського національного ун-ту імені Лесі Українки. Серія: Філософські науки*. – 2011. – № 24 (221). – С. 40-44.
17. Етика : навч. посіб./ за ред.В.О.Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 224с.
18. Вітвицька С.С. Організація виховного процесу у вищому навчальному закладі/ С.С. Вітвицька // *Вісн. Житомир. Держ. Ун-ту ім. І. Франка*.- 2005.- № 24.-С.44.
19. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні // К. Д. Ушинський // *Вибрані педагогічні твори: У 2-х т.* – К.: Рад. Школа, 1983. – Т. 1: Теоретичні проблеми педагогіки. – С. 99.
20. Юрченко В. Формування в молоді національної самосвідомості - одне з головних завдань освіти / В. Юрченко // *Рідна мова*. – 2012. – № 18. – С. – 13-18.
21. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2008.– 848 с.
22. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. –К: Дніпро, 1999.–С. 275.
23. Розлуцька Г. Формування національної свідомості українців у процесі державо-творення / Г. Розлуцька // *Науковий вісник ужгородського національного університету Серія педагогіка соціальна робота*. – 2009. – Вип. 16–17. – С.10.

24. Дейкина А.Д. Учебник-практикум для старших классов. – 6-е изд., испр./ А. Д. Дейкина. – М. : Вербум, 2006. – 415 с.
25. Єгорова І. Шевченкіана у Львові/ І. Єгорова// День. – 2004. – №43.
26. У Львівській політехніці – монументальна Шевченкіана у світлинах // IAZIK. Лист. 2013 р.
27. Букет Є. Нова “Історія Кобзаря” / Є. Букет // Слово Просвіти.– 2011. Ч. 20 (605), 19-25 трав.
28. Костур Р. Про зміни в роботі Національного музею імені Тараса Шевченка.[Електронний ресурс].– Режим доступу: nfo(at)i-pro.kiev.ua.
29. Гулай-Назарова. *Музейна шевченкіана в [Національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття](#)*. [Електронний ресурс].– Режим доступу: hutsul.museum/events/2013/shevchenko-days-in-the-museum-2013.
30. Горбач Г. Особливості національного виховання молоді у ВНЗ / Г.М.Горбач // Вісн. Черкаського ун-ту. Серія: Педагогічні науки. – 2009. – Вип. 148. – С. 65-69.
31. [Грушенко](#) Т. Шевченкіана Івана Труша. [Електронний ресурс] – Режим доступу: prostir.museum/ua/post/2013.
32. Літературний вечір "З Кобзарем у серці" // www.karpenkokarymuseum.kr.ua.
33. Роль музеїв в освіті та розвитку культурно-познавального туризму: Аналітична записка. /Автори-составители: Марина Скирда, Катерина Чуева (Україна), Алексей Бойко, Борис Столяров, Софья Кудрявцева, Евгений Луняев (Росія), Алла Сташкевич (Білорусь). Координатори проекту: Любава Морева (ЮНЕСКО), Ольга Баракаєва (МФГС). – К.: [б.и.], 2012. – 48 с.
34. Соловей М. І. Виховна робота у вищому навчальному закладі / М.І.Соловей, В. С. Демчук. – К.: Ленвіт, 2003. – 257 с.
35. [Львівські студенти-банкери хочуть провести у цілому світі “Міжнародну годину Шевченка”](#) //Львівська газета.– 2013.– 21 серп.
36. [Львівський історичний музей видав календар до 200-річчя Шевченка](#) //Львівська газета.–2013.–12 верес.
37. Методичні доповіді з питань виховання студентської молоді – 2010 / укл. Васківська К.В., Блашук-Дев'яткіна Н.З., Луців Л.М., Пасінович І.І., Смолінська С.Д., Ясіновська І.Ф., Сич О.А. – Львів. – Видавничий відділ ЛДФА. – 2010. – 39 с.
38. Стус Д. Шевченка оцифрують і викладуть в інтернет/ Д. Стус // Хрещатик. – 2013. – 24 лип.
39. Слухання 21 травня 2013 р.на тему: “Підготовка до відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Григоровича Шевченка: стан, проблеми та пропозиції” kompkd.rada.gov.ua/kompkd/control/uk/publish/article?art_id...
40. Бойко А. Г. Інформаційно-комунікаційні технології в музейно-педагогічній діяльності: навч. посіб. / А. Г. Бойко. – СПб. РГПУ ім. О.І. Герцена, 2007. – 136 с.
41. Кузьмінський А.І. Завдання національного виховання студентської молоді у ВНЗ / А. І. Кузьмінський // Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / К.: Знання, 2005. – С.447.

Віктор Маринюк, Галуйко Роман

Літературно-творча спадщина Т. Шевченка в контексті метаісторії

Епоха, яку переживає людство, окремі етнонаціональні спільноти є критичною. Заснована на логічному мисленні, в техногенному впливі на природу, сучасна цивілізація становить негативний вплив на культурну і національну зокрема, породжуючи екологічні, міжрегіональні, міжцивілізаційні і внутрішньо національні конфлікти, екзистенційні колізії.

В цей критичний для людства час надзвичайно велике значення мають фундаментальні знання прогностичного порядку, сценарії забезпечення виживання цивілізації як такої, окремих національних спільнот і збереження їх культури.

Але постає питання: де шукати такі фундаментальні знання? Лінійний, чисто горизонтальний підхід до соціокультурної прогностики засвідчує свою обмеженість і малоефективність. Хаосономність, непередбачуваність світового і національного розвитку, його зростаюча ірраціональність, як засвідчує футурологічна практика не може бути осягнена лише раціональними методами. Наукове передбачення досягнуло своїх меж, більшість футурологічних прогнозів не справдились.

Критичні ситуації в країні і світі, пошук сценаріїв виживання людства і нації, диктує єдиний вихід – зміну епістемологічної парадигми нашого мислення, шляхом доповнення рефлексивно-дискурсивного пізнання континуальним. Мова йде про пошук шляхів підключення до зовнішніх ментальних потоків, інформаційно-розпорядчих структур різної ієрархії, доповнення історичного пізнання мета історичним, аж до врахування космічних чинників цивілізаційного і національного розвитку.

Соціальна практика зовнішнього тиску сусідніх тоталітарних і західних демократичних режимів демонструє сумнівність побудови самостійного «земного раю» в окремо взятій країні. Євромайдан засвідчує, що громадянська історія перестає бути історією окремої нації, а стає в буквальному сенсі історією Європи, людства як єдиної спільноти. Не дивно чому українська революція стала ареною випробування і зіткнення часто протилежних новітніх політичних технологій.

Повчальні факти з історії України, спонукають нас пересвідчитись, що міф може бути не менш ефективним інструментарієм до футурологічних передбачень, ніж наукове пізнання. Відштовхуючись в національному міфі від козацького минулого Т. Шевченко стверджує ідею, що духовний поступ нації неможливий без повернення до старого, з метою реабілітації втрачених можливостей духовного очищення, як її подальшого розвитку. Міркуючи метафізично Т. Шевченко задовго до

виникнення синергетики стверджує роль до національного розвитку кожної одиничної, індивідуальної дії. Наочним прикладом цього є духовний подвиг самого Т. Шевченка, геній якого сам на сам зумів здійснити національно-духовну революцію, і навпаки, гріховна халатність оператора ЧАЕС відкрила шлях першим вершникам апокаліпсису.

У своїх творах Т. Шевченко вперше формулює національну ідею, як Божий задум, проект розвитку національної спільноти, як колективного індивіда – причому задуму, що його належить пізнати, реалізувати. Він ставить питання про відповідальність за національну ідею, долю нації кожного із нас, невиконання, спотворення Божого задуму кваліфікується ним як страшний гріх. В цьому контексті попереджальними є оцінка Т. Шевченком так званих вільних і невольних злочинців з поеми «Великий Льох», з позиції якої численні представники сучасної політичної еліти, технонауки під час виступають в ролі не тільки вільних, але і невольних злочинців, коли їх мовчазна пасивність чи псевдоактивність є відхиленням від первинної, як висловлювався М. Гайдеггер напередзаданної потаємної сутності.

Метаісторичне світобачення Т. Шевченка впливає загальносвітоглядної парадигми української філософської думки, а саме кардіогностичної спрямованості національного світовідчуття.

Саме кардіогнозія в її українському, зокрема в Шевченковому літературно-творчому тлумаченні, виступає як інструмент метаісторичного, континуального світобачення, вона не є спекулятивною а йде з архетипових глибин нашого менталітету. Серце в нашій національній кордоцентричній традиції це інтегральний головний і основний центр вищої свідомості, яке цілісно об'єднує всі органи, частини і функції людського ества, інтенцію душі й устремління духу. Таке трактування філософії серця, є чи не першою спробою в європейській філософській традиції подолати розкол, тіла і духу, природи, світу і бога, які власне і привів європейську науку і культуру до технократичного колапсу.

Таке тлумачення кардіогнозії у творчій спадщині Т. Шевченка знаходить своє сучасне наукове підтвердження. В новому проекті епістемології: як тілесне і енактивне пізнання. «В рамках тілесного підходу когнітивна діяльність розглядається холістично, цілісно, системно, причому в троякому плані мозок тіло, свідомість (психіка людини), живої істоти розуміється як єдина система. Вивчається взаємна гра мозку тіла і свідомості в дії. Стверджується, що тіло і розум взаємодіють «нальоту», в самому когнітивному потоці, постають як єдина сутність отілеснення розуму, чи одухотворення, розумне, пізнаюче тіло [6, с.279].

Що стосується тверджень деяких науковців про неконцептуальність української класичної філософії, то слід

відзначити, що «філософія серця» Т. Шевченка, М. Гоголя, П. Юркевича як інтегрально-цілісний спосіб національної ідентифікації, самовизначення людини у світі, не може будуватись на формально-логічному, суто концептуально-категоріальному мисленні. Концептуалізація і формалізація нездатна охопити весь спектр життєвого світу людини. Цілісне охоплення світу людини, пов'язана саме з серцем, спонтанністю, пристрастю, софійністю, тобто з безпосереднім життям, перебуванням в істині.

Тому не дивно, що для справжнього українця-патріота вищою цінністю була не тільки літературно-художня спадщина Т. Шевченка, але його безпосереднє життя в істині, його хресна софійна дорога в ім'я України.

Саме метафізичне, метаісторичне пізнання вимагає доповнення рефлексивно-дискурсивного пізнання континуальним, яке характеризується безпосереднім виходом в семантичний світ смислів, архетипів національної свідомості.

Вершинним континуальним пророчим витлумаченням візуалізованого образу України є його картина «Катерина», глибинні смисли якої сягають через віки, аж до драматичних подій сьогодення.

Саме перелічені особливості кордоцентричного світовідчуття українців і визначають сенситивний, езотеричний, медитативний характер філософствування і художнього мислення його кращих представників Г. Сковороди, М. Гоголя, Т. Шевченка, П. Юркевича, яке проявляється в їх метаісторичному світобаченні і світорозумінні.

Природним для Т. Шевченка як й інших представників кордоцентричного охоплення світу людини герменевтичні тлумачення національних символів, народної мудрості, езотеризму Біблії, світу метафор, відкривало прямий вихід на континуальні потоки семантичного світу національної свідомості архетипів народного духу. Через призму метаісторичного пізнання українська нація досягається Т. Шевченком як сакральний цілісний, неподільний «gestalt», що зберігається за будь-яких обставин. В цьому значенні поняття національного сакрального тотожне поняттю «сокровенного», «нумінозного», як реалізація причетності нації до абсолютного. Нація як номінуальна істота предстає як колективний індивідуум.

Саме Т. Шевченко з його метаісторичною солідарністю з живими, мертвими і ненародженими уособлює для нас безперервну вічність, всеосяжну цілісність української нації.

Метаісторія висуває своїх діячів «посвячених» в тонкощі езотерично герменевтичного знання. Наша вітчизняна культура має власних посвячених як планетарного так і національного масштабу. Це так генії як Г. Сковорода, Т. Шевченко, В. Вернадський і М. Чмихов. Останній зокрема висунув аргументований

футурологічний прогноз «на основі аналізу ритмічних циклів розвитку сонячних систем (1596 р.) настання осьового космічно-екологічного катаклізму в 2015 р.

Метаісторія визначається спеціалістами як «сукупність процесів, що протікають в шарах іншого матеріального, іномірного буття з іншими системами просторово-часових координат, тісно зв'язаних» з історичними процесами, які в значній мірі і визначають їх» [4, с.86].

Такі поняття метаісторії як національна карма, травмуючі імпрентинги, астральні соціохвороби перестають бути чисто місіональними поняттями. Вони кваліфікуються вагомими чинниками формування дистресових архетипів тих чи інших непереборних граблів, на які інерційно постійно натикається нація. На їх базі стає реальною практика продукування слабких лідерів типу М. Грушевського, В. Ющенка. Перший фактично відмовився від готової армії, другий – став королем Лір, роздавши своє королівство «любим друзям».

Починаючи від часів Шевченка параліч прокльон нереалізованості – як злої волі стає центральною проблемою українських реформаторів. Образ озлобленої волі – це інверсія руху змія, який сам кусає себе за хвіст. Тому вислів Л. Костенко про те, що всі нації збулись, а ми стоїмо на старті і є свідченням дефіциту вольового начала в діях наших реформаторів. «Пробуджена окраденою» Україна продовжує орієнтуватись на злу волю, тиражуючи її в різних варіантах. Згадаємо Шевченкове «Послання...» («І мертвим, і живим, і ненародженим...») з його наскрізним заклик до земляків «прочитати ту славу», «не дурячи самих себе», фактично де героїзує «славне минуле», що породило сумнівне «теперішнє» [5, с.269].

Якщо Сковорода був провісником творчо-креативних ідей планетарного масштабу, то Т. Шевченко був провісником тільки національної ідеї, матриць національного поступу, але водночас визначав місце і роль українців в суцвітті європейських народів і слов'янських зокрема.

Сформульована Т. Шевченком ідея нації як єдиного просторово-часового континууму «мертвих і живих, і ненароджених» континууму взаємодіючих культур з його тезою «свого не цурайтесь, і чужого научайтесь» дозволяє подати національну історію водночас і як транснаціональну історію.

У своєму метаісторичному світобаченні Т. Шевченко інтуїтивно відчував, що в світовій культурі є певні наскрізні її універсалії, які нагромаджуються ще з прадавніх часів і до нашого часу. Тому українська культура, щоби бути життєдіальною повинна розвиватись в діалозі з цими універсаліями. Це має доленосне для нас значення, адже не випадково саме наш земляк В. Вернадський вибудував концепцію ноосфери як єдиного інформаційного поля

накопиченого людством, інтелектуального потенціалу планети. Україна як невід'ємний елемент всесвітнього соціокультурного поля самобутнього фрагменту єдиного культурного килима зітканого людством має бути в безупинному діалозі з викликами культурного минулого, сучасного і прийдешнього. Тільки на цій основі ми будемо мати справді реальну українську історію, як багатокультурну транснаціональну історію.

Такий підхід дозволяє в рамках історичного наративу тлумачити українську історію як мультикультурну історію, як історію прозорих кордонів взаємовпливів синергії культур. Тоді відкривається перспектива подолання відрубності нашої культури, її етнічної ексклюзивності, що в умовах тенденції регіоналізації заважає нашому історичному поступу.

Визначається характерна серединність української духовності Т. Шевченка у своїх творах і природних документах Кирило-Мефодіївського братства провіщали ідею, що становище України на перехресті цивілізацій визначає її генетична місія на теренах слов'янських народів бути як генератором синтезу культур східних, західних і південних слов'ян в діалозі з матеріалізованим Заходом і духовним Сходом.

Об'єднуючи просторово-часові виміри буття нації в єдинопілісний континуум Т. Шевченко мислить метаісторично, подаючи нелінійну національно-духовну перспективу, в якій не лише предки відповідають за долю нащадків, а й нащадки за долю предків (посмертно).

Будучи творцем національного міфу, розмірковуючи над програмуючою роллю закладених в ньому першосмислів національного поступу Т. Шевченко в образно-поетичній формі, фактично користується поняттям планомірної цільової причини, згідно якої теперішній стан національного організму визначається минулим причинно і майбутнім – телеологічно.

Досить згадати його футурологічні вислови з «Мені однаково» («... як Україну злії люде, присплять, лукаві, і в огні її, окрадену, збудять») [5, с.305] та «Осії глава XIV» («Погибнеш, згинеш, Україно, не стане знаку на землі») [5, с.527], котрі сприймаються як Касандрівські епіграфи до української історії ХХ ст., починаючи від 1918 і завершуючи 1991 і не дай Бог теперішніми подіями в Україні. Повчальні факти з історії України, спонукають нас пересвідчитися, що міф може бути не менш ефективним інструментарієм до футурологічних передбачень, ніж наукове пізнання.

Ідеалізуючи в національному міфі козацьке минуле, Т. Шевченко стверджує ідею, що духовний поступ науці неможливий без повернення до старого, з метою реабілітації втрачених можливостей духовного очищення, як запоруки її подальшого поступу.

Міркуючи метафізично Т. Шевченко задовго до виникнення синергетики роздумує над роллю для національного розвитку кожної одиної індивідуальної дії. Прикладом тому є духовний подвиг самого Т. Шевченка генія якого сам на сам зумів здійснити національну духовну революцію, і навпаки гріховна халатність оператора ЧАЕС відкрив шлях першим вершникам апокаліпсису.

У своїх творах Т. Шевченко вперше формулює національну ідею як «Божий задум, проект про національну спільноту як колективного індивіда – причому задуму, що його належить пізнати, реалізувати. Він ставить питання про відповідальність за національну ідею, як долю нації кожного із нас. Невиконання, спотворення божого задуму кваліфікується ним як страшний гріх.

Саме завдяки філософії української ідеї з'являється мотив: «історії – кари», «історії – спокути», «розплати за гріх». За цих обставин наша історія мислиться як «антиісторія», «вкрадена історія», «нежиття», «життя – сон», «похованість живцем».

У своїй метаісторії Т. Шевченко переносить наголос із головної для кирило-мефодіївської проблеми – покути – на проблему вини, причому за рівно ката, що зазіхає на цілісність чужого існування, як і жертви, що втрачає волю до життя, впадає в «нежиття» – «сон рівний відмови від себе». Відтак, поневолювачі («царі» зі своїми функціонерами) й поневолені («раби») різняться між собою як вільні і мимовільні злочинці, боговідступники.

В цьому сенсі «козацька слава» у Т. Шевченка – то слава не жертв і не мучеників і вже в жодному разі не справжніх героїв «без страху й догани», а невинних злочинців, котрі «мовчать бо благоденствують», тим самим програмують національне самознищення. Євромайдан і події на сході України є тому свідченням.

Т. Шевченко стверджує «сакральну ідею нації», трансформуючи формулу «Я – православний», «Я – католик», до формули «Я – українець», адже «істинний українець – як це вказано в програмі Кирило-Мефодіївського братства «хоч будь він простого, хоч панського роду тепер повинен не любити ні царя, ні пана, а повинен любити, шанувувати єдиного бога Ісуса Христа, царя і пана над небом і землею». Тобто саме українство (польськість, іспанськість і т.д.) мислиться як богом дані сакральна духовна єдність.

Тут, між іншим, відповідь на питання, чому клерикальна уніатська Галичина так з ентузіазмом сприйняла Т. Шевченка, попри його антикатолицькі, протестантські заклики, образ жертвовного Христа порівнюється з образом жертвовної України, якою вона постає в Шевченковій історіософії.

В цьому контексті земну історію людства Шевченко характеризує як звихнення, порушення божого задуму, до якого маємо повернутися через очищення Словом (Сином). Саме Син і

мати для Шевченка є центральними постатями майбутнього оновленого християнства, звільненого від синодально-православного «ідолопоклонства».

І не випадково «Кобзар» стає без перебільшення національною Біблією – як не випадково і біблійною формою володіють «криледворний літопис», чи іспанський «Дон Кіхот».

Жертвна, непідкупна любов до України проявилась в усьому в його діалозі з Богом: коли він прагне в трагічній нестямі пред'являє йому ультимативні вимоги, кидаючи на заставу власну безсмертну душу: «...я так люблю мою Україну убогу, що прокляну святого бога, за нею душу погублю!» [5, с.329].

Єдиною біблійною аналогією може тут бути епізод боротьби Якова у Пенуїлі. Не потрібно тут змішувати богоборство Шевченка з радянським атеїзмом. «Не «за себе», а за Україну, за людей своя – отже, «має право».

Метаісторичний характер світобачення Т. Шевченка, в першу чергу, проявився в його міфотворчості. У центрі його світобачення стоїть софійне, тобто континуальне переживання буттєвості людини, в її цілісності і безпосередності. Тому єдино адекватним способом осягнення дійсності виступає не законцептуалізована філософія а міф [2, с.171].

Для Т. Шевченка, як це пізніше було підтверджено глибинною психологією міф не вигадка, а сукупність трансцендентно закладених духовних матриць нації і на цій основі сукупність уявлень про можливу ідеальну ситуацію розвитку національного організму. Хоча це ідеальний проект він зв'язує з ідеальним минулим (період першого національного ренесансу), однак враховуючи невикористані в ньому можливості проектування їх компенсації і реалізації в майбутньому, може стати парадигмальним орієнтиром для формування і корекції національної ідеї в нових історичних умовах.

Саме міф в його новітньому вимірі, з допомогою якого стало б можливим повернення сакрального відношення до загальнонародних цінностей та інтересів. Адже саме поняття міфу у зв'язку з феноменальними відкриттями глибинної, трансперсональної психології давно вже перестали бути лише синонімом фантастичної вигадки.

В своєму конструктивному розумінні функція міфу і національного зокрема сьогодні трактується як спроба систематичного витлумачення архетипів, першосмислів нації як номінуозності, закладеної в її колективному безсвідомому і фрагменти яких відповідно до запитів епох актуалізовані в ментальності народу.

Міф як ідеальний проект, ідеальної нації, до якого треба прагнути, до якого необхідно наблизитися, об'єднує минуле, теперішнє національної спільноти, її культури в єдино просторовий

часовий континуум, що цілком вкладається в метаісторичну Шевченкову схему «І мертвим, і живим, і ненародженим...»

Виконуючи культурнозберігаючу функцію національний міф забезпечує наступництво і духовний суверенітет етнічної культури, який є умовою її рівноправного входження в інші культурні світи. Це спосіб засвоєння конкретним етносом загальнолюдської духовності, це форма його буття в просторі світової культури.

Як засвідчують останні драматичні події на сході і півдні України втрата культурного суверенітету етносу, який ґрунтується на колективно виробленому і актуально пережитому національному міфі є підґрунтям до втрати суверенітету політичного. Бо як засвідчує історія суверенітет країни просто неможливий без суверенітету її культури, на основі якої формується саме певний тип національної ідентичності, характер політичних орієнтацій.

XXI століття, сьогодні поставило нам нові геополітичні, соціокультурні виклики які потребують неординарних відповідей, тобто прочитання закодованого в національному духовному континуумі модерного українського міфу зразка третього тисячоліття.

Носієм та активатором нового національного міфу, як уже вказувалося, повинна стати «людина соборна», «людина солідарна», «людина космоцентрична», інвайронментальна, екологічна, яка мислить глобально, а діє локально, людина-провіник полікультурного поліідеологічного соціуму.

Коли національний міф захоплює самосвідомість критичної маси людей, цілої нації, він власне, актуалізується в національній ідеї, яка виступає і об'єднує їх навколо спільних для них загальнодержавних цінностей і смислів [3, с.66–67].

Об'єднуючи політичну націю базові першосмисли і цінності в своєму інтегральному виразі і становлять національну ідею яка виступає креативною основою, своєрідним проектом, духовною матрицею розвитку нації. Будучи системою духовних констант, соціокультурних координат, вона задає нації історичні і за Шевченком метасторичні орієнтири їх регіональної та загальноцивілізаційної місії.

В силу своєї онтологічної природи національна ідея не винаходиться, вона архетипно закарбована всім історичним досвідом української людяності, креативною діяльністю таких її провідників як Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко. Проте її смисл ніколи не дається нам у вигляді деякої закінченої форми. Щоб бути життєвою вона повинна безперервно реінтегруватися в контексті сьогодення.

Література

1. Андреев Д. Роза Мира: Метафилософия истории. – М.: Прометей, 1991.
2. Грабович Т. Шевченко як міфотворець: семантика символів у творчості поета. – К.: Радянський письменник, 1991.
3. Забужко О. Філософія національної ідеї в духовній культурі народу. Етнічна самосвідомість: національна культура // Тези, Київ, 21-23 березня 1991.
4. Ульрих И. Введение в метаисторию. – М.: Литап, 1999. – 496с.
5. Шевченко Т.Г. Кобзар. – К.: Радянська школа, 1983.
6. Эпистемология: новые горизонты // Материалы конференции 24-25 июня 2010 г. Москва, Институт философии РАН. – М.: «Канон РИОН», 2011.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«АПОСТОЛ ПРАВДИ І НАУКИ»

До 200- ліття від дня народження Тараса Шевченка

15-16 травня 2014 року

ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СЕКЦІЯ

Формат 60x84/16. Папір друк. №4. Тираж 50 прим. Друк.арк. 10,8
Малий видавничий центр філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000